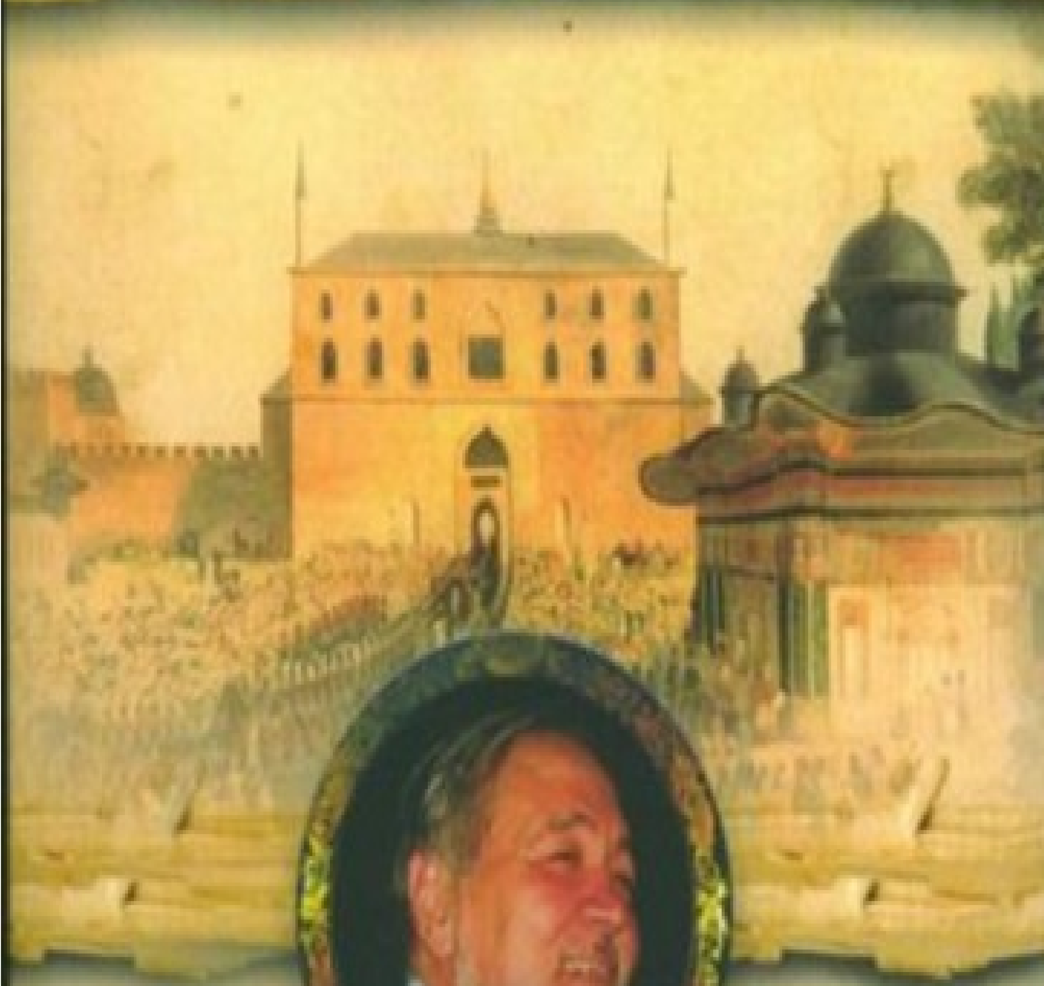
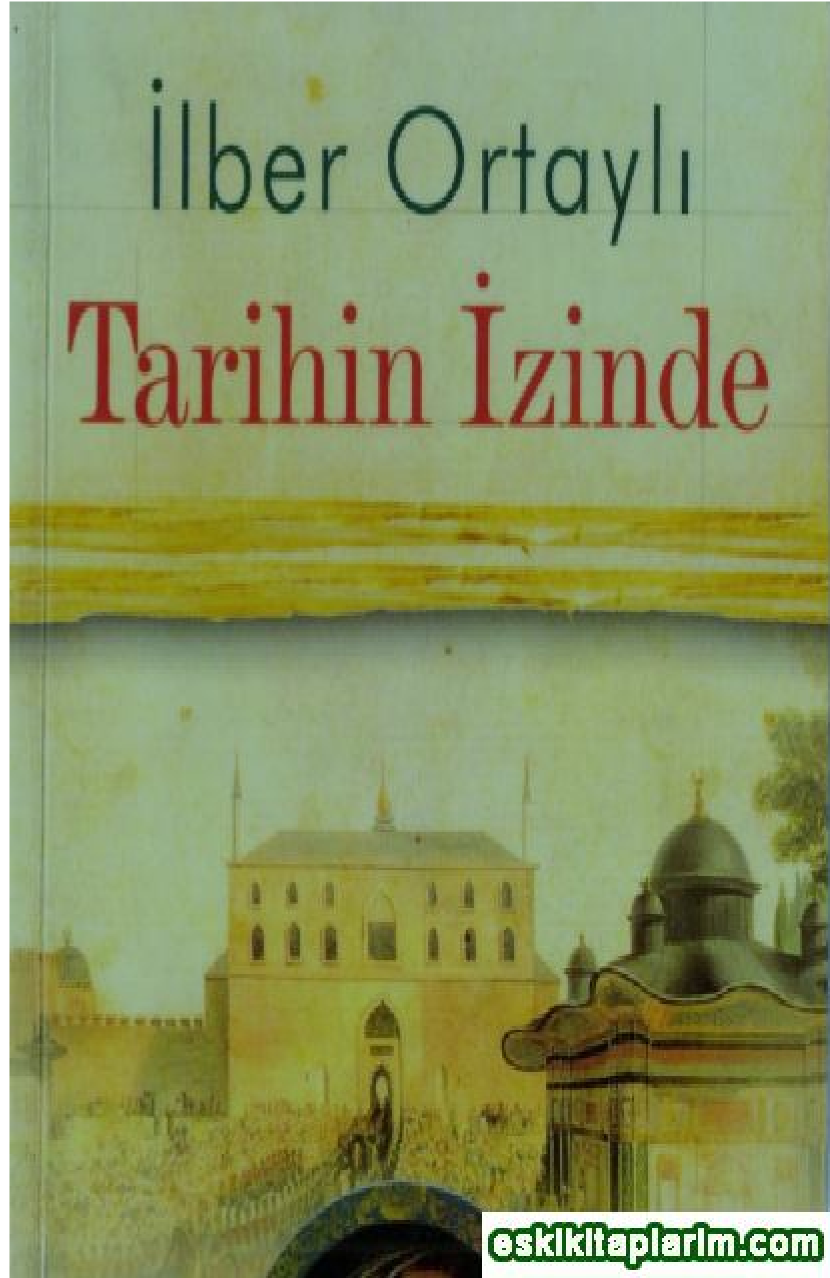
İlber Ortaylı

Tarihin İzinde

gk

Profil

İlber Ortaylı – Tarihin İzinde

ÖNSÖZ

Bazı dergilerdeki uzun röportajlarımı ve kıyıda köşede

kalmış makalelerimi kendim de arayıp bulamıyordum.

Bu kitapta bunlardan birisini eksen olarak kullandım

(Yahudilerin ve Müslümanların Şeriatları ve Hıristiyanlık).

Bu nedenle öğrencim ve editörüm Cem Küçük'ün bu

röportajları ve makaleleri derlemesinden çok memnunum.

Şüphesiz her röportaj ya da makale hatırlanmaya

değmez, ama bazılarını müracaat etmek için aradığımız

oluyor.

Ayrıca kitabın hazırlanmasında emeği geçen tüm

Profil Yayıncılık çalışanlarına teşekkür ederim.

Prof. Dr. İlber Ortaylı

Ocak 2008

Sultanahmet

11

İÇİNDEKİLER

MAKALELER

15

Amerika Yeni Coğrafyalar Çizecek

"Irak Savaşı, Ortadoğu'nun yeniden tersim edilmesinin yolunu açacak. Amerika, Irak'tan sonra îran, hatta Türkiye'ye el atabilir. Ortadoğu'da herkesin ittifak yapmak istediği bir ülke konumunda olan. Türkiye, bölgenin en iyi tüccarı oldu ancak akıllı davranmazsa sahte mücevher yağmacısı durumuna düşebilir. Türkiye başkası adına değil, kendi adına gerektiği ölçüde bölgenin jandarması olmalı. Türkiye Avrupa Birliği'ne girecek. Ama Avrupa Birliği'nin çok iyi etüt edildiği konusunda şüphelerim var. TÜSİAD'ın tetkikleriyle bir yere girilmez gibime geliyor. Yeterli bir araştırma organı olduğuna dair şüphelerim var. İrak Savaşının arkasından İran'a da hatta Türkiye'ye de el atılacağı söyleniyor. Bu kötümser yorum belki de propagandistlerin söylemi. Ama Amerika Irak'ı düzenlemekle kalmayacak. Yeni coğrafyalar çizecek. Ortadoğu'da Türkiye herkesin ittifak yapmak isteyeceği bir müttefik. Herkesin problemi var. Ve herkes bu problemlerin çözümünde yanında güçlü bir ülke istiyor. Türkiye'nin konumu bu. Tehlikeli bir durum. Çok akıllıca davranmak, çok akıllıca ittifaklara gitmek veya akıllıca geride kalmak

gerekir. Tamahkâr davranırsan, savaşa paldır küldür girersen, Arnavutluk'un durumuna düşersin."

•

Ortadoğu'nun bugünkü tablosunu nasıl yorumlamak gerekiyor?

Bugün Atlas Denizinden Hindukuş Dağlarına kadar olan bir bölge Ortadoğu'yu oluşturuyor. Coğrafyanın en geniş yorumu bu. Bunu yapanlar çok açık bir şekilde bir medeniyeti, bir dini aidiyet bölgesini ele alıyorlar. Ve insanların hepsini içine alan âdetler, gelenekler var.

Ortadoğu'da hâkim dil Arapçadır. Sonra Farsça ve Türkçe konuşulur. Şu anda Ortadoğu bölgesi, benim de pek sevmediğim deyişle, üçüncü dünya dediğimiz, gelişmemiş ülkeler kategorisini oluşturur. Fert başı gelire, sanayiye, tarım faaliyetleri, okuma-yazma oranına bakarak, asıl önemlisi de siyasi rejimlerin oturmanı ıslığı göz önüne alınarak bu kategori oluşturuluyor. Ama üçüncü dünya ülkeleri diye kestirip atamazsınız. Her şeye rağmen yapı Güney Amerika'dan, Afrika'dan ve Güneydoğu Asya'dan farklıdır. Burada çok önemli unsur siyasi rejimlerin,

demokrasilerin yerleşme sürecidir.

• Demokrasi açısından Ortadoğu ülkelerinin şanslı olduğu söylenebilir mi?

Bu coğrafyada demokrasiyi yaşayan iki-üç ülke vardır. İsrail, Türkiye ve Lübnan. Lübnan'ın geçirdiği iç kargaşayı bırakın. Pür realist olarak yaşama alışkanlığına sahiptir. Kıbrıs'ı artık Ortadoğu'dan saymıyoruz. Filistin, müstakbel demokratik Ortadoğu ülkesidir. Bunların dışındaki ülkelerdeki rejimler tek partili, hatta partisiz grup hâkimiyetlerine meyillidir. Monarşiler Arap dünyasının en istikrarlı, en kanuni, legaliteye dayanan, saygıdeğer rejimleridir. Buralarda kanun, anane hâkimiyeti vardır. İnsanlar nasıl davranıldığında ne olacağını bilirler. Ayrıca belirgin denetim ve koruma mekanizmaları da vardır.

•

Bu mekanizmalar toplumu koruyucu mekanizmalar

mı?

Tabii. Suudi Arabistan'da bir kişinin evine polisin girmesi gerçekten çok uzun ve çok zor bir hukuki prosedür gerektirir. Öyle savcının emriyle insanların evine girilmez. Hiyerarşinin çok üst katmanlarından izin almak gerekir. Mesela kabilelerin liderleri kralı tenkit ederler. Bu, Saddamın rejimine benzemez, insanların belli mal ve can güvenceleri vardır. Hafız Esad'ın Suriye'si gibi değildir. Arap dünyasında değişimi temsil eden cumhuriyetler asıl problemdir. Ve buralarda demokrasilerin gelişmesi

için gerekli olan ananeler yıkılmıştır. Acil askeri darbelerle kurulan rejimler kabile tipi demokrasiyi, kabile tipi katılımı engelliyor. Bir darbeyle cumhuriyet kurulunca, var olan meşveret düzenindeki yıkılıyor. Kendilerine hiçbir şey verilmeyen insanlar kendi kendilerine anlaşıp kapalı birimler halinde sorunlarını çözme imkânını kaybederek vahşi bir kitleye dönüşüyor.

Kabile kavgası sadece Afrikalılara has bir şey değil. Ortadoğu'da

da maalesef istişari ve müşavere kurumları gelişemiyor. Hâlbuki bunlar yeryüzünün en eski şehir toplumları.

•

Gelişmenin önünü kim tıkıyor?

Bunların başlıca problemi askeri darbeler. Bunların orduları profesyonel ordular değil. Kendilerine göre iç güvenliği sağlıyorlar. Burada anane ve eski yapı dağılıyor. Bizim anladığımız anlamda anonim ilişkileri getirecek bir şehir toplumu, demokratik yapı yerleşemiyor. Bütün sorun bu. Bu rezaleti besleyen en büyük şey, fakirlik. Üretim yok. İran, Türkiye'den daha fazla kitap okuyanı, entelektüelleri olan bir ülke. Ama bu memlekette gerçek anlamda bir şehirleşme, protelerleşme yok. Üretimin olmadığı yerde zenginleşme de olmuyor, adil gelir dağılımı olmuyor.

•

Ortadoğu'nun yeniden dizayn edilmesi (tersimi) mümkün olabilir mi?

Ortadoğu'yu dışarıdan dizayn edemezler. Bu gibi planlar var. Batı kendine ikinci-üçüncü bir kuvvet çıkaracak. Kürdistan kuracak. Bunları planlamak masa başında çok hoştur, mantıkidir.

Ama bilinmeyen iç kuvvetler, dengeler ne şekilde tecelli eder, akan zaman nasıl cilveler yapar belli değil.

-

Bilinmeyen iç kuvvetler demekle derin bir devletten mi söz ediyorsunuz?

Her toplumun kendine göre yapılanması var. O ayrı bir durum. Kendine göre gelenekleri, reaksiyonları var. Bunlarla pek oynayamazsınız. Buralarda bazı şeylere akıl sır ermez. Bütün Yemen kat yaprağı çiğniyor. Oysa yiyeceği tahılı dışarıdan ithal

ediyor.

•

Ortadoğu'da dönüşümü olanaksız mı görüyorsunuz?

Ümitsiz gibi görünüyor, ama biz bunu bilemeyiz. Yeni sınıflar sahneye giriyor, elitler en azından değişiyor. Bizim gibi artık değişim yoluna girmiş, çoktan kırsal sayılmaktan çıkmış

toplumlar bile komşularında neler olacağını kolay tahmin edemiyorlar. Lübnan ve Filistin'de neler olacağı açık, ama Irak'ta, Mısır'da neler olacağını tahmin etmek zor.

•

Türkiye'nin bölge ülkelerine model olma durumuna neden karşı çıkıyorsunuz?

Laf olsun diye söylenmiş bir şey. Kuru ve manasız bir özlemi ifade ediyor. "Türkiye demokrasisiyle model olur" deniyor, ama hiçbirisi bizim yapımızda ülkeler değil. Türkiye'nin başka türlü yolları ve sorunları var. Her ülke kendisi için doğru olanı kendisi

tespit eder.

20

•

Türkiye kendi modelini nasıl yaratabilir?

Türkiye'nin modeli kendine göre zaten çizilmiş. Demokrasi olacak, Avrupa Birliğine girecek. Ama benim Avrupa Birliğinin çok iyi etüt edildiği konusunda şüphelerim var. Hem politikacılar hem işadamları açısından. Çünkü yeterli bir araştırma organı olduğuna dair şüphe duyduğum TÜSİAD'ın tetkikleriyle bir yere girilmez gibime geliyor. Bunların bir düsturu var, o düstur takip ediliyor. Bir memleketin geleceğini resimlendirmesi, ifadelendirmesi kaçınılmaz. Bu anlamda Türkiye Avrupa'da gibi bir çizim yapılıyor. Öbür taraftan da Endülüs'e, İspanya'nın güneyine giden Türk sayısı bile çok az. Gençler memleketi terk ediyorlar, ama Avrupa'dan çok Amerika'ya gidiyorlar. Bu, çok önemli bir nokta. Türkiye aslında model diye düşündüğü Batıyı da çok iyi tanımıyor, kendini de çok iyi tanımıyor. İleride böyle bir garip kombinasyona gideceğiz.

•

Devrim ihraç etme devrinin geçtiğini, bunu yapanların

sonunun hüsranla sonuçlandığını söylüyorsunuz.

Bunu herkes yapıyor. Mazide Fransa devrim ihraç etti, ama olmadı tabii. Napolyon Fransa'sı perişan oldu. Şimdi bütün Avrupa bunu yapıyor. Ne kadar çalışır bilemiyoruz.

•

Amerika'nın Irak'la ilgili planlarını nasıl yorumluyorsunuz?

Senaryoların hiçbiri çok kesin değil. Herkes bir senaryo yaratıyor. Amerika'nın Kürdistan kuracağı veya Kürtlere otonomi vereceği söyleniyor. Federatif bir Türkiye yaratılacak diyenler de

var. Birtakım milliyetçilerin çok memnun olduğu 80 bin ABD askeri hikâyesi vardı. Hülasa çok zor seçenekler ve bol rivayet söz konusu.

•

Irak Savaşı, Ortadoğu'nun tekrar dizayn edilmesini hangi şekilde etkiler?

Irak Savaşının arkasından İran'a da hatta Türkiye'ye de el atılacağı söyleniyor. Bu, çok kötümser bir yorum ve belki de propagandistlerin söylemi. Ama Amerika, Irak'ı düzenlemekle kalmayacak. Yeni coğrafyalar çizecek. Bunlardan bazılarından

Türkiye de kazançlı çıkabilicek. Şunu unutmamak gerekir: Bu savaşın içine zorla sürüklenebilirsiniz. Fakat akil davranılırsa ne fazla kazanır ne de kaybedersin. Kenara çekilirsin. İşlere fazla karışmamak gerekir. Mücevher yağmasına hemen katılmazsan, sahte mücevher yağmalamış adam olarak makaraya alınmazsın. Mücevher yağmalanırken; fırsat bu fırsat, ben de imparatorluk kuracağım diyerek paldır küldür girersen, Finlandiya'ya saldıran Sovyetler Birliği'nin durumuna düşersin. Bizim ordumuz bölgenin en kuvvetli ordusu. Türkiye savaşa girerse çok şey değişir. Sonunda nasıl bir zarar alır, nasıl bir repitasyon bozukluğuna uğrar bunu bilemeyiz. Her halükârda tamahkâr politikaların her zaman verimli olmayacağı, insanı büyük zararlara uğratacağı bir gerçektir.

•

Bu durumda siz Türkiye'nin aktif bir politika sergilemekten kaçınması gerektiğini düşünüyorsunuz.

Zaten aktif rol oynatacaklar. Bunun aksini ayarlamak mümkün değil. Biz karar mekanizmalarında değiliz. Bunun tarifi güç. Hiçbir devlet ittifaksız yaşayamaz.

•

Ortadoğu'da kimin kiminle ittifaka ihtiyacı var?

Burada herkesin herkese ihtiyacı var. İşin hazin tarafı Türkiye'nin kime ihtiyacı var bilmiyorum. Ama herkesin Türkiye'ye ihtiyacı var. Ortadoğu'da Türkiye herkesin ittifak etmek isteyeceği bir müttefik. Herkesin problemi var. Herkes problem çözümünde yanında güçlü bir ülke istiyor. Türkiye'nin konumu bu. Tehlikeli bir durum. Çok akıllıca davranmak, çok akıllıca ittifaklara gitmek veya akıllıca geride kalmak gerekir.

Bunun derecesini kitapla tarif etmek zor. Karar mekanizmasında olacaksın.

•

Türkiye nüfusu ve mecrası açısından önemli bir ülke.

Peki kültürel açıdan dışa açılmaya hazır mı?

Hayır. Ama yavaş yavaş açılıyor. Bu, sorunu halledecek.

Türkiye çok büyük bir tüccar oldu. Arap dünyasında bunu yapan yok. Sanayi bakımından, üretimi bakımından bölgede sözü geçen bir ülke olacak. Türkiye'nin birtakım işlere karıştırılacağı açık. Mühim olan oradan nasıl sıyrılacağı.

•

Türkiye bölgenin jandarması olmalı mı?

O jandarmalığı başkası adına yaparsan olmaz. Kendi strateji ve taktiğinin ne olacağına kendin karar vermelisin. Başkası adına değil kendi adına yapmalı.

2. Bölüm

26

Tarihimizin Gerçekleri Henüz Ortaya Çıkarılmamıştır

Tarihçinin karşısına çıkan engellerden bir tanesi siyasi fikir hürriyetidir. Siyasi fikir hürriyeti bizde sadece ve sadece devlet ve onun polisi, savcısı tarafından kısıtlanıyor gibi algılanır ve öyle gösterilir. Siyasi fikir hürriyetini baltalayanlar bizde bizzat vatandaşların kendileridir. Hatta hürriyetperver geçinen zümrelerdir.

• Tarihle, tarihiyle problemli bir görüntümüz var son on yıllarda. Tarih nerede duruyor, biz nerede duruyoruz? Tarihin içinde miyiz, dışında mı ya da aynı anda ikisi birden mi? Nedir tarih karşısındaki duruşumuz?

Tarih karşısındaki durumumuz ne olmalıdır şeklinde bir şey tayin edemiyoruz. Çünkü tarih doğrudan doğruya meraka bağlı bir şey. Merak edenler için orada çok önemli bir tarih var. Merakı biraz da varlık problemi üzerine düşünme bağlamında kullanıyorum. Böyle düşünme eylemimiz yoksa, buna ilişkin merakınız yoksa, tarih sizin için geçmişte kalan olaylar silsilesidir. Ben yine de merakı hangi faktörlerin tayin ettiğini bilemiyorum,

kimsenin de bildiği kanısında değilim. Ama bazı insanlara

-bu bazı insanlar hep varlar- geçmişi tıpkı hali tarif gibi bir yetenek doğuştan verilmiş. Bu bir özellik. Yani şu anda mevcut olmayanı bir şekilde bilgi olarak edinip bunun üzerinde konuşmak. Tarihin içinde miyiz, tarihin dışında mıyız derseniz bende şöyle söylerim: Tarih realitedir ondan kaçamayız.

•

Yani tarihçi olunmaz tarihçi doğulur kanısında mısınız?

Evet. Demek ki tarihçi olmak, belirgin bir iletişim geleneği istiyor, belirgin bir şekilde konuşma yeteneği istiyor ve asd önemlisi kuvvetli bir hafıza istiyor. Bu özelliklerin hepsinin toplanması veya yoktan var edilmesi ve geliştirilmesi mümkün değil.

Onun için galiba tarihçi olunmaz, doğulur diyorum. Müzisyen doğulur, ressam doğulur, sporcu doğulur aslında. Sonraki antreman insanları belirli bir yere kadar götürebilir. Esas olan kendi iç cevherimizdir, ona inanıyorum.

• O cevheri ortaya çıkartan şey nedir? Herkes kendinde bu cevheri görme, keşfetme, kabiliyet ve imkânına sahip mi?

Yaşanılan olaylar olabilir, bulunduğunuz siyasi ortam olabilir,

ama bu keşifte asıl önemli olan estetik anlayışınızdır. Estetik

anlayışınızla alemi nasıl algıladığınız belirleyicidir. Tarihçi belirli bir zamanı bir imaj olarak algılayabilmeli, düşünebilmeli

ve kendini çekebilmelidir. Fakat şu anlamda çok zor zanaattir.

Benim zamanımda bilhassa mesela bir kadın tarihçi olmak isterse

çok zordu. Yani o hiçbir şekilde yurt gezisi yapamayacak,

çünkü bir genç kızın, bir yerden bir yere gitmesi aile iznine ve bir

takım gürültüye merbuttu. Daha geniş imkânlar lazım. O imkânlar

nedir? Maalesef Türkiye'de erkek olmayan ne Anadolu'yu

gezebilir, ne birtakım asar-ı atikayı tatbik edebilirdi.

•

Sızı tarihçiliğe yönlendiren etkenler, hasletler nelerdir?

O cevheri nasıl keşfettiniz?

Ben onun farkında değilim. Her halde geçmişe merak. İlk

önce kendi estetiği içinde somutlaşan yabancı bir dünya olarak

görünüyor tarih ortamı... Kendi yaşadığı dönemde değerlerin

kaybolup gitmesiyle insanın bir başka ortama gitmesi söz konusu oluyor. Zannediyorum halden memnun olmamak ve genç, hatta küçük yaştan itibaren bir nostaljiye kapılmak, mevcut durumdan kurtulmak için kendine yeni bir dünya aramak; bunların tesiri olmuştur tarihçi olmamda. Bir de kuvvetli resim kabiliyetime bağlıyorum. Güzel resim yapardım. Tabii ki tarihi eser dikkatimi çekiyor, ondan dolayı tarihe girme ve yönelme de var.

•

Halden memnun olmamaktan kastınız nedir?

Mesela 1950'lerin dünyasının beni çok sıktığı kanısındayım. Ellilerin dünyasının yayılan müziğini sevmem. Amerika'da dalgalanan müziği sevmem, oradan gelen müziği sevmem, oradan gelen cazı sevmem, oradan gelen musikiyi sevmem. Ellilerin kılık kıyafetini sevmem. Ellilerin kübik möblelerini, mimarisini, otomobil dizaynını, telefon dizaynını sevmem. Böyle bir ortam beni çok sıkmış olmalı ki, ben eski Avrupa'yı, eski Ortadoğu'yu aramışımdır.

•

Bugün değişen bir şey var mı?

Bugün bu durum devam ediyor. Dünya kirlenme içinde.

Bizi cezbeden, değişen bir şey yok. Herhalde o yüzden hâlâ çocukluğumun İstanbul'undaki o güzel zamanlarda yaşıyorum. O

kadar güzel miydi diye sorulabilir, ama nostaljinin fazlası akla

zarardır.

•

"İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı" çalışmanızın başında

bir cümle dikkatimi çekti: "Ülkemizin tarihçileri

yarım yüzyıldır bütün engellemelere rağmen..."

diye devam ediyor. Nedir bu tarihçinin karşısına çıkan

engeller?

31

Tarihçinin karşısına çıkan engellerden bir tanesi siyasi fikir hürriyetidir. Siyasi fikir hürriyeti bizde sadece ve sadece devlet ve onun polisi, savcısı tarafından kısıtlanıyor gibi algılanır ve öyle gösterilir. Siyasi fikir hürriyetini baltalayanlar bizde bizzat vatandaşların kendileri, hâttâ hürriyetperver geçinen zümrelerdir.

. Nasıl?

İnsanlar işlerine gelmeyen fikir sahiplerini çok tenkit ederler,

onu koruyanlar da öbür vatandaşlardır. Dolayısıyla bizde bir fikir adamının, bir sanatçının tarafsız kalması mümkün değildir, bir tarafa kapaklanır. Mesela siz sol kesimin işine gelmeyen bir tarih yazın veya sağ kesimin işine gelmeyen bir tarih yazın ve terminoloji getirin, bakın ne kadar çok tenkit alacaksınız. İşte bu olduğu takdirde bu memleketlerde yaşamanın imkânsıza yakın, hatta zor olduğunu hepimiz biliriz.

Halkın yüzde 50'si belki 60'ı Türkmen'dir. Belki yüzde 10'u Kıpçak Türkü gerisi muhtelif etnisitelerden. Ve bu bir Osmanlılık içinde kaynamış gitmiş. Burada bir milliyetçilik yapmak zorundasınız,

tarih sizi bu noktaya getirmiş, orada bir seçim hakkı yok; biz Türk milliyetçiliği yapalım mı yapmayalım mı, diyemezsiniz. Çünkü tarih bu toplumu en azından 1877-78 ve 93 muharebesinden beri buna zorluyor. Yani İmparatorluk yıkılır, o ayrı, fakat anavatan topraklarımızı kaybetmeye başladığımız an milliyetçilik gelir. Orada artık Osmanlılık iflas etmeye başlar. Ondan kaçamazsınız. Bunları nasıl okuyacağınız da bir engel.

• Siyasi engeller var mı?

Siyasi engeller de var. Ama tarihçinin karşısında duran çok önemli birisi de şöyle formüle edilebilir: Tarihçiye engel tarihçi meslektaşından gelir, okumuştan gelir. Şunu diyemezsin, bunu diyemezsin derler. Bir şey dediğin an, bir tarafın adamı olursun.

İlber Ortaylı

Onun için bu gibi memleketlerde o anlamda geniş tarihi sentez ve yorum yapılamaz.

•

Peki ne yapılır bu memleketlerde?

Bu memlekette yapılacak iş, bilinmeyen tarihi bildirmektir. Bizim tarihimizin gerçekleri henüz ortaya çıkarılamamıştır. Bunları ortaya çıkardığın kavuşulan çıkan gerçekler insanları

heyecanlandırır. Bunu yapmak zorundasınız.

•

Bilinmeyen gerçekler. Bunlar ne zaman bu memlekette bilinebilir olabilir?

Araştırmanız lazım. Fransa tarihinde, İngiltere tarihinde, Almanya tarihinde, üzerinde ciltler yazılan konular bu memlekette bilinmez. Mesela bir mahalle idaresi nedir? Türkiye'de bilinmez, çok az bilgimiz vardır. Bol spekülasyon ve hikâye anlatırız. Böyle garip garip şeyler buluyoruz; mesela bir mezar taşı okuyorsun, mezar taşının üzerinde bir mahalle lafı geçiyor. Daha geçen gün okudum Cerrahpaşa Camii'nin haziresindeki bir şahidede, yani mezar taşında; bilmediğim bir müessese çıktı

karşıma. Hâlende kâtibi diyor... Şimdi Fransa tarihinde, Alman tarihinde, İngiliz tarihinde böyle bir şey olmaz. Böyle şeyler çokça

bilinir.

•

Tarihe yaklaşımınızı belirleyen unsur, çıkarlarımızı korumak, mantığı olursa ve bu mantık, mutlak iyi ya da mutlak kötü gibi kategorik bir zihinsel şablon oluşturuyorsa, bu tür bir tarih okunmasından ortaya ne çıkar?

Böyle bir reddiye-methiye, tarihi ayıklayarak bakma mantığı var. Sırf Türkiye'de değil bir sürü ülkede var. Bunlar daha çok Balkan ülkelerinde, fakat asıl felaketi Sovyet artığı ülkelerde var. Demek ki bu Rus historiographiesi (tarih yazıcılığı) ve Sovyet Marksizmi buralarda hiçbir müsbet etki bırakmamış, hatta etki bile yaratamamış, geride birtakım iptidai bakışlı insanlar bırakmıştır. Tarihe böyle bakarak efsaneler yaratılır.

Rusya'da bugün öyle insanlar var ki, neredeysefiction yapıyorlar tarih diye. Bunlardan birisi akademinin matematik profesörlerinden... Fena bir matemaktikçi de değilmiş. Fakat anlaşılan matematik tıkandı ve fazla ümidi yok ki, mesela Korkunç İvan'la Kanuni Süleyman'ın aynı adam olduğunu iddia ediyor.

Böyle garip fiction'larla tarih yazıyor, bunlar kabul görüyor, taraftar topluyor, bu kitaplar okunabiliyor. Bunu yapan da Ruslar,

o camiada, en çok kafa yormuş, mürekkep akıtmış insanlar.

Adamın biri çıkıyor Müslümanlardan, "Büyük Petro Türkiye'de

esir oldu" diyor. Adamın biri çıkıyor, "Kahveyi Araplar getirdi Brezilya'dan" diyor. Öbürü çıkıyor diyor ki, "Bugünkü KazakTatarların aslı Bulgarlardır." "Özbekler Timur'un ahfadı" diyor.

Hâlbuki Özbekler daha sonra indi aşağıya, Timur ve torunları

da hiç hoşlanmıyor bu takımdan. Bu da mesela Özbekistan'ın

milli tarihi oluyor. Bir kısmına sorarsan ta İran'ın batısına kadar

zaten hepsi Taciklerin elindeydi. Böyle ilanihaye abartılmış, gerçek

dışı unsurlarla yazılmış tarihler var. Bunlar bu ülkede namlı

yazarlar, insan şaşıyor. Hakikaten gülünç ve rahatsız edici bir

problem...

•

Türkiye'de bu problemin varlık zeminini oluşturan besleyen sebepler nelerdir?

Tarih hiçbir şekilde bu millete okutulmamıştır, benimsetilmemiştir ve sevdirilmemiştir. Tarih bilmemekten dolayı bir tarih reddetme eğilimi vardır. Bu çok barizdir. Bazı tarihçilerimiz vardır, diyorlar ki mesela, "Osmanlılar Arapça kullanmış, Farsça kullanmış." Hâlbuki Osmanlı'nın Arapça bileni, bugün

bizim İngilizce bilenimiz kadar yoktur. Bunun sıkıntısını çekmişlerdir. İşte diyorlar ki, "Dilimizi ihmal etmiş." Ne edecek? Başka dil bildiği yok ki adamın. Yine diyor ki; "Yobazlar çok hâkimdi, bizi geri bıraktırmışlar." Evet bir yobaz var. Yobazsız toplum olmaz, ama Osmanlı, yobazı kılıçla bir anda da kaldırmayı bilendir. Üstüvanî Mehmet Efendi taifesine Köprülü nün yaptığı belli. Osmanlı idaresi bu konuda kimseye pabuç bırakmaz. Bu tür yaklaşımlar tümüyle yanlış veya yetersizdir.

Birtakım adamlar hep işin kolayına kaçıyorlar.

Tarih isteseniz de istemeseniz de orada sizin hücrenizde duruyor. Tarih cehaletten dolayı "reddettim" deyince reddedilemez. Zannediyor ki adam, pasta keser gibi bir tarih yapabilir. Mümkün değil. Böyle bir keyfiyet olabilir mi? Bir kere cumhuriyeti kuranlar Osmanlı paşaları. Osmanlı Erkan-ı Harbiye'si, cumhuriyeti kuranlar bunlar. Demek ki bir reddi miras, sosyal düşünceye, sosyal realiteye uymayan bir şey. Tarihi tanımama bugünün çok önemli bir sorunudur. Dolayısıyla bilgisizlikten ileri gelen bir itme var. Bilgisizliği meşrulaştırma çabası.

•

O halde bizde tarihe şartlı ve önyargılı bir bakışın yanında

bir de cehalet engeli var.

Türkiye bugün Latince ve Klasik Yunan filolojisi olmayan bir memleket. Bu memlekette kimse Yunanca ve Latincenin kayda değer uzmanı değildir, bir iki arkadaşımız hariç. Burada bir Latin, Yunan uzman zümresi yoktur. Oysa bu kültür, memleketin tarihi bir dönemidir değil mi? Batı kültürüne inememizin nedeni budur. Hıristiyanlık bilmeyiz. Bizde hiçbir şekilde Hıristiyan uzmanı yoktur. Ne gerici denen ne de ilerici denen arkadaşlar arasında iyi bir Hıristiyanlık uzmanımız yoktur. Biz Batılılık ve Batı tarihi falan da bilmeyiz. Yunancasız ve Latincesiz Fransızca, İngilizce aydınların değil, liman hamalı ve otel resepsiyonistle rinin Fransızcasıdır, İngilizcesidir. Türk milleti maalesef tarih bilgisinden uzak, tarih şuuruna sahip olmayan bir millettir. Bu millet insanları şu anda sol kanatta da, sağ kanatta da maalesef tarihin kendisiyle değil, kendilerine göre yazılmış, ısmarlama inşa edilmiş bir tarihle düşünmeyi tercih ederler ve gerçek anlamda bir tarih bilgisinin getirebileceği bir üsluptan da yoksundurlar.

Tarihi yazanların tarih bilmediği metinlerinden ve tercümelerinden

anlaşılır. Ancak birkaç kişi bunun dışındadır.

•

Yani tarihe farklı bakılabilir, fakat bunun bazı kıstasları olmalı öyle mi?

Her yerde tarihe farklı açılardan bakılır. Türkiye de bunun istisnası değil. Burada mühim olan bakıştaki asgari müşterektir. O da tarihin bilim olan tarafıdır. Yani adamın biri farklı bakarken ilmi malzeme kullanmalıdır ve bunu da ahlaklı bir şekilde kullanmalıdır. Bu işin ilmine ve ilmi malzemesine sahip olduktan sonra tarihe istediği açıdan bakabilir. Cahilce bu sahaya girenlere gülerler. Yani adam İstanbul kuşatmasını büyütmeyelim diye bir eser yazabilir. Herkes Fatih Sultan Mehmet'i göklere çıkarmak zorunda değildir. Herkes İstanbul'un fethine kasideler yazmak zorunda da değildir. Bu olabilir. Fakat sen bunları yok ederken, birtakım kaynakları da bilmek zorundasın. Hiç de Türk dostu olmayan, Fatih dostu olmayan yabancı adamların yapamadığını, bizim yerli adamlar o kadar kolay yapıyor ki, hayret ediyorsunuz. Nasıl yapıyor? Bakıyorsun kullandığı malzemeye, birtakım ikinci el Türkçe kaynaklar. Hiçbir şekilde ne bir kitabe okumuş, ne bir vekayiname okumuş, ne çağdaş notlan

okumuş. Hiçbir şey yok. Böyle olmaz. Yahut aksini alalım, bunun tersi noktada yer alan bir arkadaş da oturuyor, Osmanlı tarihinin müessesselerini göklere çıkarıyor, her sayfasında birkaç yanlış var, maddi yanlış.

İiber Ortaylı

37

Tarihçinin kaynakları iyi kullanması lazım, kendi tezini hurda ve mesnetsiz lâfızla, vesikasız iddialarla da yanlış, saptırılmış vesika kullanımlarıyla desteklememesi lazım, bir de o tehlike vardır. Yani aynı malzemeyi farklı şekilde kullanırsın, saptırırsın. Onun için tarih yaptığımız an, bir kere her şeyden

evvel tarih bileceksiniz.

Bu da maalesef sadece okulda öğrenilmiyor, doğuştan kabiliyet
çok lazımdır. Okul ancak yol gösterebiliyor. Doğuştan
ne kadar hafızanız kuvvetli, ne kadar imaj kabiliyetiniz var, ne
kadar resim yapabiliyorsunuz, ne kadar müzikal bir adamsınız
bunlar tarih yazımında şaşılacak kadar etkili unsurlar.

•

İskender Pala, "Osmanlı deyince sadece tarihi hatırlamamız
ve bütün yükü tarihçilerin sırtına yüklememiz
yanlıştır. Çünkü bir toplum yalnızca tarih perspektifinden
bakılarak doğru temellendirilemez. Doğru metodoloji
ve anlayış, o tarihi yapan asıl unsurlara, yani
edebiyata, sanata, mimariye, folklora vs. eğilerek bütünü
kucaklamakla mümkündür. Mesela Osmanlı'nın
edebiyatı da tarihi kadar önemlidir. Çünkü tarihin
satır araları edebiyat metinlerinde gizlidir" diyor.
Bizde bu perspektifte bir tarih yazıcılığı var mı?
Biz Türklerde bir kronoloji nefreti vardır. Ama kronoloji bilmeden

tarih yazılmaz ve bilinmez. Siyasi tarih bilinmeden tarih olmaz, tarihleri bilmeden tarih anlaşılmaz. Onları bir kere kesin bilmemiz gerekiyor. Şüphesiz ki evvela toplumsal düzeni anlatmak için onlarla konuşacaksın, yani edebiyat tetkikleri yapacaksınız. Bizde edebiyat tarihleri çok zayıftır. Şiire münhasırdır. Hele 19. asra gelince adamakıllı abestir. Yani 19. asır edebiyatını bizim umumi Türk edebiyat tarihi içinde yeri ve ustalığı ne olacağı çok tartışılan adamları incelemekle halledeceğini zannedenler yanılır. 2000 yıllık Türk şiirinde acaba Şinasi'nin hakikaten bir yeri var mıdır? Efendim bu siyasi bir adamdır, reform meraklısıdır, öncü bir gazetecidir. Tamam. Acaba Namık Kemal çok kasvetli bir şair midir? Türk şiiri olarak Namık Kemal'i mi öğrenmeliyiz, yoksa Nedim veya Urfalı Nabi daha mı önemli? Bunun üzerinde çok durmak gerekir. Nihayet 19. yüzyılın Osmanlı diplomasisi üzerine çalışılmalı denmiş. Onu biz yapıyoruz, tarihçiler. Böyle olmaz. Onun için edebiyat tarihleri bizde çok zayıftır ve maalesef büyük tarih yazımına malzeme vermekten de uzaktır. Zaten eski dille irtibatımız kaybolduğu için, yeni nesiller dili gittikçe unuttu ve kendilerine has, zayıf bir argo yarattıkları içindir ki, bizde yavaş yavaş bu sahaya girecek kabiliyetli adam ihtimali de

azalmaktadır.
Türkiye'de 10 tane edebiyat fakültesi talebesi var ki, onların çoğu da orada niye okudukların bilmezler. Divan edebiyatıyla ilgilenip de, Arapça, Farsça kelimeyi yanlış telaffuz eden edebiyat doçenti biliyorum ben. Bu olmaz. Yani şiiri doğru okumaktan aciz adamlar içinden Orhan Şaik Gökyay çıkmaz, bunu bilin. Orhan Şaik Gökyay öldüğü gün de üzülürüz. Aslında niye üzüleyim, 90'ını geçmiş bir üstadın artık ebedî istirahatgâhına çekilmesine; sadece Allah'a dua eder, uğurlarsınız. Sonra onun arkasındakilere bakarsınız. Arkasında adam yok ki. Orhan Şaik Gökyay, şiiri her gün eşi Ferhunde Hanımefendi'yle okurdu. Aslında her gün yirmi tane adamın kapısında sırada olması lazım gelirdi. Neredeydiler?

•

Bir konuşmanızda, "Bizim memlekette tarih tetkikatı zayıftır. Büyük sentezler yapılmamıştır. Bu tarihi aktaracak ana ve ara araçlar yoktur" dediniz. Nedir bu ana ve ara araçlar?

Mesela bu dediğim araçlar Avrupa tarihinde tiyatrodur, tarihi

romandır. Mesela birtakım şairler tarihçidir, Schiller gibi, Goethe gibi, Puşkin gibi, Corneille gibi. Dolayısıyla tarih, kitlelere böyle birtakım alimlerin sentezlerinden, monografilerinden geçer. Sonra tarihi film çeviren büyük rejisörler vardır. İşte Passolini bunlardan biridir. Macar Szabo da böyle biridir. Mesela Eisenstein vardır, kendine göre Sovyet devrinde çarpıtılmış bir milliyetçilik-Marksizm arası tarih görüşünü perdeye yansıtır. Ama iyi rejisördür. Sonra Aleksei Tolstoy bu devirde böyle yazardır. Bizlerin bu gibi araçları yoktur. Bu dallar bizde çok zayıftır. Bir kere doğru dürüst bir tarihi ressamımız yoktur. Bir İlya Repin yoktur, bir Surikov yoktur. Adamın tablosuna baktığınızda Rusya tarihinin bir safhasını hazmeder, tüm tutarlılığıyla görürsünüz. Dolayısıyla bizim milletimiz tarih bilmez. Sadece tarih okumamaktan, tarihi sevmemekten dolayı bilmez.

-

Tarih eğitimi konusunda sizin farklı bir yaklaşımınız

var...

Üniversitelerdeki tarih bölümleri lisansüstü hale getirilmelidir. Bunu bir tek Halil Hoca Bilkent'de yaptı. İyi gidiyor mu, bilmiyorum. Fakat başka yerlerde o zihniyet yok. ODTÜ'de yapmak istediler, bölüm yanaşmadı. 18 yaşını bitiren çocuğu, bence tarih okutuyorum diye almak cinayettir. 18 yaşında çocuğu hukuk okutuyorum diye eğitime almak da cinayettir. Bunlar mümkün olan şeyler değildir. Bunlar ciddi birimlerdir, bir yaştan sonra bunları öğretmek durumundasınız. Tarih Türkiye'de belirgin bir yüksek tahsil düzeyinden sonra yapılması gereken bir şeydir. Kanaatim budur.

•

Osmanlı tarihinin Türk tarihi üzerinde örtülmüş kara bir şal olduğu yönünde iddialarda bulunanlar var. Osmanlı tarihi Türk tarihinin üzerine örtülmüş kara bir şal mıdır?

Bunlar hurda lafları. Birtakım adamlar bana diyorlar ki,

"Efendim Osmanlı'yı bırakın Selçuklu mühim." Neden Selçuklu

Osmanlı'dan mühim? Adam, "Selçuklu daha liberal" diyor. "İslam'a karşı daha fazla eski kültürümüzü muhafaza etmiş" diyor. Bunlar boş laflar, hiçbir manası yoktur. Adam bununla gidecek sizi 1300'den 1900'e boş bırakacak, 6 asırlık bir sır. O kadar. Vardır Türkiye'de de maalesef böyleleri. Farkında değiller ne kadar çok gülünç bir duruma düştüklerinin.

•

Biz bunlardan dolayı mı bir reddi mirasla karşı karşıyayızl Bunlardan dolayı müthiş bir cehaletle karşı karşıyasınız, bu çok tahripkârdır. Birincisi dünya tarihinde kuruntuya gittik. Yunan, Roma ve Arupa tarihini kendimizi bilmek ve anlamak için öğrenmeliyiz; çünkü biz onun içindeyiz. Bizim gibi okuması yazması kıt, tarihçiliği sıfıra yakın, cihanşümul bir tarihçi hiçbir zaman çıkaramamış bir toplum için bu nimettir. Cevdet Paşamız var ki, aklı başında ve ilginç yorumları olan bir tarihçi ama dönemin imkânsızlıklarını ne dereceye kadar aşabildi. O dönemin Batı dillerini bilse Avrupa kültürünü meslek edinebilecek bir adamdı. En kalın anti-Rousseau denemeyi o kaleme

alabilirdi.

Herkes de bunu bilir ki, o da sistematik bir tarih yazmamıştır. Yani bu tarihin içinde Osmanlı tipi geleneksel vakanüvis tarzı da vardı. İşte kadim Yunan'dan bugüne gelen bazı müesseselerin tartışması da yapılır, yeniçerilerin ilgasıyla Rus stralitlerin idamı gibi iki vakayı karşılaştırmak gibi çok orijinal tarihçilik de

3A

İlber Ortaylı

orada yer alır. Bu dahinin dışında bizde ne 19. ne de 20. yüzyılda çok parlak bir adam görüyorum. Bizde bir de yakın tarih eğitimini vurgulamak gibi bir eğilim başladı. Bu modern Almanya kimliğidir.

Oysa böyle bir ülkede sen bunu yaptığın an doğacak tahribatı düşün, ki Almanya II. Harp'ten sonra faşizm belasını ve faşizm zihniyetini ortadan silmek için yakın tarihi çok okutmaya başladı ve eskiyi müfredattan sildi. Ben bir fakültesinde ders verdiğimde Berlin'de talebeler 1648 Vestfalya Anlaşmasını bilmiyorlardı.

Alman tarihinin en önemli olaylarından biri. O tarih okunan ülkede bunun yarattığı tahribatı düşünürsek, bizim buna hiç dayanamayacağımız açıktır. Bu sakat bir eğilim ve herkes tarafınan bir kenara bırakılmalı. Böyle bir şey olmaz. Ne demek tarihi reddetmek? Bakın mesela Rusya hiçbir zaman böyle bir şey yapmadı. Yani, "Ben Sovyet tarihini okuturum, ondan evvelki insan benim için mühim değildir" demedi. Tabii Marksist

anlayış içerisinde bir laik anlayış ve inşaa safhasını öğretmek mühimdir. Bu önemlidir. Cumhuriyetleri de kendi milli tarihlerini o kadar iyi okumazlardı ve onun sıkıntısı çekiliyor şimdi. Bağımsız devletlerin hiçbirisi niçin bağımsız olduklarını ve nasıl bağımsız olduklarını bilmiyorlar ve onun sıkıntısını çekiyorlar. Farkında değiller ve bu gidişle de olamayacaklar. Milli laik üsluplarını inşa edemiyorlar.

35

Ermeni Nüfusu Her Zaman Azınlıktaydı

Ermeniler, Bizans'tan sonra Türk İmparatorluğu'nu hoşnutlukla karşılamış ve Selçuklu iradesiyle olabildiğine uyum içinde yaşamış bir cemaat idi. Yunan ayaklanmasından sonra Ermeni önderleri bağımsızlık istedi. Ondan evvel, Ermenilikte 300 yıldır Mekitaristler vardır. Katolik bir tarikat. Onların ulusal direnişin doğuşu üzerinde çok etkisi yok. Kültürel etkisi var daha çok. Bu yeni dünyanın oluşumuyla, Avrupa milliyetçiliğiyle, dış dünyanın dengelenmesiyle Yunan ayaklanması ile Ermeni milliyetçiliği inkişaf etti. Onun için yüzyıllar diye bir şey yok. Sonra biliyorsunuz, Türkiye'nin Ermeni topraklarında, Ermeniler priority iddia etmişlerdir.

Tarihi öncelik yani. Küçük Asya'nın bizim vatanımızda hiçbir zaman çoğunluk değillerdi. Politikayı çoğunluğun olmadığı

yerde takip etmek zordur.

•

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Kırım'ın Ortay beldesinden mülteci olarak yollara düşen entelektüel ve asil bir ailenin Avusturya'da vatansız olarak dünyaya gelen çocuğu olarak 1947'de doğdunuz. Size verilen hayatın eşanlamlısı elinize tutuşturulan kalem, defter ve kitap mı ya da toprağı eşeleyerek bulup çıkarttığınız şeyler mi?

iyiydi. Her şey iyiydi. Yemem içmem de iyiydi. Mahrumiyetim de oldu, ama onun üzerinde pek durmuyorum. Herkes gibi bir çocuktum.

•

Daha sonra tesadüfen Türkiye'ye yerleştiğiniz, Türk vatandaşı olduğunuz ve araştırmacı yönünüzle, var olan Türk tarihinin öğrenimine Halil İnalcık'ın öğrencisi olarak başladınız. Öğretiminize ise I979'da doçent ve daha sonra Bilkent, ODTÜ, Boğaziçi, Mülkiye,

Galatasaray gibi üniversitelerde profesör olarak devam ettiniz. Tarih yolculuğunuzda siz sustuğunuzda surları konuşturan bir gençlik gördünüz mü karşınızda?

Ben sustuğumda surları konuşturan! Bilmiyorum benim zamanımda tarih bakışı muhtelifti, fakat Türkler dünyayı hiç gezmezdi. Ne istanbul'daki istanbul'u gezerdi, ne de Türkiye'deki. Çok zordu gezme. Ben gezdim. Ortadoğu'ya çıkılırdı. Onu da yaptım. Avrupa'ya geçmek çok zor oldu. Ben de o zorluğa dahil oldum. Çok zor oldu. Ama yani yurtiçini, etrafı iyi gezdim. Onlar benim için bir kazanç. Orada gezinirken çok tecrübelerim

oldu.

•

"Kıt paramla Avrupa'daki demiryollarının ikinci

mevki vagonlarında oradan oraya gezindim. Bir imparatorluğun

hepimize bıraktığı en önemli ortak mi

Tarihin İzinde

ras, yani Türkçe sayesinde her yere girip çıktım" önsözünün

yer aldığı, "Eski Dünya Seyahatnamesi"nde

Türkiye'nin diğer ülkelerin yanında simit satan mı,

simidi kuşların önüne atan bir çocuk gibi mi kaldığını

sormak istiyorum. Yani bu gezi sizi nasıl bir karşılaştırmaya

itti?

Türkiye, etrafa bakınca biraz sıkıntılı, fakir gibi ama daha

organize bir ülkeymiş. Onu görüyoruz ve yaşıyoruz. Türkiye

kapitalizmi, Türk devlet geleneğinin, kanun-organizasyon geleneğinin

bir örneği. Onun için astığı astık, kestiği kestik hiçbir

işe yaramaz. Çünkü kanunun olduğu yerde ancak demokrasi ve

özel sektör gelişebilir. Onların olmadığı yerde bir şey bekleyemezsiniz.

Bunlar zayıf olduğu ölçüde de öbürü zayıf olur. Başıboşluk

olur.

•

Bu kitapta yer alan, "Ama asıl el değmemiş ve güzel olan bizim ülkemizdi. Antalya Konyaaltıplajında hiç kimseler yoktu. Önünden geçen Sideli korsanların, deniz tanrısı Poseidon'un ve Nereidlerin hayaliyle denize giriyordum. Aksaray Niğde'si ile Sultanhan üzerinden Konya'ya ulaşmak XIII. asırdaki ipek yolculuğunu

neredeyse lam lezzetiyle veriyordu. Tozu toprağı dahil..."gibi hislerinize bakacak olursak, maziyi yâd ederek yaşamak, yaşadığını anlamanın felsefesi mi size göre?

Maziyle yaşamak, insanı çok temizleyen bir şeydir. Çok maziye sarılmışımdır. O değişikliklerim için çok önemlidir, ekmekle su kadar. Temel özgürlüklerdendir. Onun için seyahat hürriyeti benim için çok önemlidir. İmkân yani. Türkiye'de eskiden kolay değildi bu. Yol yoktu, ama seyahat her zaman ucuzdu. İnsanlar yardımcıydı. Her yerden her yere gidebilirdin. Tabii

U7

İlber Ortaylı

erkek olmanın, iri yarı olmanın avantajları var. Kadın gezemez, kız öğrenci yapamaz aynı şeyi. Çok zor. Kadınların o konuda yetişme şansı da daha azdı. Bugün değil. Bugün artık daha iyiler. Ben bugün bakıyorum National Geographic ve Atlas dergilerine bilhassa, karma gruplar var. Kız-erkek gezebiliyorlar. Çok önemli bu. Bizde öyle bir şey yoktu. Benim zamanımda bu işin tek organizatörü, tercüman, rehber kurslarıydı. O sayıda gidip görebiliyorduk her şeyi, ama orada yine kızlar daha azdı.

•

Özgürlüğünüzü kısıtlamasına izin vermediğiniz bir diğer konuya geçelim... 35 yaşında evlendiğinizi, ama 30'unuzda evlenseydiniz şu an bildiklerinin yarısını bileceğinizi, 25'inizde evlenseydiniz bir şey öğrenememiş olacağınızı söylemiştiniz. Bir arkeolog için, kazdıkça antik anforalara ulaşmanın, bir tarihçi için onun hangi döneme ait olduğunu bulmanın, eve dönüşte paylaşılacak mutluluğun adı mıdır aile?

Aile ailedir. İnsanlar ona sahip olur. Çocuk çok önemli. Ben

severim çocuğumu. Fakat dediğim gibi bilinçli olarak kurulması

gerekir.

•

Tiyatro sanatçısı Zeliha Berksoy sizi anlatırken, "İlber'in bir bilimadamı olarak en büyük özelliği ruhunun da bir bilimadamı olması. Kendini okumaya son derece hasreden bir insan, aklım da ruhunu da bilime verebilmiş bir insan..." ifadelerini kullandı.

Sizin ruhunuza inen en büyük vahiy, geçmişten bugüne gelen devinimler mi, yoksa ne biliyorsam aldığım bilgilere borçluyum mu diyorsunuz?

Ben onunla çok eskiden, gençlikten tanışıyorum. Devamlı bir şey öğrenmek iyidir. O muhitte de bir şey öğrenirdim daima. Ben sıkılırım cahil insanlardan açıkçası. Sıradan insanlardan çok sıkılırım. îyi insanlar olsa da sıkılırım. Hoşlanmam.

•

Murat Bardakçının sizin Türk Tarih Kurumu'na üye olmanızı engellemek için bir seçimde oy sandığının bile kaçırıldığını, sizin kuruma hâlâ üye kabul edilmediğinize

dair bir bilinmeyeninize dikkat çekmesi

üzerine soruyorum... Türk Tarih Kurumu, Atatürk'ün

Türk Dil Kurumu ile Türk Tarih Kurumu için vasiyetnamesinde

belirtilen mali menfaatlerin saklı tutulması

gibi sahip çıktığı değerleri neye göre belirliyor

sizce?

Rahmetli Sinanoğlu ve birkaç kişi rey vermişler seçimde.

1980'di. Orada benim adım ilan edilmiş. Geldi beni tebrik etti.

Bu Balkanoloji kongresiydi. Ecnebiler vardı. İktisat tarihi kongresiydi.

Ooo dedi, "bu buraya seçildi," Ertesi gün olmadı, dedi.

Çünkü bir şey yapmışlar. Maalesef Tarih Kurumunun iyi bir

idaresi vardı Uluğ Bey'in zamanında, ama üyeler bu memleketin

üyeleriydi. Yani bizim meslektaşlarımızdı. Onların içinde çok

seçkin insanlar da vardı. Hasbelkader her yerlere gidip yerleşen

Allahlık adamlar da vardı. Böyle insanlar da ötekilerden daha

beter olurlar, entrika çevirmekten. Mesela 12 Eylül'de o kurumlar

devletleştirildi. Onun en hazin tarafı bu tür adamların garip

üye kompozisyonları çıkartması. Yani kendilerinden haberi olmayan

insanlar Tarih Kurumu'na üye yapılıyordu. Kendi kendine

şaşırıyor, isim vermek Lazım değil. Ardından TÜBA kuruldu.

O da aynı şey. Mesela duyuyoruz. Sizde duyuyorsunuz. Üç kere reddedildi, Şerif Mardin. Şerif Mardin'i reddetmek, hangi sebep ve hangi sıfatla? İnsan dikkat eder böyle yerlerde. Onun için bu kurumlar kendilerinden kaybediyor. Öyle bir problem vardı. Fazla da üzerinde durmamak gerekir bunların.

İlber Ortaylı

•

Cumhurbaşkanı Demirel son Paris ziyareti sırasında Marigny Sarayı'nda sohbet ederken, şöyle bir şey söylemiş:

"Osmanlı sadece savaştan ve fetihlerden ibaret bir imparatorluk değildir. O aynı zamanda bir kültür ve medeniyet imparatorluğudur." Bu söze göre, padişahların kafasına fesi büyük çizenlerin, kahramanlık veya savaş dışında tarih yazmayanların hatası mıdır?

O öyle bir imparatorluk. Kendine göre bir devlet, kendine göre bir kültür Osmanlı. Onu söylemek istemiş. Onu ifade ediyor, gayet doğru bir söz.

•

"700'üncü Yılında Osmanlı'" konulu Siyaset Meydanı

programında toplumun okuma özründen, kabahati yobazda aramamızdan ve bunun da 50 senelik değil, 500 senelik bir hastalık olduğundan bahsetmişsiniz. Tavsiye, hediye ve ceza üzerine kitapla baş başa kalan bir insan, kütüphanenin bir ordu gibi üzerine gelmesinden korktukça, arkasından yürüyen duvardan kaçabilir mi?

Okuma özrü, gevezelik özründen geliyor. Türk toplumu, konuşmayı seviyor. Her şeyi konuşarak hallediyor... Dedikoduyu konuşarak, aşk ilişkisini hatta seks ilişkisini bile onunla tarif ediyor. Gayet geniş bir porno edebiyatı var Türkçede. İnanılmaz imaj. Bunlar hep gevezeliğe dayanan şeyler. En ilginci edebiyat da böyle konuşuluyor. Hadi edebiyatı geçtik, bilim böyle konuşuyor. Yani bir nesil felsefeyi böyle yapmış. Siyaseti böyle yapıyor. Ve tabii sayısız eserler yazmışlar, ama öyle görünüyor ki, kelam meselelerini de öyle halletmişiz. Çok ilginç. Ben çocukken, gençliğimde Kuran-ı Kerim'den ayet zikredilerek konuşulurdu. İyi mi kötü mü bilmiyorum, ama şimdi bir değişme var. Eskiden

:07

öyle değildi. Çok hıfza, ezbere dayanan bir kültür vardı. Şimdi

kayboluyor. Okumayla gelen bir şey. Halen okuma çok kuvvetli değil. Öyle bir kuşaktayız ki, Yunanistan, Türkiye az okuyor. Mesela bunun endüstriyalizmle, hümanizmle de alakası yok. îran çok okuyor. Rusya hep okurdu, okuyor yine.

•

"İslam medeniyeti hakkında bilgisi olmayan Papa 16. Benedictus'un, Ayasofya'yı ziyaret eden 6. Paul'ün yaptığı gibi hemen duaya başlamaması temenninizi iletmiştiniz. Hatta orada müdür İslam dünyasından gelen önemli bir misafirin namaz kılmasını engelledi.

O da itaat etti. Orası 1934 kararıyla müze olmuştur. Ayasofya'da dua edilmemesi gerektiğini de savundunuz. Müzelerin müezzinlerin değil, halkın sesinin yükseldiği yer olamamasının nedeni ne?

1934 noktasına herkesin itaat etmesine son derece dikkat etmeliyiz. Bunun özgürlükle, üniversalizmle, Avrupa'yla ilgisi yok.

Türkiye tarihte görülmemiş bir karar aldı. Bu kararı bu toplum bile hazmedemedi. Bir tek Ayasofya değil, Kariye (Kkoru) öyle, Trabzon'daki Ayasofya öyle. Yarı yarıya Fethiye Camisi öyle. Yarısı

müze, yarısı kilise, cami. Kurtuba Camii'nin hazin durumuna bakarsanız, böyle bir şeyde ben kesin itaat isterim. Papa da nihayet bunu yaptı. Geldi. Akıllı bir ziyaret yaptılar. Kendisi için bir kazançtır yani. Türkiye'de uyanan kötü imajını sildi. İşin garibi, ilk defa da İstanbul'a geliyormuş. Sultanahmet'e, Ayasofya'ya şaşırdı. Çünkü o ve maiyyeti doğu Hıristiyanlarının ve Doğunun ne olduğunu bilmiyorlarmış.

•

Topkapı Sarayı Müdürü olarak siz, içinde Hz. Osman'ın Kuran'ı, Piri Reis'in haritası ve binlerce eşsiz elyazması bulunan Fatih zamanından kalma Ağalar Camii'ni onarmak için Anıtlar Kurulu'na başvurmuştunuz. Aldığınız cevap, "Cami olarak kullanmak şartıyla onarabilirsiniz!" oldu. Bu sanat tarihimizin mağaralardan, tapınaklardan gelmemesine özgü sıntrsal bir yaklaşım mıydı?

Cami tabii ki Fatih'ten başlamaktadır. Anıtlar kurulu bunu revize edecek. Kütüphane 1924'te yapıldı. Keşke bütün Topkapı Sarayını, saray olarak tanzim etsek de, padişahın yaşadığı yer olarak, kütüphanemize, arşivimize, koleksiyonlarımıza ayrı,

hoş binalarımız olsa. Son derece asil ve fenni bir bina yapılsa ve orada arşiv ve kütüphane muhafaza edilse de; Ağalar Camii'ni de orayı da onların yaptığı gibi cami yapalım. Bu olmadan ben o kadar kitabı nereye koyacağım? O kadar yer yok Topkapı'da. Alışılmış bir yer. Onun için bu gibi tasarruflarda ve önerilerde bulunan adamların, o sarayı çok iyi bilmeleri lazım. Bütün o Saray-ı hümayunun içinde tek tek herhangi bir turistin bakmayacağı teferruata, yıkıntılara kadar görmeleri lazım. Mesela Tarih Vakfı da gelmiş, Darphane denen yeri almış. Zannediyor ki, saray bina dolu. Birisi onlara öyle söylemiş. Alakası yok. Bu mütevazı bir saray. Burada şehir müzesi olmaz. Bir sürü yer var, şehir müzesi olacak. Yedikule'nin orası mesela; denize doğru geniş bir saha. Orayı yapabilirler. İstanbul şehir müzesi çünkü. Belediye Feshane'yi istiyormuş. Yetmez. Rutubet bakımından mahsurlu

bir yer.

•

Uzun yıllar müdürlük yapan Filiz Çağman'ın yerine getirildiğiniz Topkapı Sarayı'nın 20 yılından itibaren müdürüsünüz. Bu bekçiliğin, sancaktarlığın, muhafızlığın devamı için sizin dışınızdaki kimselerin yapması gereken ne?

Evet. Filiz Hanım sarayla birlikte büyüdü. Okulu bitirmiş, girmiş yazmalara. Oradan sonra müzenin müdürü oldu. Az bir zaman değil. Emekli olduğu için bir yerde onun işini devraldım. Birini bulmamız lazım, devretmemiz için.

•

Devlet sancaklarının ve mühürlerinin satılamayacağını belirtmiş, Sultan Vahideddin'e ait "mühr-i hümayun"un devletin resmi mührü olduğunu savunmuştunuz. Bunu satın almak isteyen ya da satışına vesile olan, rant, ticari kâr ya da hatıra peşindeyken, korumak isteyenin niyetini biraz açar mısınız?

Kanundur. Devlet reisinin sancak ve mühürleri satış konusu

olmaz. Sultan Vahideddin de dahil bu kurala. Maalesef oluyor. Piyasaya düşmüş, birisi onu satmış. Osmanoğulları ailesinden olan biri. Hanedan azası değil. Ondan çıkmış bu. Çok hazin bir şey. Çok üzüldük; sultanlar ve torunları da. Bir şey de yapılamadı. Bu eski eserlerle uğraşan insanların, bizim memlekette gerçi istisnası olsa da, genel kültürleri, mesleki eğitimleri, tarih hassasiyetleri pek ilerlememiştir. Bir, iki istisna var. Ama genelde iyi değiller. Çok iyi yetişmeleri lazım. Yetiştirilmeleri ve arkasından gelenleri yetiştirmeleri lazım. Ticaret gerekli bir şey. Bunların ticaret konusu oluşturması da bir yerde koruyucu bir mekanizmadır. Buna rağmen bazı şeylerin mukaddesatı olması lazımdır. Türkiye'de devlet reisinin mührü çok önemlidir. Tesadüfen eline geçebilir. Orada başka türlü görevini yapacaksın. Onu yapmazsan, biz de sana ona göre muamele ederiz. Sanat muhitlerindeki, küratör durumundaki insanlardan böyle bir kötü puan almak iyi değildir. Tavsiye etmem kimseye. Bu işle uğraşan insanların, sanat galerisi, antikite uzmanlığıyla uğraşan kimselerin, Türkiye'de bazı mukaddeslere dikkat etmesi lazımdır. Bu konuda hassasiyet gösterip elbirliği, işbirliği yapmaları lazım. Yapmadıkları takdirde başarıları kısa vadeli olur. Yani asıl mühim olan itibardır, unvandır, saygıdır; onu elde edemezler. Yani müzelerin,

küratörlerin, sanat tarihçi uzmanların gözünde itibarları olmaz. Onu bilmeleri lazım. İtibar her yerde önemlidir.

•

Satılma olduğu kadar çalınmada müzeler için kâbus konusu... Müzeden üç sakal-ı şerifin çalınması ve onlar için DNA testi yapılması konusunda düşüncelerinize başvurulmuştu. Müzelerin güvenliğini tehdit eden iç etmenler, dış etmenlerden daha mı çok? Kaçakçılığın tarih eserde vardığı noktaya bakarsak, çalmanın ülkenin kiremitlerini tek tek sökmek olduğu ne zaman anlaşılır sizce?

Herkesin hassasiyet göstermesi lazım. Mesela Amerika'da bazı müzelere karşı bir saygı vardır. Çünkü bunlar çalıntı mal almaz pek. Ama Metropolitan öyle değildir. Fırsatçıdır. Ona göre saygı görür. İstediği kadar Metropolitan olsun. Biz o adamlara pek hırlı diye bakmayız. Hiçbir zaman Julien Rubby ile bir Monteello aynı adamlar değillerdir benim için. Ben insanların saygınlığına bakarım. Çok önemlidir bu. Julien Rubby başka türlü bir yerdedir. Öbürü de bir yerdedir, ama onların arasında

bir fark vardır. Çok önemli bir şeydir bu. Öbürü de tabii ki iyi bir küratördür, iyi bir müessesedir. Onun başındadır, beceriklidir, bilgilidir, ama...

Kaçakçılara gelince... Bunlar gaddar herifler, rezil herifler, seviyesiz adamlar. Mazide böyle şeyleri yapanlara ve savunanlara da iyi bakmayız biz. Yani geçen asırda adamı, Ayasofya türbelerinin çinilerini parayla tamir et diye getirmişler, adam çalıp değiştirmiş, nebbaş. Şimdi bugün bunu tasdik eden, sahip çıkan adama ve kuruma da biz nebbaş diye bakarız. Saygımız olmaz. İstediği kadar yerini kurtarsın.

:12

-

Osmanlı padişahlarının savaşta galip gelmek, korunmak ve şifa bulmak amacıyla zırhlarının içine giydikleri şifalı gömlekler ve üzerlerine işlenmiş işaretler, Doç. Dr. Hülya Tezcan tarafından bir kitap haline getirilmişti. Şimdiki üniformaların, devlet adamlarının giysilerinin inançlarına göre ayrışması bir tek eşlerin türbanlarıyla gündeme geliyor. Buna göre sizce devlet yönetenlerin kıyafete bakışı nasıl olmalıdır?

Anlamsız bir yorum!

•

Bizim tarihe meyilli illerimizin içerik yönünden zenginleştirilmesi ve sanatımız ve geleneğimizle işlenmesi neden eskisi gibi mümkün olmuyor? Mesela Eminönü'nü yönetmek isteyenlerin ne Bizans ne Osmanlı ve ne de Cumhuriyet'ten haberdar olmalarını, birkaç tarihi restorasyon dışında bir projeye imza atmamalarını neye bağlıyorsunuz?

Onunla alakası yok. Eminönü'nün her milimetrekaresi pırlanta değerinde. Zordur böyle bir yerde iş yapmak. Çok düşmanın olur, çok dostun olur. Çok muarız bir grup çıkar. Mesela rey verenler Malatya'nın bilinen bir bölgesinden. Onlar gelip oturuyor. Daimi hemşeri onlar. Öbürküler gelip gidiyor. Şimdi bu bilinen bölgelerin aksine hiçbir iş yapamazsın. Çok zordur Eminönü'nde Belediye reisi olmak. Herhangi bir büyükşehiri yönetmekten daha zordur yani. Bu gibi yerlerde seçim, meçim olmamalı. Bu gibi yerlerde başkanı devlet tayin etmeli. Paris Belediyesinde seçim olmazdı. Banliyölerde olurdu. Komünistler

ya da faşistler kazanırdı. Paris'i ise tayinliler yönetti.

•

Kırıkkale Üniversitesi'nin 13'üncü akademik yılı açılışında yaptığınız konuşmada, "Din ve devletin ay rılması Yahudilik ve Müslümanlıkta imkansızdır. Çünkü her iki din de insanların 24 saatini ayarlar" demiştiniz. Buna göre laikliğin devlet ve millet için" din kadar geniş bir yeri var mı?

Laiklik dediğin şey, tamamıyla her an bir uzlaşma, her âlânda uzlaşma, her an daimi bir hareket. Bunun böyle sihirli formülü yok. "Din ile devlet işleri ayrıdır" çok yüzeysel bir laf. Birtakım ecnebiler, "Kilise ile devlet ayrıldı Türkiye'de" diyorlardı. Sonra bazıları cami demeye başladı. O mümkün değil. Ama her an her hareketimizde bir uzlaşma, bir anlaşma ve her an yapılacak daimi kontratlar var. Bugünkü Türk toplumu, hep bu tip uzlaşmalar, anlaşmalarla bir yere gelmiş. Bütün mesele bu. Dikkat etmek lazım. Aynı şey İsrail için de söz konusu. Orada da öyle. Yaşanan hayat, demokrasinin kurumlarıyla tamamen uzlaşarak sürüyor.

•

Demokrat ve çok progresif görüşler bunlar...

1986'da çıkan "İstanbul'dan Sayfalar" eseriniz var. İstanbul'u sormadan olmaz. Tüp geçit olarak bilinen Marmaray'ın, Yenikapı istasyonunda bulunan antik gemi enkazları Osmanlı döneminde Langa Bostanları olarak bilinen bu bölgenin İstanbul'un antik

Theodosius Limanı olduğunu doğruluyor. Batıklar istasyonlara engel değil, çünkü kaldırılacak. Fakat bu yol, Osmanlı döşeme yolu olarak muhteşem bir görüntüye sahip. Buna göre yeraltı zenginliklerimiz, yerüstü zenginliğine değişilmeli mi?

Şimdi oraya yalnız başka bir şey yapıyorlar ve üstünü örtüyorlar. Bu memlekette bazı şeyleri illaki Avrupa'nın müdahalesiyle mi düzelteceğiz? Çok ayıp.

•

"Avrupa ile Akdeniz arasında Lazio Ödülleri" gecesinde İtalyanca yaptığınız konuşmanızda, "...Roma uygarlığı, Avrupa, Asya ve Afrika'ya yayılmış durumdaydı. Karadeniz kıyılarından Cebelitarık'a kadar hepimiz Akdenizliyiz, yani Romalıyız. Arrigo Ruiz'in

de dediği gibi hepimiz Roma İmparatorluğu'nun mirasçılarıyız.

İstesek de istemesek de, bilsek de bilmesek

de hepimiz Romalıyız" demiştiniz. Bu konuşma barışt

ve bir kültür simgesi olan Roma'yı amaçladığı kadar

Necip Fazıl'ın, "Kökünü inkâr eden dal, dalını inkâr

eden yaprak kurumaya ve ölmeye mahkûmdur!" gibi

eleştirel göndermelere de maruz kalmıştı. Doğrusu bu

mudur?

Romalıyız deyince, kökümüzü mü inkâr ediyormuşuz?

Neymiş bizim kökümüz? Şimdi bu Roma üzerinde konuşanlar,

Türkiye'de tenkit yapanlar, Roma ne? Tarih ne? Uygarlık ne?

Okumamış insanlar. Bunlar Roma deyince İtalyanların başkenti,

hatta daha feci "Romalı Perihan'ın Roma'sı" falan anlarlar.

Roma bir uygarlıktır. Yani beşer tarihinin en birleştirici, en sentezci uygarlığıdır. İtalya'yı da aşar. Ve bunu tevarüs eden biziz.

Bunlar tabii böyle bir tarihin, fenomenin farkında olmadıkları

için, kök inkâr etme derler. Ne münasebet! Ben kalkıp, İyonyalıyız

demiyorum ki. Bizim askeri özelliklerimiz nereden geliyor?

Biz Asyalı, Türkçe konuşan bir kavimiz. Kökenimiz bu. Din

olarak da Müslümanlığı almışız ama bütün bunlar eski Pagan

İmparatorluğu'nun birtakım müesseselerini de benimseyip geliştirmemize

mani değil. Nitekim aynı uygarlıkla Hıristiyanlık

devam etmiş. Bunları bilmek lazım. Böyle kasaba duygularıyla,

kasaba kültürüyle dünya tarihi demek olan Osmanlı uygarlığı

anlaşılamaz. Ama dilleri uzun. Bir sütunu ele geçiriyorlar. Yazıyorlar.

Zaten bu gibi adamlar yüzünden Türklerin hakları da

mağdur duruma düşürülüyor. Biz mesela Ermeni tezini savu

namayız, çünkü adamın biri çıkıyor, Allah korusun! Bu avmaz

işin ortaya çıktığı zaman iş bitiyor zaten. Düşmana ihtiyacın yok.

Dünyayı anlamayan bir adam, dünya imparatorluğu için nasıl

konuşabilir? Osmanlı bir cihan imparatorluğu. Böyle adamlar

da vardır, mesela, "Osmanlı devlettir, imparatorluk değildir"

diyor. Ne demek istiyorsun diye soruyorum, "İmparatorluk emperyalizmdir

" diyor. Adamın belli ki, lügatla ilgisi yok, mantıkla

ilgisi yok. Bunlar oluyor maalesef. Yeni nesiller daha çok şey bilecekler.

En azından lügata bakmayı daha çok bilecekler.

•

"Hoşgörü Toplumunda Ermeniler" toplantısında

Türk -Ermeni ilişkilerine ilişkin, "Eşit bir kavga yürütülmüyor. Kavga bir diyalog değil, bir propaganda savaşıdır. Bu savaşta Türkiye geri kalmaktadır. Sorunun çözümü propaganda savaşı değildir. İlimdir ve yakınlaşmadır" demiştiniz. Ermeni meselesinin yüzyıllar öncesinden bugüne kadar içinde gazı kalmamış bir çakmak gibi cepte taşınmasını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Geri kalmıştır. Tarihçi Roma ile Romalı Perihan'ı ayıramazsa, böyle adamlar tez savunamazlar. Bizim propaganda kültürümüz son derece zayıftır. Bir yazar diyor ki: "Türkün Türk'e Propagandası." Keşke onu yapabilsen. Kendi çocuklarımız anlamıyor jenosidin ne olduğunu. Diasporadaki Ermeni tezine teslim olan adamın da bu işi ne kadar anladığı su götürür, ama çocuk anlamıyor. Sen evvela kendine anlatacaksın. Sen, "Ben bunu yapmadım" diyeceksin. O kadar. Elli tane kanaat çıkar, çıkıyor da. Yarın Amerika'dan da çıkar. Çünkü hiçbir şey bilmiyordur. Yüzyıllar öncesinden evvel diye bir şey yok. Bu iş çok çok 200 yıl bile değil. Ermeniler, Bizans'tan sonra Türk İmparatorluğunu

hoşnutlukla karşılamış ve olabildiğine uyum içinde yaşayan bir cemaat idi. Yunan ayaklanmasından sonra kıpırdanmaya başla dı Ermeni tezi. Ondan evvel, Ermenilikte 300 yıldır Mekitarist rakipler vardı. Katolik bir tarikat. Onların siyasi etkisi çok yok. Kültürel etkisi var daha çok. Yeni dünyanın oluşumuyla, Avrupa milliyetçiliğiyle, dış dünyanın dengelenmesiyle ortaya çıkan bir olay bu. Onun için yüzyıllar diye bir şey yok. Sonra biliyorsunuz,

Türkiye'nin Ermeni topraklarında, Ermeniler priority iddia etmişlerdir.

Tarihi öncelik yani. Bizim vatanımızda hiçbir zaman çoğunluk değillerdi. Politikayı çoğunluğun olmadığı yerde takip

etmek zordur.

•

Siz Osmanlı ordusuna asker devşirilmesiyle ilgili,

"Devşirmenin çeşitli kuralları vardır; kalabalık ailelerden

alınır, tek çocuk alınmaz, Yahudi çocuk alınmaz.

Çünkü Yahudiler kural olarak kırsal bir millet

değildir, kentsel bir millettir. Kent uşağı, şehir uşağı

devşirilemez" diyorsunuz. Peki kentli çocuğun uyanıklığını,

gözü açılmışlığını, köylünün saflığını mı

gösteriyor bu?

Bunlar bilinen şeyler. Köylü daha temizdir. Haliyyüz zihindir.

Zekâya mani bir şey değil. Şehirli dalavereci olur diye,

onu almaz oraya.

•

"Tarihimizde utanılacak safha yoktur" diye bir serzenişi olmuştu tarihçilerin. Hatta bir dönem adı tartışmalara katılan II. Abdülhamit için, "Bu hükümdar, çok milletli bir devletin başındaydı. İmparatorluk coğrafyasında sadece Türkler değil, Araplar ve Yahudiler de yaşardı. Onlar bile II. Abdülhamit dönemini 'adalet dönemi' olarak anar" diye bir açıklamanız olmuştu. Ekmek tahtasının kıyılmış yerlerindeki izlere bıçağın gözüyle bakmak doğru mu?

Daima tarih değerlendirirken böyle şeyler olur. Aşırı duygusal, bilhassa bir unsuru alıp çok şişirenler bizim gibi bilginin yürütüldüğü yerlerde rastlanır. Karşı tarafı dinlememe özelliği çok önemlidir. Bu yaygındır, ama bununla tarih yazılmıyor tabii.

•

Almanya'nın II. Harp'ten sonra faşizm belasını ve faşizm zihniyetini ortadan silmek için yakın tarihi çok okutmaya başladığını ve eskiyi müfredattan sildiğini,

hatta sizin bir fakültesinde ders verdiğinizde Berlin'de

1648 Vestfalya Anlaşması'nı bilmediklerini söylüyorsunuz.

Bizim tarihimizden çıkartılmak istenen bir kesit

oldu mu? Bu mümkün mü?

Çok aşırı derecede yakın tarihleri öğretmek istiyoruz okullarımızda.

Tarihten çıkartılanlar eski gitmiyor. Bizim lise takımı

içinde en etkisiz hoca grubu bizim meslektaşlardır, tarihçilerdir.

Oturup yazmamız lazım. İlmi sentezler olmadığı için popüler

tarihle kalıyoruz.

5r

>

Milliyetçiler Türkiye'yi Tanımıyor

•

15-20 yıldır, milliyetçilik, muhafazakârlık, ilericilik kavramları dünya çapında bir değişim geçiriyor. Bunun Türkiye'deki yansımaları konusunda ne düşünüyorsunuz?

Bu konuda şehirleşme çok önemli. Türkiye aslında bunu Endüstri Devriminin öncüsü olan İngiltere'yle mukayese edilmeyecek kadar hafif atlatıyor. Çünkü biz yüz-yüz elli sene geç kalmışız. İkincisi bizde politik bakımdan kırsal alanda daha fazla koruyucu mekanizmalar hâkim olmuş. İngiliz köylü sınıfının gaddarca ortadan kalkması gibi bir olay bizde yok.

•

Tarım arazilerinin hayvancılık yapmak üzere çitle çevrilerek, o arazileri ekip biçenlerin kentlere sürülmesini mi kastediyorsunuz?

Evet. Hatta Fransız ve Alman çiftçileri de, büyük koruma mekanizmalarına rağmen ortadan kalkmıştır. Şimdi şunun kesin

tespiti lazım: Milliyetçi, muhafazakâr dediğimiz kesimin bizdeki gibi kasabalı, içine kapanık, dünyayı bilmeyen, lisan bilmeyen, yabancı milletleri okumayan, takip etmeyen, onlarla konuşamayan, onlarla birlikte bir mekânı ve bir havayı soluyamayan insanlar olması düşünülemez. Yani milliyetçilik, aslında çelişkili gibi görünür, ama enternasyonalizmden geçmelidir. Yani insanların diğer insanları ve bütün beşeri tanımasından

:22

geçer. Ve bunun sonunda ortaya çıkan denge çok önemlidir. Hele bizde daha da önemlidir. Şimdi Türkiye'de hiç kimse, özellikle sosyalist takım Batıyı bilmez. İslamcılar, İslam ülkeleri üzerinde geniş bir bilgi sahibi değildir. Milliyetçilerin çoğu zaman kendi memleketimizi bile tanıdıkları şüphe götürür. Nerede kaldı ki

öbürünü tanıyacak. O bakımdan, bu milliyetçi-muhafazakârın kasabalı olması gibi bir olguyu silmemiz lazımdır. Bizde maalesef keyfiyet böyledir ve kasaba değerleriyle hareket ettikleri için maalesef bu kitleler gerekli kadroları da içlerine alamadılar. Mesela koalisyon hükümeti kurulacak; dışişleri bakanı tayin edecek adam yok. Kendi partisinde olmasa da, o zihniyette insan bulunabilir ama onu da tanımıyor ve bulamıyorlar.

• Bu zihniyet bir partiden diğerine değişmiyor mu?

Efendim, hemen her partide öyle. Yani "bizim adamımız" zihniyeti var ya. Bu hiçbir yerde yürümez; Türkiye'de hiç yürümez. Çünkü hiçbir kuruluş ve takım tamamıyla kendi insanlarıyla

gemiyi yürütecek lükse ve zenginliğe sahip değildir. Bak

şimdi AB müzakerelerine girişecekler, eğer duyduğumuz kadroysa

işi yürütecek olan, vay halimize. Niye mesela Kemal Derviş

gibi bir kişiyi düşünmezsin orada. Derviş'i tuttuğumdan ahbap

olduğumdan değil, bir başkası da olabilir. Yok, "İlla benim kadrolarım götürsün" diyorsan, o zaman beceremezsin.

Şehirliden kastedilen budur. Şehirlilik de yetmez, bütün

dünyayı tanımak gerekir. Ve enternasyonal alana girdiğin vakit,

enternasyonelleşmiyorsun ve bu yüzden kendi değerlerine saklanıyorsan,

milliyetçi olamazsın. Dünyada var olabildiğin ölçüde

ulusal olabilirsin. Ha saklanmayan olabilir, o da zaten milliyetçi

muhafazakâr olmaz. Muhafazakar, dindar olmak zorunda da

değildir, ama dine karşı tutum takmamaz.

• Son söylediğiniz, bana şunu hatırlattı. Sözgelimi

Amerika'ya giden modern kesimden insanlar Türk

müziğini, Türk kültürünü, Türk tarihini yeniden keşfedip

dört elle sarılıyor.

Evet, ama öyle uzaktan ve eksik bilgiyle yapılırsa, bu pek

muhafazakârlık sayılmaz.

Şimdi milliyetçi muhafazakârın illa dindar olması da gerekmiyor.

Mühim olan kimliğine sahip çıkmasıdır, bu da mesela Yahudilerde vardır. Bakın ben bir adamın cumartesi günü Şabat'ın kurallarına hürmet etmediğini biliyorum. Kaşere de (Yahudi şeriatına göre helal yemek) hürmet etmediğini biliyorum; ama yurtdışındayken ediyor. Mesela Boğaz'ın en güzel restoranına götür, karides yemiyor, döner kebaba iltifat etmiyor, yoğurtla et bir arada diye. Bu bir mürailik değil. Bizde de bu tip insanlar var. Biri var diyelim içki içtiğini, domuz eti sevdiğini biliyorum. Ama cemaat önünde, bilhassa ecnebilerin önünde bunu yapmıyor. Bu bir kimlik ifadesidir.

Mesela benim solcu bir öğrencim vardır, dinle ilgisi yoktur.
Bir gün bana şunu söyledi: Hocam, Sultanahmet'le yakınındaki Firuzağa'nın ezan okuyuşu adeta kanoniktir (birbirlerini makam olarak takip ederler). Şimdi tamam, bu da bana yeter. Bu ülkenin bir özelliğini yakalamıştır. Mühim olan budur. Yani onun camiye gidip gitmediği, ibadeti kimseyi fazla ilgilendirmez.
Bakın, bizim de bir yerde bazı şeyleri göstermemiz lazım.
Cuma akşamı israil'de kimseyi yemeğe davet edemezsin, çünkü Şabat akşamıdır; kimliğe itaat şarttır. Çok bireysel çıkışlar tabii

ki insanların hakkıdır. Ama bu tip şeyleri yaygın bir âdet haline getirmek; adeta sistem dışı, kanun dışı bir zorlamayla götürmek doğru değildir. Evet isteyen her şeye itiraz edebilir. Ama bunu yaygın ve umumi bir kural haline getiremezsin. Yani kuraldışını kural haline getirmek de aslında bir çeşit muhafazakârlıktır. Türkiye'de bunu yapıyorlar.

• Ama bu bahsettiğiniz modern dışı bir muhafazakârlık değil mi?

Evet, öyle. Türkiye'de çok garip bir şey var. Muhafazakârlığı yıkmak isteyenler ayrı bir muhafazakârlık yaratıyor.

•

Biraz geriye dönüp yakın tarihe bakarsak, şehirli muhafazakâr bir grup var gibi geliyor bana.

O çok azdır. Batı'da çok daha kuvvetlidir, çünkü kurumlar kuvvetlidir. Bu kesim kurumların etkisiyle ortaya çıkar. Din burada kuvvetli bir kurum değildir aslında. Öyle olduğu için de insanlar derhal onun dışına sapar ve bir müddet sonra da unuturlar. Bilerek yapmamak başka bir şeydir. Batı'da insanlar vardır, bilerek dini reddederler. Vaftiz bile edilmemiştir, fakat Hıristiyanlığı bilir. Burada ise korkunç bir cehalet hâkim. Yani muhafazakârlık veya ilericilik aslında alternatifini bilerek, onu bilinçli olarak reddetmekten geçer. Yoksa din kültürüyle hiç alakası olmayan bir adamın ilerici olması çok da önemli değildir.

Batı'daki laik düşünür tipi Ernest Renan'dır. Yani çok ileri bir

bilinçle ve bilgiyle dini reddeden bir kişi.

•

Modern muhafazakâr milliyetçiliğin söz sahibi olma ihtimalini nasıl görüyorsunuz?

Muhafazakârlık bir toplumda ölmez. Mühim olan, bu

tiplerin yöntemidir. DTCF'de düzenlediğimiz bir panelde sorulan sorular o kadar bilgisizce ve mantık düzeni o kadar darmadağınıktı ki. Dedim ki, 47 olaylarıyla buradan birtakım insanları attınız. Ne oldu yani? Solculuk mu kalktı?

Hayır yine var. Fakat mantığı, muhtevası yok. Behice Boran orada olsa, onun öğrencisi Mübeccel Kıray orada olsa, herhalde hiçbir zaman böyle bir banal retorik ve mantıksızlığa müsaade etmeyeceklerdi. Yani sol ve sağ kalkmaz ama mantık ve disiplin yok olabilir. Onun için mühim olan mevcudu kurtarmaktır.

Mesela Türkiye'de din de böyledir, tamamen kırsal kesimin elinde kalmıştır.

•

Kasabalı bir İslamiyet.

Şehirleşen bir toplumda İslam da şehirleşecektir. Daha doğrusu

şehirlinin dertlerine cevap verebilecek kadar iyi bir eğitimden geçecektir. Geçmişteki İslam, mevcut cemiyet biçimlerine, mevcut problemlere en rafine biçimde cevap verebilmiş. Ama bugün aynı şey söz konusu değil.
Türkiye'de de dünyada da, sağcılıktı, muhafazakârlıktı, milliyetçilikti bunların oranca düşeceğini beklemek abestir.
Tabii düşmediği takdirde nitelikli olması lazım. Bugünkü mevcut partiler, gruplar cevap veremiyor insanlara ve asıl önemlisi ilerleyen tarihin gerçeği ve sorularına...

•

Niteliklileşme ihtimali ne sizce?
Bu otomatik olarak gitmez. Kimin nasıl yetiştiğine, bu işin kalemşorluğunu yapan aydın sınıfının kalitesine, söylemini kuruş biçimine, muhtevasına bağlıdır. Buna göre gazete kurabiliyor musun, medyanı işletebiliyor musun, kimler senin propagandistin oluyor, kimler senin elebaşılığını yapıyor, bunlar önemli.
Tabii enteresan insanlar var matbuatımızda, Türk diplomasisinin kaynağı olan Dışişleri Bakanlığında, üniversitelerimizde, sanatçılarımız arasında. Ama şunu söyleyeyim, zaten Türk basını yeterince enternasyonalist olmuştur ama enternasyonal niteliğe

ulaşmış mıdır? Bu olmadan da bu iş olmuyor.

•

Bir gazetenin bu kavramlarla ortaya çıkması ne derece

ümit verici?

Ee tabii, matbuatta bu görüş ve tavır alışın bir sözcü bulması gerekiyor. Bu boşluğu dolduran bir basın organı da hem okunur hem yaşar. Geçmişte de her düşüncenin bir gazetesi olmuştur. Yeterli kalitede olmadıysa da, ifadesini oradan bulmuştur. Ancak bugünkü Türkiye'nin insanı o gazetelerle bağdaşamaz. Üniversite öğrencileri tatmin olmaz, onların talebine cevap vermek gerekir. Geniş kitleler ne denildiğini kavrayamaz.

5 Bölüm

:28

Bizim Avrupa

•

Biz kimiz, Osmanlı'nın mirasçısı mıyız, değil miyiz?

Türk kimdir? Osmanlı Türk müydü?

Türkler L'empire Ottoman denen renkli imparatorluğun

esas aktörü olan bir millettir. Bu bir imparatorluktur ve bu imparatorluğun esası Türk'tür, dili Türkçedir. Orduda ve bürokrasi

de Türkçe kullanılır. Bilhassa ordu çok Türk'tür. Çekirdek olan

muhafız kıtalarının çocukları 15. 16. ve kısmen 17. asırda devşirme

usulüyle Balkanlar'ın ve Kafkasya'nın köylerinden toplansa

da bunlar Türkleştirilir ve Müslümanlaştırılırlar. İçlerinden

Sokullu Mehmet Paşa, Sırp ruhban ailesinden geldiği halde birinci

sınıf Müslüman ve Türk olanlardandır. Her halükârda ordunun

dili Türkçedir ve Türk toplumunda ordu çok önemli bir

müessesedir.

Osmanlı cemiyetinde aristokrasi yoktur. Aristokrasi olmadığı

için de her sınıftan ve hatta her etnik gruptan gelen insanlar

kolayca üst sınıflara kadar tırmanabilir.

Bize Türkiye ismini 12. asırda İtalyanlar koymuştur.

Ülkenin çoğunluk halkı Türk olduğu için bize Türkiye, "Turchia veya Turchmenia" gibi isimler koymuşlar. Ama biz kendimize ısrarla Rum, Romalı demeye devam ettik. Çünkü bu Roma İmparatorluğunun bir devamıdır. İstanbul'u fetheden Fatih de

kendisini Kayser-i Rum (Doğu Roma İmparatoru) ilan etmiştir. Ama bununla beraber tabii ki o da Türk'tür. Türkçe şiir yazar, ferman yazar. Anadili Türkçedir.

20. yüzyıl Türkiye'si bu yüzden Türklüğü aşırı vurgular.

Türk adını, Türk kimliğini herkes için ortak olarak kullanma eğilimindedir.

Bunun ne kadar devam edebileceğini göreceğiz. Fakat şurası bir gerçek ki, Türkiye'de Kemalist milliyetçilik modern, kan bağına dikkat etmeyen, doğrudan doğruya kültüre bağlı bir Türkçülüktür ve bunun üzerinde ısrarla durur. Buna uyum sağlamayan

bir Türk vatandaşını bu Cumhuriyet kabul etmez. Bu çok açıktır. İstisnası yok mudur? Vardır, Lozan'da tespit edilen gayri Müslimler. Bunların kendi din ve kültürlerine devam etmelerine müsaade edilmektedir. İmparatorluk'ta olduğu gibi.

•

Türklerde Avrupa'ya, Batt'ya karsı aşağılık kompleksinden kaynaklanan bir hayranlık var. Şimdilerde özgüvenimiz biraz yerine gelmiş gibi gözükse de bu kompleksi üstümüzden tam olarak atabilmiş değiliz. Buna bazıları "Osmanlı Kompleksi" diyor. Siz ne dersiniz?

Türkler, Avrupalıların sevmediği bir unsurdur. Bu çok açıktır. Çünkü Türkler militan bir kökene sahiptir, askerdir. Yani İranlılar gibi, Araplar gibi Müslüman, pitoresk, literatürü sevilen, egzotik bir unsur değildir. Burnunun dibine kadar gelmiş askeri bir unsurdur. Bu durumda bu toplumun size karşı bir yakınlık kurması kolay değildir. 1914-18 Harbini unutmamak lazım; Ortadoğu'da İngiltereyle Fransayla çarpışan bir kuvvet. Askeri unsur her zaman için korkutucudur. Sovyetler Birliğinin en korkutucu yanı komünizm değildi. Komünizmi savunma iddiasında olan Kızıl Ordu'ydu. Bunu unutmayın. Ve Türkler bugün de militaristtir ve istesek de isemesek de öyle de

olmak zorunda.

• Neden Hocam?

Ne yapacağız peki burada, Lüksemburg Dukalığı gibi mi yaşayacağız?

• Bazdan bize onu tavsiye ediyorlar.

Akılları olduğunu zannetmiyorum. Ne tavsiye ettiğini biliyor mu yani, buranın Lüksemburg Dukalığına benzer bir hali var mı?

Biliyorsunuz Saint-Germain'de defileden önce mankenleri

sokağa salarlar. Vatka takmış filinta gibi bir manken, üstüne de vizon kürkünü geçirmiş, geziyor. Aman ne güzel, ne ilginç dedim. Birkaç ay geçtikten sonra moda yayıldı ve kısa boylu, şişman birtakım hanımlar da vatka kullanmaya başladı. Onlarda ne kadar uyum varsa bunu savunanlarda da o kadar akıl var. O ne kadar realist bir kılıksa, bu da onun gibi

bir politika olur.

• "Toplumlar tarihleriyle yüzleşmeli" diyorlar. Bizim kendi tarihimizde yüzleşmemiz gereken karanlık noktalar var mı?

Evet bunlar çok moda. Biz tarihimizle yüzleştik. Kastettiğiniz Ermenistan meselesiyse şükürler olsun bir Ermenistan Cumhuriyeti kuruldu. Çünkü diasporadaki herhangi bir toplumun, yani kültürlü ve üretim yapan bir toplumun devletsiz olması hiç hoş bir şey değildir. Yahudilik bunu asırlar boyunca yaşadı. Ermeniler yaşadı, şimdi onların da devleti var ve başkaları da var, onlar için de istiyoruz

Biz Ermenistan'la otururuz tarihi yeniden gözden geçiririz. Bu arada bazılarının dediği gibi bunun resmi tarih olması beni hiç rahatsız etmiyor. Bizim resmi tarihçilerle onların resmi ta

:34

rihçileri oturur, belki de çok uzun süren bir süreç içinde bu işi tartışırız, bilmediğimiz birtakım şeyler daha ortaya dökülür. Ve biz sonunda okul çocuklarımız için ortak bir çalışma hazırlarız. Bu artık halledilmek zorundadır, o safhaya gelmiştir. Bu yüzden

de çok önemlidir.

Diasporadaki sorumsuz ve birbirinin dilinden anlamayan gruplarla ve Türk muhalif gruplarıyla bu iş halledilmez. Bu çok ciddi bir sorundur. Çünkü bunun maalesef başka yönlere çekildiği açıktır.

Yeryüzü tarihinin en korkunç jenositini yapan bir kavim bu gün kendisiyle paralel işler yapan bir başka "criminal brother" arıyor. O kimlik ve işleve de Türkleri uygun görüyor. Kastettiğim Alınanlardır. Milli bir kompleksten kurtulmak için böyle bir çaba içindeler. Dertleri Ermeni sorunu değil. Vichy Fransa'sında yapılan bir alçaklık Türkiye'de olmadı. Onu da söyleyeyim.

Bunun da bilinmesinde fayda var.

Özetle bu çok önemli bir olaydır. Araştırılması gerekir ve biz

Ermeni tarihçilerle birlikte oturup araştıracağız hatta kurumlar

kuracağız. Çünkü biz geçinmek, birlikte yaşamak zorunda

olan iki memleketiz. Ve Ermeniler kabiliyetli, üretken bir halk.

Çalışacaklar, çalıştıklarının karşılığını bulacaklar. Bugünkü

gibi yaşamayı hak etmiyorlar. Çok daha iyi bir yaşam içinde ve

bizimle beraber olmak zorundalar. Diasporanın bu ülkeyi yönlendirmesi

de çok arzu edilir bir şey değil.

•

Şu an Ortadoğu'da olup bitenlerle ilgili sizin yorumunuzu

alabilir miyiz? Neler oluyor?

Türk (Osmanlı) İmparatorluğu üç günde yıkıldı. Yani

İmparatorluklar üç günde yıkılabilir. Ama üç günde yıkılırsa

sorun değişik olur. Bu yıkıma ne Türkler hazırlıklıydı ne de

Araplar. Hatta diyebilirim ki, Yahudiler bile hazırlıklı değildi.

İlber Ortaylı

Yani çok militan bir şekilde oraya yerleşmiş olmalarına rağmen.

Bu yüzden sorun hâlâ devam ediyor. Bugün yaşanan problemler bunun kalıntısı. Ama çözümün yakın olduğuna inanıyorum.

•

Türklere neden barbar diyorlar?

Onu diyenlere sormak lazım. Bazılarına biz de diyoruz. Bu

bir zihniyet meselesidir.

•

Tarihe merakı olmayan, tarih bilinci gelişmemiş bir toplumuz. Bunun sorumlusu kim? Eğitmenler mi, eğitim sistemi mi, aileler mi?

Anneler babalar. Artık bayağı yüksek tahsilli bir jenerasyon da çıktı, ama değişen bir şey yok. Bizde yüksek tahsil ve para, daha iyi barbekü partisi yapmak demek.

•

Topkapı Sarayı'nın başında olmanız herkesi son derece mutlu etti. Peki tek başınıza var olan sıkıntıları giderebilecek misiniz; ödenek sıkıntısı, bürokratik engeller, vs?

Resmen 15 Temmuz'dan beri görevdeyim. Buradaki arkadaşları seviyorum, fakat sayıları çok az, yetersiz. Her şeyimiz yetersiz. Bazen bazı sorunları çözerim diye ümitleniyorum. Bazen ise tam bir ümitsizliğe kapılıyorum. Bugün ümitsiz bir günümdeyim. Onun için bu soruyu kısa geçiyorum.

•

Derslerinizi etkilemeyecek mi bu görev?

Hayır katiyen etkilemeyecek. Ben Galatasaray Üniversitesi'nin

profesörüyüm. Burada ilave bir görev yapıyorum.

Kadrom orada, o dersleri aksatamam.

Tarihin İzinde

• Yerinize birini ya da birilerini yetiştiriyor musunuz?

Topkapı, Arkeoloji Müzesi, Efes Müzesi, Ankara Arkeoloji

Müzesi, Dolmabahçe gibi yerler için akademik kadroların hazırlanması

gerektiğini düşünüyorum. İlk defa bir üniversite

profesörü müzeye geliyor. Bunun devam etmesi gerektiğine

inanıyorum. Birilerini ikna etmeye çalışıyorum, yeni uzmanlar

alacağız.

6 • Bölüm

Osmanlı Bir Büyük Devletti

•

Osmanlıyla başlarsak... Osmanlı'nın kuruluş amacıyla

daha sonraki amaçlarının birbirleriyle çeliştiği

çok söylendi. Bunu Halil İnalcık hoca da çok dile getirdi.

Osmanlı'nın kurulma amacıyla sonraki amacı

değişmiş midir?

Belki Osmanlı İmparatorluğu başlangıçta hayat mücadelesi

veren bir siyasi birlik idi, sonra bu iş genişleme, yayılma ve cihan

hâkimiyeti mefkuresine dönüşmüş; vakıa Osmanlı'nın ilk dönemine

ait, böyle bir cihan hâkimiyeti, universal hâkimiyet projeleri

var. Mesala menkıbeler var, ama tabii bu menkıbeleri anlatan

kitaplar, yazmalar aşağı yukarı 150 sene sonra kaleme alınmış

şeyler. İster halk tipi menkıbeler olsun, (mesela anonim tarihler)

veyahut işte Aşıkpaşazade'ye, Oruç Beye, Neşri'ye ait tarihler

olsun 150 sene sonra kaleme alınmış. 150 yılda Osmanlılar imparatorluk

dönemine girmişler. Onun için kesinlikle net bir şey

bilemeyiz. Fakat şöyle bir soru sorulabilir: Acaba Osmanlı işin

başında bu kadar mütevazı mıydı? Yani kendini aşan iddiaları

var mıydı bu toplumda? Belki de vardı. Ne konuştuklarını bilmiyoruz.

Kayıtlı değil. O yüzden bu devri çok dikkatlice bilmek

gerekiyor. Belki yabancı kaynaklardan Osmanlı hakkında daha

fazla bilgi kapabiliriz, fakat bugün için bu yabancı kaynaklar,

:40

yani Cenova, Venedik ve Toskana kaynaklan doğrusu çok incelenmiyor.

•

Osmanlı'da padişahların aldığı eğitimler çağın gereklerine uyuyor muydu. Bu da çok tartışılan bir konu.

Uyar uyar. Eğitimle idarenin o kadar birebir ilişkisi yok. Bununla tabii idareci cahil olsun demiyorum, öyle bir iddiam yok. Cahil devlet adamının Türkiye'ye 20. yüzyılda çok pahalıya mal olduğunu biliyoruz. Yani dünya görgüsü olmayan adamlar şimdi böylesine lisan falan da bilebilir, yüksek tahsilli de olabilir, ama görgüsüzdür, dış dünyanın tadına varamamıştır. Çam devirir, çok tehlikeli işler yapar. Nitekim İttihad-ı Terakki bu tip adamlardan oluşurdu. Buna karşılık okuması yazması olmayan büyük vezirler vardır. 17. asırda sadrazam Kemankeş, Kara Mustafa Paşa, Köprülü Mehmet Paşanın çok büyük yararlan dokunmuştur. Tabii ki aydın ve okumuş insanın diploması olmasa bile büyük faydası olduğu görülür. Mehmet Emin Âli Paşa böyleydi. Çok önemli bir sadrazamdı. 19. yüzyıl Türkiye'sinin modernleşmesini sağlayan adamlardandı. Menderes mesela tahsilli gibi görünür, ama İstanbul için hiç hayırlı bir imar faaliyeti yürütmedi, şehrin mimari yapısını bilmiyordu, takdir edemiyordu.

•

Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethettikten sonra danışmanlarıyla arasının açıldığı hep tartışılır. Türkmenlerin İstanbul'a yerleştirilmesi konusunda fikir ayrılığı olduğu söyleniyor. Bu doğru mudur.

Olabilir. Fatih Sultan Mehmet Karamanlıları buraya getirip göç ettirmeyi istedi, ama bazı danışmanları istemedi, Türkmen taifesini "sokma buraya" diye.

i Iber Ortaylı

Böyle bir şeyler olabilir, bunlar çok yazılı değiller. Bu bakımdan ne denir bilemiyoruz, ama şurası bir gerçek İstanbul'u

yöneten elit bu gibi nefeslere, bu gibi sözlere pek kulak asmamış ve kendi bildiğini götürmüş çok açık... Ve kitleyle hem Fatih'in hem etrafındakilerin arası o kadar açık ki, Mahmut Paşa geldiği zaman iktidara vezirazamlığa halk seviyor onu. Çünkü halka kulak veriyor. Mesela İstanbul'a zorla sürgünü durduyor. Anadolu'da bir sürü insan yerinden yurdundan olmuyor tabii... Tekkelerin elindeki arazi müsaderesini durduruyor, çok önemli bir şey bu. Birtakım evliya mezarlarını buluyor, bunların ziyareti ve ulaşımı kolaylaşıyor. Ortaya çıkan Fatih'in halk tarafından çok sevildiği

söylenebilir mi? Padişahın tasarruflarına dikkat etmesini gerektiren sınırlar da var, seferberlik ve toprakların geri alınması gibi.

•

Fatih'i diğer Osmanlı padişahlarından ayırabilir miyiz bu açıdan?

Ayırırız. Fatih ve bir sürü Osmanlı padişahı doğru bildikleri şeyde kitleyi dikkate almazlar. Hazinenin, ordunun ve devletin sınırlarının menfaatini sağlamlığının gerektiği yerde kitlelere itibar etmezler, bu çok açık bir şey.

•

Peki hocam, Fatih Sultan Mehmet'in zehirlendiği konusunda iddialar var. Sizde zehirlendiği yönünde bir

fikir beyan ettiniz.

Ben ona katılıyorum. Tabii İtalyanlar çok iyi biliyor bu işi.

-

Niçin hocam?

Elini sıkar, sen zehirlenir ölürsün. Ona bir şey olmaz. Aynı

şarabı içersin, sen ölürsün o kalır. Çok iyi teknikler biliyorlar, bu

işin kimyasını biliyorlar ve böyle bir kitap da var zaten "Tarihte

Zehir" diye. (Die Gifte in d er Geschichte- L. Lewis - Tarihte Şehir Hikâyeleri, 1971, Heidelberg 1920)

-

Fatih'ten başka zehirledikleri başka bir Osmanlı sultanı

var mıdır hocam?

Zannetmiyorum.

•

Fatih'ten sonra oğlu II. Beyazıd'la Cem Sultan arasında bir kavga oluyor. II. Bayazıd başa geçiyor. Fatih'in kendisinden sonra padişah olacak kişi hakkında bir beyanatı var mı?

Hayır, hayır.

•

Cem Sultan'ın gelmesi...

Cem Sultan onun sevdiği oğlu, ama bakalım Padişah olarak istiyor muydu? Her halükârda ölümünden sonra vahim bir taht kavgası var Bayazıd ve Cem arasında. Ve imparatorluk tehlike altına giriyor, çok adam ölüyor. Mesela Yavuz Selim'in zamanında da var, onun için kardeş katli vacib ve doğru bir iş oluyor.

•

Abdülhamit'e gelirsek... Abdülhamid'in Pan-İslam politikası da çok tartışıldı. Abdülhamid'in Pan-İslam politikasını nasıl yorumluyorsunuz?

II. Abdülhamid'in Pan-İslam politikası isabetlidir. Orada yapılmak istenen şu: İslam dünyasında evvela enformasyon topluyor. Kullandığı adamlar doğru bilgi getirecek. Bu çok önemli bir şey... İkincisi oradaki muhtelif kuvvet odaklarını -tarikat olabilir veya modern laik bir eğitim cemiyeti olabilir- etkin bir şekilde etkiliyor ve takip ediyor. Yani biz o kadar kuvvetliyiz

İlber Ortaylı

ki, diyor ihtiyarın biri, "Padişah, halife ne yapıyor" diye sormaya başlıyor. Onun kendi sıkıntılı hayatında tutunacağı dal

İstanbul'daki halifedir. Çok iyi yetişmiş adamları var. Bu mekteplerden, Mülkiye'den, Galatasaray'dan her yere gidiyorlar.

Casusluk, eski politika, bunu yapıyor. Fakat iş meselesi, memleketin sanayileşmesi zayıf. Onun için gerçekten olduğu gibi büyük bir kuvvet olamıyor; çünkü Avrupa convert'i çerçevesinde Osmanlı büyük devletlerden biri, bu çok açık, yaptığı şeylerden biri de oradaki Müslümanlara vatandaşlık vererek cemaatler üzerinde çok etkin bir şekilde kontrol kurmak. Bu çok önem li. .. İnsanları ve kitleleri yerinde tutmalı; güç vermese bile imaj

veriyor.

•

Cumhuriyeti kuran kadrolar da Abdülhamid'in yaptırdığı okullardan mezun olan subaylar. Abdülhamid olsaydı, Osmanlı Balkan Savaşlarına ya da Birinci Dünya Savaşı'na girer miydi?

Hayır, Sultan Abdülhamid tahtta kalsa kesinlikle böyle bir savaşa girmeyi önlerdi, çünkü kendi çıkarmadığı bir RusOsmanlı savaşından dolayı neredeyse Balkanları kaybetti. Böyle bir şeye girmezdi kesinlikle.

•

Birinci Dünya Savaşı'na...

Hayır, III. Alexander'la çok iyi anlaşıyorlar. Buna bizde

değinilmiyor, çünkü Alexander Rusyası çekiniyor Türklerden. Bunlar Pan-İslamist, okullar açtılar, bizimkiler bile okuyor diyor. Birisi yaklaşırsa, bunları ziyaret etmese bile o makbul geliyor onun için. III. Alexander da anlıyor durumu, Rusya'nın sağa sola saldırmakla bir şey olmayacağını, zaten saldırsa da

perişan olacağını. 1877 Savaşıyla Edirne'ye, hatta Yeşilköy'e kadar gelen ordu hastalıktan, açlıktan kırılıyor. Bir şey elde edilemiyor ve Türk ordusunun tahminin ötesinde savaş gücü olduğunu anlıyorlar.

•

Osmanlı tarihinde çok tartışılan konulardan biri de Abdülaziz'in ölümü... İntihar etti diyenler var, öldürüldü diyenler var. Sizin kanaatiniz nedir?

Ben öldürüldüğü kanısındayım. Çünkü Sultan Abdülaziz bir kere çok dindar. Dindar adamlar kolay intihar etmiyorlar. Abdülaziz yaşamayı seven biri... İddialar ikna edici değil.

•

Değişik özellikleri olan birisi...

Abdülaziz bir kere çok iyi bestekâr. Batı tipi besteleri var, Doğu tipi besteleri var. Çok iyi ressam, kimse bilmez. Son derece de zarif bir adam. Fransızca bilmiyor, ama mesela İmparatoriçe Eugenie'le olan muaşakası artık bir sır değil. Çekici bir adam. Yani ne diye intihar etsin? Böyle bir süs vermişler, bu katildir. O yüzden de çok korkmuş II. Abdülhamid bu olayda; çünkü Osmanlı hanedanından akıllı olsun, ahmak olsun, bilgili olsun,

bilgisiz olsun her üyenin öğrendiği, kendisine öğretilen bir şey var: II. Osman vakası.

Evet...

O kâbus akıllarından çıkmaz ve onun içindir ki, çok gaddar davranılıyor. Sırf o değil, etrafındakilere de. Çünkü 1826'da ordunu kaldırmışsın. Yılmaz Öztuna'nın hakikaten bir katkısıdır tarihçiliğe bu Abdülaziz olayının yorumu... Yeniçeriyi kaldırmışsın, yeniçeri ne kadar büyük katliamdır. Aslında ne kadar büyük fedakârlıktır. Çünkü ondan sonra 20-30 sene kuramıyorsun orduyu. Yani Allahtan ki bize Polonyalı, Macar mülte

ci subaylar geldi o dönem. Hepsi ihtida etmişler, Müslüman olmuşlar. Adamların, sofu Müslüman olmadığı açık, kendi tarz-ı hayatlarını da taşımışlar, ama bunlar Osmanlı ordusunda çok büyük reformlar yaptılar. Bunun bize çok faydası oldu. Orduyu bu kadar politika dışına çekmişken, Hüseyin Avni Paşa birden tekrar sokuyor. Bu rahatsız da etti insanları. Gazi Osman Paşa açıkça demiş ki, bunların hiçbirinin bırakılması doğru değil,

hepsi idam edilmeli.

Mithat Paşa bu işe karışanların (Abdülaziz'in öldürülmesi)

adamı, ama bu gibi durumlara karışanların adamı olmak affedilmiyor.

Her halükârda devletin büyük bir valisi, merkezde çok

önemli işler yapan biri, ama Mithat Paşa anayasadan teknik ve

esasından anlamıyor. Bunu ben söylemiyorum, merhum hocamız

Tarık Zafer Tunaya söylüyor.

-

Harem hakkında ne söyleyeceksiniz. Hakkında bu kadar

efsaneler uyduruluyor, iddia ediliyor.

Harem kendine göre kuralları olan bir yer. Hatta Floransa'da

birtakım senyörler köle kadınları alıyorlar o hayata. Eve, aileye

giriyor. Sonra evleniliyor da bunlarla. Aşağı yukarı Kanuni'den

itibaren mavi kanlı prensesler geleneği bitti. Yani Kanuni cariyelerle, cariyeden gelmelerle evlendi. Bunlar çok akıllı ve güzel

kadınlar.

-

Özel seçilen...

Kolay değil tabii padişaha ulaşmak. Çok güzel ve akıllı kadınlar.

Hürrem de öyle, Kösem de.

Kösem I. Ahmet'in eşidir, öbür kollar bittiği için sülale oradan yürüyor. Hürrem, Kanuninin eşidir. Başka kollar bitmiş, oradan yürüyor sülale. Daha evvel Hatice Terhan Sultan bizim "deli" dediğimiz, ama aslında hiç de deli olmayan Sultan I. İbrahim'in eşi, "Herkes benim çocuğum olacak, elhamdülillah cemaat başıyım," diyor.

• Son dönemlerde bir Sabetaycılık, Yahudilik tartışması aldı başını gitti. Osmanlı aldığı yerleri Türkleştirmedi, Müslümanlaştırmadı denildi.

Hiç öyle bir problemimiz yok. Müslüman olana itimat edilir, bizdendir. Müslüman olmayana da becerisine göre itimat edilir. Yani bütün devletin harici işleri Rum tercümanların, Fenerlilerin elinde. Bunlar Osmanlı, Helen değiller. Ruhları Helen değil. Irk olarak çoğu da Helen değil, Bulgar, Romen, Arnavut... Hatta Haçlı Seferlerinden kalma Fenerliler var. 19. yüzyıla kadar Türk

yok zaten hariciye kalemlerinde.

• Bunun belli bir sebebi var mı?

E var, çünkü dil öğrenmiyorlar. Mesela Fenerliler çocuklarını mutlaka İtalya ve sonra Fransa'da okuturlar. Rumca biliyorlar, çok iyi de Türkçe öğrenirler. Mesela II. Mahmut'un hocası Halet Efendi'den millet Yunan ayaklanması sırasında yaka silkmiştir. Entrikacı bir adam. İpsinantilere Osmanlıca öğretiyor diye bu ayaklanmanın sonucunda ortadan kaldırdılar, haksız yere hain damgasını vurdular.

Ahmet Vefik Paşanın babası Bulgar asıllıdır, Yunanca bilirdi. Rumcayı oradan bilir. Yunancayı da, modern Rumcayı da Paris'te Saint Louis Lisesinde okudu. Şemsettin Sami Arnavut. O da Yunancayı çok iyi bilir, ama bu onun Türk ve Arnavut milliyetçiliği yapmasına mani değil. Hatta birtakım Helen asıllı kelimeleri Türkçe veyahut Rumca diye iddia ediyor ansiklopedilerinde ve lûgatında.

İlber Ortaylı

•

Mehmet Genç hocanın bir yorumu var, Osmanlıyı

yükselme, gerileme, çöküş dönemi diye ayırmamak

lazım, yükselme ve geri çekilme dönemi diye ayırabiliriz,

diyor.

İmparatorluksun, toprak kaybedersin. İngiltere İmparatorluğu toprak kaybetti diye geriledi mi? Ne münasebet. Bugünkü Rusya toprak kaybetti diye, geriledi mi? İlk önce bu çok çarpıcı geliyor, toprak kaybediyor. Hâlbuki bu kaçınılmaz bir şey. Kazakla Ruslar ne diye bir arada otursun, yahut Hindistan'ı niye İngiltere yönetsin? Mühim olan oraya kendi uygarlığını bırakmış mı? Bu açıdan bakılabilir. Osmanlı'nın bıraktığı uygarlık hiç şüphesiz tam bir Roma İmparatorluğu. Kozmopolitizm ölçüsünde böyle bir problemi olmamış, imparatorluk gerilemiş. Ama cemiyet gerilememiş, tazeliğini ve dinamizmini devam ettiriyor. 19. yüzyıla bir bakın, neler oluyor, neler yapıyor Türk toplumu ve bugünkü 20. yüzyıla bakın. Bizim ordumuz, sanayimiz ve mühendisliğimiz daha kuvvetli, 19. yüzyıldan daha kuvvetli.

•

Mesela bir bilimadamı diyor ki, Türkler 16 devlet kurmuş, yıkmış. Yenisini kurarlar.

Onlar boş laflar. Şimdi bak bizde birtakım yazarlar gazetelerde

yazı yazıyorlar. Bu gazeteler 300 bin, 400 bin satıyor. Benim

monografiler o kadar okunmaz.

Bu çok satan gazetelerde adam bir şey yazıyor ve alt üst ediyor

ortalığı. Çoğunun yazdığı tarihin kaynağı "Resimli Osmanlı

Tarihi"dir. Daha rafine bir şey değildir, oradan böyle laflar çıkıyor: İşte Osmanlı dediğin kardeşini keser, şöyle yapar, böyle

yapar. Daha geçenlerde İsveç'te şatoyu ziyaret ettim.

-

Evet hocam...

:01

Tarihin İzinde

Korkunç bir şey o şatonun hali. Orada 14. Erik, sadece mazgal deliği gibi bir penceresi olan bir hücrede 3-4 sene geçirdi.

Daha evvel başka şatolardaydı. Artık sonunda zehirli bezelye çorbasıyla adamı rahata(!) kavuşturdular. Bütün Bizans gözlerine mil çektirilen, öldürülen hükümdarlarla, prenslerle dolu.

• Bunlar nedense gözardt edilir.

Fransa tarihi böyle olaylarla doludur. Büyük Petro ölüm korkusuyla büyüdü, kardeşi Korkunç İvan da öyle. Şu son birkaç yüzyılın dengeli, zenginleşmiş, müesseseleşmiş, kurumlaşmış cemiyetleri ortaya çıkana kadar hükümdar soyuna rahat yoktur.

Hükümdarın kardeşi senin kardeşin değil, onu söylüyorum.

Yani ya sen onu öldürürsün ya da o seni. Ya devlet başa ya kuzgun leşe. Ya Sezar olursun ya da hiçbir şey. Bu çok açık bir şeydir.

Rusya tarihinde sahte Dimitri, bizde Düzmece Mustafa var.

» Osmanlı padişahlarının yeniçerilerle hep böyle iyi geçinmesi gerektiği söylenir.

Kuvvetli padişahlar kuvvetli mareşaldirler. Ordu arkasından ölüme gider. Mareşal kuvvetli değilse, askerlik yeteneğini ispat edememiş ise -ki maalesef bu iş bizde Kanuniyle bitiyorsonu kötüdür. Kanuni dahil bütün Osmanlı padişahları birinci sınıf mareşaldirler. Hiçbirinin heykeli yok doğru dürüst. Orduyu kuvvetle kontrol etmek zorundasın, Kanuni'den sonra bir tek istisnası

var bunun.

• II. Osman mı?

II. Osman olamadı, ordunun başına geçti ama olamadı.

IV. Murat var, o bir dahi. inanılmaz bir şey. Enderun'da herkesin eğitimine dikkat edilir de, padişahınkine o kadar edilmez.

Benim kanaatim bu. Sistematik olarak padişaha çok kısıtlı şeyler öğretilir. Ondan sonra kendinde varsa istek ve kabiliyet, kurcalayarak çıkar. Yani III. Ahmet'e öyle hat öğretilmez, o kendi kurcaladı, çıktı. Onun üstüne III. Selime o kadar musiki öğretilmez, kendi kurcalayıp çıktı. IV. Murat da böyle. Adam burada mareşal oluyor, birinci sınıf sporcu oluyor. Hatta çok güzel hattı var, kaligrafisi de. Güzel şiirden, musikiden de oldukça anlıyor. Kendisine izafe edilen musiki eserleri vardır. Müzikten anlıyor, ve böyle ters, birbirine zıt özellikleri bağdaştıran bu padişah 28 yaşında ölüyor. Asıl önemlisi Erivan'ı ve Bağdat'ı, yani bugünkü Irak kıtasını yeniden kurtaran biri. Çocuk yaşta karmakarışık bir ülkenin başına geçti, gaddar metotlarla da olsa asayişi getirdi. İşte o zaman yeniçeri pıstı. Hiçbir isyan yok, çünkü adam mareşal,

başta oturuyor. Devletin yapısı budur. Bundan kolay kolay kurtulmaz, kurtulması da mümkün değildir. Çünkü çok karışık bir coğrafyada yaşar. 17. asrın tarihi bu. Yani daha büyük bir mareşal yok IV. Murat'tan başka. Var diyen varsa kabul ederiz, münakaşaya hazırız. Bu sırf Türkiye için değil, herkes için geçerlidir.

•

Sözde Ermeni soykırımı konusunda da çok şey söyleniyor ve bunu en iyi bileceklerden biri sizsiniz.
Yayılan kitap, propaganda ve gürültüyle Türkiye'nin baş etmesi mümkün değil.

•

Niçin hocam?
Değildir, çünkü biz çok az okur, çok az yazarız ve maalesef ortaya çıkan bir sürü eser bu konuda çok değersizdir, kıyamettir, şamatadır. Kimisi samimi olarak yazılmış, ama zavallı eserlerdir. Kimisinde de maalesef artık kazanç kokusu var. Bunu görüyorum. O adamların literatürüyle bizimki mukayese edilemez.
Fakat enteresandır, hak çıkıyor. Olmadık yerden, olmadık adanı lar çıkıyor Türk tezini savunmaya başlayan ve bu adamlar Türk tezi diye de savunmuyor bunu. Bahsettiğim Justin MacCarty değil.

Daha önemlileri de çıkmaya başladı. Enteresandır, Türkiye beslememektedir bunları. Böyle bir facia olmuştur, insanlar birbirlerini kesmişlerdir. Ermeniler elbette bir bağımsızlık istemiş, ama politikaları son derece yanlış. Bu açıkça böyledir, tezinde ısrar edeceksin. Yoksa söylenecek başka bir şey yok ve tabii Ermenistan'la Türkiye'nin çok iyi geçinmesi lazım. Çünkü bunlar birbirleriyle iş yapacak, yan yana oturacak. Ermeni diasporası sorumsuzca birtakım iddialarla ortaya çıkıyor. Bunların Ermenistan'a da yararları yok. Nitekim bizdekilerin de bu tarihi aydınlatmaya yararı olduklarını sanmıyorum.

• Onların amacı ne?

Hiçbir şey değil. Bu konuda konuşmak bir hakikat getirmez, çünkü tarihçilik başka bir şey, hukukçuluk başka bir şey ve burada bu konuyu bilmek lazım. Benim gördüğüm sadece Gündüz Aktan vardır, meseleye hukuki ve tarihsel yönleriyle aydınlık getirebilen, eğilebilen. Fakat en kötü şey Türkiye'de Ermenolog, Ermeni işini bilen yok. Ermeni tarihini, edebiyatını bilmeden kimse sizi dinlemez. Bu gibi kavgaları yürütecek insanların uzman olması lazım.

Asıl doğruları konuşacak adamlar uzmanlardır, uzmanlardan çok çekindir. Siz niye zannediyorsunuz Bernard Lewis'e Fransız mahkemesi mahkûmiyet kararı verdi? Çünkü adamın karaltısından korktular.

• Son olarak AB meselesini nasıl değerlendiriyorsunuz?

AB şimdilik uzak görünüyor. Biz çalışıyoruz, gelişiyoruz, ciddi sorunlarımız. Bazı sorunlarımız da AB tarafından abartılıyor.

7•Bölüm

Moskova'da

Öğreniyor Çocuklar!

• Tarih sizce son dönemlerde popüler hale geldi mi?

Evet. Tarihin yaygınlaşmasında iki mühim aşama vardır. Biri Rönesans. Rönesans'ta ilk defa eski zaman insanlarına duyulan merak belgelendiriliyor. Bu, Aydınlanma Çağında başka bir mahiyet kazanıyor. Mesela Voltaire, "Fransız medeniyeti medeniyetin son safhasıdır" diyor! Fransız İhtilali ve vatandaş devletinden önce, aydınlanma düşüncesi tarihe bir yorum yüklemiştir. Bu

sapkın, zararlı bir bilim anlayışı, ama tarih bilgi ve ilgisini yaygınlaştırıyor.

Günümüzdeki tarih merakının ise nedenleri daha

başka. Kirlenen bir dünyayla karşı karşıyayız, geçmişi bilmek zorundayız.

Etnik sorunları sorguluyoruz, geçmişi tahlil etmek istiyoruz.

Çok da tehlikeli. Saptırılmış, eksik bilgilerle yanlış yorumlar

bir arada gidiyor. Tarih bilimciliği ve historiyografının (tarih

yazıcılığının) teknikleri de katlediliyor.

Bu hep böyle değil miydi? Biz okullarda niye tarih öğretiyoruz?

Okullarda tarih öğretilmesi size dediğim ilk safha. İhtilaller

döneminin bir sonucu, vatandaşlık safhası.

:36

•

Ama Türkiye'de Bizans'tan söz edilince tüyleri ürperip

Osmanlı'dan söz edilince memnun olanlar da

var; Osmanlı'dan söz edilince tüyleri ürperip Cumhuriyet'ten

söz edilince memnun olanlar da...

Tarih teknolojisi bilgisinin çok az geliştiği ve oturmadığı

toplumlarda bu gibi karmaşa ve suistimaller çok daha fazladır ve

insanlar da bunlara kapılmaya çok daha fazla yatkındır. Hatta bir

kompartımanı öbürüne karşı oynar. Osmanlı Cumhuriyet tartışır;

ama onun iklimini bilmez ve sevmez.

•

"Türkiye'de resmi tarih diye bir şey olamaz, çünkü zaten doğru dürüst tarih yoktur," sözünü siz mi söylemiştiniz?

Resmi tarihin alternatiflerinin kendileri de birer resmi tarih yaratıyor. Çünkü bu iki grubun ortak vasfı, tarih bilmemeleri, tarihi malzemeyi kullanmayı bilmemeleridir. O yüzden böyle bir tartışma anlamsız kalıyor.

Türkler Tarihçi Değil

•

Akademik olmayan tarih dergilerinin çok olması mı gerekir?

Hem çok olması, hem de çok çeşit olması lazım. Ama böyle bir talep yok. Türkler tarihçi bir millet değil. Tarihi olmak, tarihçi olmak demek değildir.

•

Niçin tarihçiler makalelerinde bu kadar kuru ve kötü üslup kullanıyor?

Benim de 200 kadar makalem vardır ki, bunlarda tatlı üslup olduğunu söyleyemem. Ön plandaki endişem bilgi, malzeme getirmek, onu yorumlamaktır Ama üslup denediğim makalelerim

var, "Istanbuldan Sayfalar" gibi.

İlber Ortaylı

•

Niye?Sizin "İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı'" güzel yazılmış bir kitap.

Ama o bir eser. Orada Türkçeme dikkat ettim.

•

En çok satan kitabınız "İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı'" mı?

Onun ben farkında değilim, yayıncılara sorun, ne satarlar ne basarlar? Bugün bir yazarın Türkiye'de en büyük meselesi, az para almak değil. Kitabınız doğru dizilmiyor, dağıtılmıyor. Tarihleri bile ters basıyor adam!

Mihmandarlık Etkiledi

•

Siz yazdığınızı tarihçi olmayan birine de okutabiliyorsunuz. Bu da tarihin yaygınlaşmasında etkili mi?

İki şey vardı galiba etkiledi. Bir tanesi, mihmandarlık yapıyordum. Gezdirdiklerim Türkler değildi, lise öğretmenleri, üniversite hocalarıydı. Nasıl anlatırım Türkiye'yi bunlara, hem

de ecnebi? İşte bu, adamı strateji ve üslup geliştirmeye zorluyor. İkincisi 1983'te istifa ettikten sonra daha çok medyada yazmak zorunda kaldım. O zaman anlaşılır olmaya çok dikkat ettim. Bir üçüncüsü, sadeleşme akımına karşı değilim. Bu Türkçeye bir zenginlik getirdi. Fakat sadeleşme akımının ikinci safhası bir kasaba bağnazlığıdır. Eski lügati yok etmek! Buna karşıyım. Hepsini kullanmaya çalışıyorum.

•

Ama şimdi eski kelimeleri kullanma modası var...

Var, çünkü tamamen sadeleşmiş bir Türkçeyle yazılamaz; bu kakofoni, monotonluk yaratıyor. Üstelik her şeyi de kapsamıyor. An vardır, zaman vardır, vakit vardır, hepsinin yeri vardır. Bu ih

tiyacı hissediyorlar. İlk önce yanlış kullanırlar, ziyanı yok, zamanla düzelir.

• Bir de eski yazı problemi var.

Bu çok büyük bir sorundur. Ben elan bu sorunun ciddi olarak hissedildiği kanısında değilim. Bu zavallı adamlar 70 sene evvelin ayrı bir dünya olduğunu zannediyorlar. Ayrı bir dünya değildir. Köprülü orada yaşıyor, sosyalizm orada yaşıyor. Şefik

Hüsnünün eski Aydınlıkta çıkan bir sürü yazısını okuyup anlayamazsın.

Hâlbuki Osmanlı İmparatorluğunun modern insanı

20. yüzyılın insanıdır, bizimle anlaşabilecek bir insan. Ama onu okuyamıyoruz. Bu milletin, okumuşları, 70 sene evvelinin yazısını okuyamadan gezebiliyor! Bunu ben son derece gülünç buluyorum. Harf devrimi başka, o çok lazımdı, ama bu demek değildir ki, öbürünü de bilmeyeceksin!

• Ne yapılabilir?

Vallahi Millet Mektebi açacak değilim. Ama hiç değilse 2 milyon adam bunu rahat okuyabilirdi, okumamışlar. Gidiyorsun yabancı üniversitelerde bu dersi okutuyorsun, okuyorlar. Geçen sene Moskovadaydım, bu sene yine gideceğim, şartlar ağır, bir ay kalabiliyorum. Yoğun ders yapıyorum, öğreniyor Rus Çocuklar! Sadece 18-19 yaşındalar.

Aristokrasi Merakı Var

• Türkçe biliyorlar ama değil mi?

Şöyle-böyle biliyor, ama okuyor! Bizim çocuklar dersi bırakırlar ve öğrenmezler. Öğrense de okumaya devam etmez. Ama bir merak var artık. Siyasalda gelip gelip, "Kurs ne zaman olacak"

diyenler var.

•

Bir de anneannesinin dedesine yazdığı mektubu okumak isteyenler var. Acaba bu da mı insanı tarihe karşı meraklandırıyor?

Şimdi Türk toplumunda garip bir aristokrasi merakı başladı.

Herkes kendini aristokrat zannediyor. Uyduruk şecereler. Biz kimlerdeniz gibi garip sorular. Bu tarih merakından çok pragmatizm. Yakında böyle insanları dolandıracak şecere büroları kurulur!

•

Tarihi roman son zamanlarda rağbet görüyor. Bu türü nasıl değerlendiriyorsunuz?

Michel Zevaco var Fransada biliyorsunuz (Pardayanlar dizisini yazan 19. yüzyılın popüler yazarı).

•

O tür de var, ama bir de "Savaş ve Barış "gibi romanlar

da var...

Evet, doğru, Savaş ve Bartş'ta Tolstoy kendisinden 70 yıl öncesini yazmıştır, orada görüyorsun değil mi Tolstoy'un ne kadar büyük bir tarihçi olduğunu? Ya da Puşkin, Yüzbaşının Kızım yazarken ne yaptı? Pugaçov İsyanı diye ayrı bir kitap daha yazdı, hiç de fena bir tarihi eser değil. Şimdi bu adamlar tarihçi kardeşim! Bu kadar basit. Oturup birkaç ansiklopedi maddesi yahut bir iki kitap ve makale okuyup o konuda hemen bir tarihi roman yazarsan, belki satar ama istikbalde bir şey yazamazsın.

•

Türkiye'de sizin okuyup da beğendiğiniz tarihi roman yok mu?

İsim vermeyelim, ama çok kötüleri de var.

• Niye isim vermeyelim? İyilerden örnek verin!

Bir ara yakın tarihle ilgili iddia olarak Kemal Tahir, Attila İlhan var. Kendi dönemi olmasına rağmen bence Mithat Cemal'in (Kuntay) Üç İstanbul'u çok iyidir. Tarihi roman türü bizde fazla olmuyor. Çünkü tarih bilinmiyor. Flaubert, "Salambo'yu yazarken 300 cilt kitap karıştırdım, sadece Salambo'nun makyajı için"

diyor. Yalnız Flaubert, o 300 cilt kitabı Fransada bulmuş müsaadenle! Ernest Renan'ın Fenikelilerin En Önemli Metinleri adlı ünlü paleografya el kitabı varmış. Bunların olmadığı bir yerde Flaubert çıkar mı, çok rica ederim, biraz düşünelim.

8. Bölüm

S

Osmanlı Ermenileri

•

Yeni Türkiye: Hocam Osmanlı Ermenileri hakkında görüşlerinizi anlatır mısınız?

Ermeniler Selçuklu İmparatorluğu devrinden beri Küçük Asyadaki Türk Devletiyle ve Müslüman Türk toplumuyla en fazla uyum içinde olan cemaattir; bu yüzden de kendilerine Millet-i Sadıka dendiğini herkes tekrarlar ve bilir. Bunun iki nedeni vardır: Bunlardan bir tanesi devlet olma kabiliyetlerini kaybetmeleridir. Zayıf durumdadırlar, dağınık durumdadırlar, aşağı yukarı her yerde vardırlar. Anadoluda, Kafkasya'da, İran'ın batısında ve Anadolu'nun doğusunda her yerde yaşarlar. Şehirlerde otururlar, köylerde otururlar, fakat nüfusça kalabalık değillerdir. Öyle bir bölge gösteremezsiniz ki, orada Ermeniler ekseriyet teşkil etsinler, bu söz konusu değildir. Onun için diğer gayri Müslim milletlerin tersine, hâkim idareyle daha iyi ve uyumlu geçinmeyi kabul etmişlerdir. İkinci neden, bir Ortadoğu ve Kafkas milletidirler,

ananeleri, görgüleri bizimkine çok benzer; yaşayış biçimleri, ırz

namus anlayışları dolayısıyla da Türk toplumuyla çok iç içe girmişlerdir.

Sanat ve kültür hayatımızda vazgeçilmez olarak bizimle

adeta yapışık ikizler gibi hayatlarına devam etmişlerdir.

Ancak Batılılaşma devrinde yaşam biçimleri ve dünyaya

bakışlarının değişmesi, devletin idaresindeki zaaflar ve iktisadi

fakirleşme yüzünden, Ermeniler de bilhassa Yunanlıların örne

:46

ğine bakmalı gibi bir milli ayaklanma ve milli bağımsızlık fikrine

sarılmışlardır. Bir imparatorlukta yaşayan birtakım etnik grupların

milliyetçilik çağında ayaklanmaları, bağımsızlık istemeleri

normal bir gelişme sayılmalıdır. Ters nokta Ermeniler vatan olarak

gördükleri topraklarda çoğunlukta değildiler. Bu çok dikkate

şayan, bilhassa Doğu Anadoluda bir merkezde kalabalık gibi

görünüyorlar. Etrafta köyleri oluyor. Ama o bölgeyi otantik, stratejik

sınırları itibariyle ele aldığınızda çoğunluk değiller. Mesela

Maraş'ta Zeytin kazasında çoğunluğuz diyorlar, etrafta köyler var.

İyi ama Zeytin arazisi kendi başına bir bölge olamaz, onun stratejik

sınırları ortada değildir. Van'da kalabalık bir Ermeni nüfusu

var deniyor, ama o derecede Müslüman nüfus var, etrafta Ermeni

köyler var, ama bir sürü de yine Müslüman köy var ve tabii hiçbir

yerde belirli bir coğrafi stratejik bölgede çoğunluk değiller...
O zaman bu tip bir bağımsızlığın yolu çok zorlaşıyor. Bu da 19. yüzyıldaki trajediyi hazırlayan nedenlerden biridir. Ermeni istekleri içtimai, siyasi, iktisadi realiteyle bağdaşmamaktadır. Bu çok açık bir şeydir. Kaldı ki Balkan ulusları, Avusturya ve Rusya gibi iki destekleyici kuvvetin yanı başındayken Ermenistan için bunu söylemek çok zordur. Desteğini bekledikleri Batılılar için Ermenistan'ın birincil değil, ikincil, üçüncül öneme sahip bir bölge olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim muhtelif ittifak girişimleri de her zaman ciddiye alınmamış ve Batılı kuvvetler tarafından tehir edilmiştir, hasıraltı edilmiştir.
Osmanlı Devletinin toplum yapısı içerisinde Ermenilerin konumu nedir? Çukurova'da, Doğu Anadolu'da, hatta Karadeniz kıyılarında Trabzon'da, Yukarı Mezopotamya dediğimiz bölgelerde, Mardin, Urfa, Diyarbakır gibi yerlerde, Orta Anadolu'da, Sivas'ta uygun miktarda Ermeni yaşar. Bunun dışında Ankara'da Katolik Ermeniler, İstanbul'da oldukça kalabalık ve üç mezhepten olan Ermeni nüfusu ve hatta ilginçtir, Gebze gibi bir yerde

mesela Ortodokslar, yani Kalkedon (Kadıköy) konsili kararları na uyan ve Ermeni Gregoryen kilisesinden olmayacak veya çıkıp Rum Ortodoks kilisesi içinde yer alan bir grup bile vardır. Bunlar Yunan harfleriyle Ermenice yazarlar. Göç dolayısıyla daha 19. yüzyılda Türkiye'nin bütün merkezlerinde (bugünkü Türkiye'nin) Ermenilere rastlanır. Mesela İzmir'de bir Ermeni cemaati var, Fethiye'de var (göç dolayısıyla), Bursa'da zaten vardı. Bizans'tan beri vardı.

Bugün artık anladığımız, doğru yorumladığımız, Fatih Sultan Mehmet Han, imparatorluktaki Helen nüfusun tarihi münaferat içinde olduğunu bilip, iktisadi, sanayi kabiliyetleri ve üretkenlikleri dolayısıyla vazgeçemeyeceği Ermeni unsurunu ele almak ihtiyacını hissetti ve İstanbul'da bir patriklik inşa etti. Bu patriklik dini bakımdan Eçmiyazin'deki, Ahdamar'daki ve Sis'teki (Çukurova), katogikosların gerisindedir. Fakat Fatih onlara, yani Ermeni milletine mahalli, idari, hukuki, kültürel yönden idare yetkisini ve amirliğini verdiği için, idari ve sosyal bakımdan Osmanlı İmparatorluğu topraklarının idari yapısının bir parçası olan Osmanlı Ermeni Patrikliği (ki bugün Türkiye Patrikhanesi diye geçiyor bu) o güçlerin üstüne çıktı. Halen de

nüfus çok azalmış olmasına rağmen, (Türkiye'de Ermeni nüfusu 60 bin civarındadır) İstanbul Ermeni Patriki, Ermeni dünyasında çok önemli rolü olan bir ruhaniliktir. Ermenilerin 16., 17,

18. yüzyıllarda imparatorluğun mimarisi, imparatorluğun para basımı işleri, imparatorluğun darphane işleri dolayısıyla yükselen bir amira sınıfı vardır. 19. yüzyılda Yunan ayaklanmasından sonra hariciyede helal nüfusa karşı bir itimatsızlık doğması nedeniyle Ermeniler onların yerini almışlardır. Bunun dışında Ermenilerin Avrupa'da da belirli merkezlerde kolonileri vardı. Bu da onların beynelmilel ticarete atılmasını kolaylaştırdı. Bizzat Katolik Ermenilerin içinden çıkan Kayserili Mihitar'ın kurduğu Mihitarist tarikatındakiler (biliyorsunuz Venedik'te bir merkezleri vardı, Viyana'da da vardır) matbaacılık ve eğitimcilik yap maktadırlar. Bu yüzden bu merkez, şark dilleri ve kültürleri için çok önemli bir matbaa ve eğitim yolu olmuştur. 19. yüzyıla geldiğimiz vakit bu nedenle Ermeniler Batı kültürüne açılma yolunda öbürkülerden daha hızlı ve Batıya bağımlıdırlar.

Herhangi bir Ermeni biyografi ansiklopedisine baktığımız zaman Osmanlı Ermenilerinin içinde İtalya'da, Fransa'da ve

hatta İngiltere'de okuyan tıp, kimya, fizik, aritmetik gibi dallara çok aşina edilen, akademisyen yetiştiren bir milletle karşı karşıya olduğunuzu anlarsınız. Bu Batı dillerini öğrenmek, Batı ilmini kavramak bazında böyledir. Osmanlı ordusunda kimyagerlik, eczacılık, tabiplik gibi dallarda Ermeni zabitleri rol oynamıştır. O yüzden sırf mülkiyede değil, askeri silkte bile terfi ettikleri, hem mülkiyet dalında hem askeri sınıfta yükseldiklerini görürsünüz. Osmanlı hariciyesinde hatırı sayılır miktarda Ermeni grup vardır. Bütün bu dallar, dolayısıyla Ermenilik, imparatorlukta Rumluğun önüne geçmiştir. Hele hele Yahudiliğin durumunu bunlarla mukayese edilecek durumda değildi.

Çok ilginç bir şey üzerinde duruluyor. 1895 olaylarında, ayaklanmadan sonra, -ki halk buna Ermeni patırtısı der - (küçümser bir tavır bu), Ermeni patırtısından sonra Ermeniliğin bugünkü imtiyazlı konumunu kaybettiği zannediliyor. Aksine imparatorlukta Osmanlılıkla ve Türk idaresiyle başlayan Ermeniler hayatlarına devam etmiştir. Durumları kuvvetlenmiştir. II. Abdülhamit'in bu tür ilişkilerde hiçbir zaman Ermenilerin aleyhine döndüğünü söylemek mümkün değildir. O kadar ki Makedonya, Yanya, Işkodra gibi yerlerde, yani Selanik gibi Rumeli vilayetinin ıslahatında görüyorsunuz, memurların arasında Ermeni kökenliler bir

hayli fazladır. Yani hem maliyede, hem adliyede, hem de eğitimde.
Bizim mektebimiz (Mülkiye) biliyorsunuz bürokrat yetiştiriyor
ve bunun en büyük ıslahatını II. Abdülhamit Han yapmıştır.
Islahattan sonra buranın en önemli hocaları arasında Sakızlı
Ohannes ve Mihail Portakalyan önde yer almaktadır. Dolayısıyla

II. Abdülhamit döneminde Ermenilerin elendiğini (idareden ve
içtimai hayattan) söylemek mümkün değildir. Evet, şüphesiz ki,
ihtilalci, milliyetçi bir Ermeni hareket, idarede yer alan Ermeni
zümrelere, sınıflara karşı da aslında ayaklanmaktadır. Cemaatin
içinde bu tip tehdit, suikast gibi olaylar hiç de az değildir. Bizzat,
Ermeni patrikleri bile bu yüzden tehdit altında yaşamaktadırlar.
Ama şu kadarını söyleyeyim, II. Abdülhamit döneminde
Ermeni tarihinin önemli simalarından Ormanyan en uzun süre
patriklik yapmıştır. Kendisinin Sultan Abdülhamit'le de arası
çok iyiydi. îbranilerin hahambaşı kaymakamı Moşe Halevy gibi.
Kendisinden sonra biliyorsunuz, ittihatçıların bir hahambaşısı
geldi (Haim Nahum).

Bu çok önemli bir safhadır; Ermeni cemaati, Ermeni münevverleri,

bilhassa münevverleriyle memur olanları Türkçeyi iyi öğreniyorlar, Batı dillerini iyi biliyorlar. Arşivdeki Sicil-i Ahval'ı karıştırdığınız zaman bunu görüyorsunuz. Öte yandan en alaturka yaşayan kimselerdir bunlar. Dolayısıyla bilmeyen biri şöyle baktığı zaman ne fakir Ermenileri, ne zengin Ermenileri, ne okumuş, ne cahil Ermenileri, ne taşralı ne İstanbullu Ermenileri Türklerden ayıramaz. Bu mümkün değildir. Yaşam tarzları biçimi itibarıyla ayırmak mümkün değildir. Doğudaki Müslüman nasıl yaşıyorsa, ne gibi önyargıları varsa, ne gibi yaşam, namus kalıpları varsa, Ermeni için de bu doğrudur. İstanbul'un Türk halkı nasıl yaşıyorsa, yaşam biçimi neyse Ermeniler için de bu doğrudur. Ermeni zenginleri ve okumuşları için. Bu bakımından bu kavmin Türklerle münasebeti üzerinde durmak ilginçtir. Mümkün değildir. Ne zaman bu ortaya çıkmıştır? 1895 ayaklanmalarında, patırtısında Ermeni çete faaliyetleriyle, Taşnaksütyun'un harekâtıyla ve tabii ki, I. Cihan Harbinde bu tip komitaların ilerleyen Rus ordusuyla işbirliğiyle, 1915 Tehcirine sürüklenilmiştir.

Tarihi Geniş

Okumak Lazım

Goethe, "3000 yıllık geçmişinin hesabını yapamayan insan,

günübirlik yaşayan insandır" diyordu. Biz gerçekten biliyor muyuz tarihimizi? Gelecek için planlar yapıyoruz. İlerlemek için,

kendimizi geliştirmek için, ailemizle rahat bir gelecek yaşamak için, çocuklarımıza iyi bir gelecek vermek için, toplumumuz için, ülkemiz için çalışıyoruz. Ama geleceğe yön verebilmek için geçmişi bilmek gerekmez mi? Ağacın köküne su dökmeden meyve almak mümkün değilse, tarihimizi bilmeden geleceğe adım atmak da mümkün değildir.

• Gittiğiniz her yerde Osmanlı'dan kalma izleri, yapıtları ve kültürü görünce içiniz cız ediyor. Gördüğünüz yerlerin modernleştiğini, modernleştikçe kendi benliklerini

yitirdiklerini vurguluyorsunuz...

Balkanlar çok kötü. Çünkü bunlar kaba milliyetçi adamlardır, boş adamlardır. Mesela Yunanistan'da 100 bin nüfusu geçen her şehre "victim of urbanization", yani şehirleşme kurbanı derler. Türkiye gibidir. Fakat mahvederler o dokuyu. Selanik de öyledir. Canım Bizans kiliselerinin etrafı bir sürü apartmanla çevrilmiştir. Mesela Suudilerde var aynı görgüsüzlük. Kabe'nin etrafını bile donattılar. Bu çok hazin bir manzara. Bazılarında bu yok mesela. Arnavutlar eski mimari dokuya şaşılacak derecede önem veriyorlar. Bundan sonra bozulmazlarsa çevreyle, taşla, malzemeyle iletişimi olan bir halk. Suriye öyle, Lübnan öyle, Filistin öyle. Oralar iyi. Her yer öyle değil. O iyi yerlere bakınca kötüler daha fazla rahatsız ediyor. Mesela İran'a bakıyorsun. Neyimize gerekse o beğenmediğimiz İranlıların son derece çevre duyarlılığı var ve iyi mimarlar. İsfahan'da ve Yezd'de mesela... Onu görünce bizim halimize daha çok sinirleniyorsun.

-

Kıyas yaptığınızda çok daha bariz oluyor...

Evet, Kahire mahvolmuş mesela...

•

. "Eski Dünya Seyahatnamesi" kitabınızın önsözünde yeni inşaatların kültürü yok ettiğini söylüyorsunuz. İnşaatların yapısı mı sizi rahatsız eden yoksa tarihin üstüne fütursuzca dikilen binalar mı?

Türkiye'de ortalama konut inşaatını bilmiyorlar. İnşaatlar son derece problemli. Her şeyden evvel mimarlar malzeme tanımıyor, çevreyi tanımıyor. Onu için kalfa inşaatı diyoruz ya! O

:56

kalfalar bunları taklit ediyor. Niye çocuk edebiyatı kötü? Çünkü yazar büyük edebiyatını taklit ediyor. Niye okul tarih kitapları kötü? Çünkü ilmi tarih yeterli değil. Mimarlar da çok yetersiz. Bu binalarda yaşanamaz, mümkün değil. Belli ki, bu adamların yaptıkları ne kışa uyuyor ne yaza. Bunlar iklim bilmiyor. Önce bunun gibi sorunlar var. Bunlar çevreyi tahrip ediyor. Çünkü eski çevreyi kuran insanlar birtakım şeylere dikkat ediyorlardı. Onlar ustaydı. Bunlar değil.

•

Yine aynı kitabınızda, "Bütün Araplar aynı Arap değildir,

Arap topluluklar birbirinden farklıdır" diyorsunuz.

Araplar tek bir toplum olarak mı görülüyor?

Tabii, çünkü "Arap işte!" Geç gitsin yani... Bu tembel ve bilgisizlik toptancılıkla bu dünya çok zor yaşanır.

•

Avrupa nasıl görüyor?

0 da öyle görüyor. Bizimkisi daha beter cahil. Bir sürü toplum var, o toplumların birbirinden farklı çok yönleri var. Suudi Arabistanla Yemen komşudur. Yemen bambaşka bir dünyadır. Çok saygı duyulacak bir dünya. Körfez'in şeyhleri, zenginler ile Umman vardır, Umman da zengindir, petrol zengini, ama bambaşka bir toplumdur. Yani değişiktir. İlginç Prusyalı yönler vardır. Onları hep bilmek lazım.

•

Bunları bilmek açısından Avrupa ülkeleriyle bizim farkımız var mı?

Tabii, biz daha cahiliz. Hiçbir şey bilmiyoruz. Biz yeni başladık, gezmeye, tozmaya, iş yapmaya ve pratikten öğreniyoruz; bu çok hazin bir manzara...

•

Avrupa kendi söylemiyle dünyayı tasvir ediyor. Mesela

biz bile onların söylemini kullanıyoruz. "Uzakdoğu"

diyoruz. Nereye göre, kime göre uzak?

Evet, onlara göre uzak.

•

Bu, Avrupa merkeziyetçilik mi oluyor?

Evet, evet. Bunları kullanmayacaksın. Ne kullanacaksın,

Mezopotamya kullanacaksın. Doğu Asya kullanacaksın. Kuzey

Akdeniz kullanacaksın. Güney Akdeniz kullanacaksın. Bunların

tabirleri vardır. Mesela, Doğu Akdeniz bellidir. Bunlar da eski tabirlerdir.

Mesela "Kafkas ötesi." Ne manâsız! Kafkas ötesi benim

burnumun dibidir. Maveray-ı Kafkas diyebilirsin. Şimal (Kuzey)

Kafkas dediğim gibi, Cenup (Güney) Kafkas diyebilirsin. Ama

Kafkas ötesi olmaz. Bunu kullanamazsın. Bu deyim Rusya'ya göre

bir konum ve tabirdir.

•

Mercator'un çizdiği harita Avrupa merkeziyetçi bir harita mı?

Mercator öyle yapıyor. Avrupa'yı ortaya koyuyor. Hakkı o. Ona bir şey diyemezsin. Sen de bilmem nereye koyup çizebilirsin. O onun kendi çizimi. Ayakları nasıl koyduğuna bağlı.

•

Arabuluculuk yapacak tek ülke Türkiye diyorsunuz. Etrafımızdaki bazı şeylere başka gözlükle bakmamız gerektiği üzerinde duruyorsunuz. Biz kimin gözlüğüyle bakıyoruz?

Şimdi bir gözlük yok. Çarşıda ne bulursak...

•

Çekler Karlsbad'da Atatürk'ün kaldığı otelin odasını müze yapmışlar. Şayet biz de böyle bir şey yapacak ol sak, bize gelmiş ünlü devlet adamlarından hangisinin kaldığı odayı müze yaparız?

Buraya çok önemli adamlar geldi. Bence mesela DeGaulle'u

yapmak gerekir. DeGaulle bir Fransız Devlet adamıydı. Her şeye rağmen bir rengi vardı, onuru vardı, hatalarına rağmen. Yani ben öyle bir misafiri kabul etmekten şeref duyarım. Tanıdığımız büyük bir adamdı. Fransa onu özlüyor hâlâ. Ondan sonra buraya 1930'larda Sovyet delegasyonu gelmişti. Çok önemli. Çünkü onun kültürel değeri var. Mesela bu ziyaret tam ayrıntı ile yazılmadı. Voroşilof geldi buraya. Onu Cumhuriyet balosunda bir hanım dansa kaldırdı. Kalkamadı. Dans bilmiyordu. Çok mahcup oldu. Ve dönünce bütün birliklere emir yazdı. Kulüp kurun ve subaylar dans etsin diye. Bu mesela bir iletişim. Böyle şeyler var. İran'ın Rıza Şah'ı ve Afgan Kralı Emanullah Han'ın dışında Rusya ile benzer bir kültürel iletişim var. Bunları senin tespit etmen gerekir. Mühimdir çünkü.

•

Avrupa'yı görmek ve temel kültürünü anlamak için üç şehri bilmek gerek diyorsunuz. Bunlar Floransa, Roma, Prag. Peki, Asya kültürünü anlamak için hangi şehir ve şehirleri bilmek gerekir?

Çok önemli tabii. İstanbul başta. Ama İstanbul İstanbul'dur.

İstersen onu sınıf üstü tutalım, bir tarafa koyalım. Bence Asya'yı anlamak için bu memlekette yapacağın ilk şey şudur: Bursa'yı göreceksin.

Ondan sonra İran'a doğru gideceksin. İsfahan'ı göreceksin. Sonra Lahor'u göreceksin. Görüp anlaman lazım, çok önem li. Semerkant, Buhara demiyorum. Onlar başka. Ama karakter olarak bunları göreceksin. Semerkant ile Buhara ayrı iki nokta. Tabii hepsi Özbekistan'da kaldı şimdi.

İlber Ortaylı

:01

•

Size genellikle sorulan sorulardan biri de şu: Biz tarihimizi biliyor muyuz? Osmanlıca bilmenin önemine değiniyorsunuz. Ama birçoğumuz Osmanlıca bilmiyoruz. Oysa bir ingiliz Shakespeare okumak istediğinde 400 yıl geriye gidip (1564-1616 yılları arasında yaşamıştır Shakespeare) onun eserlerini okuyabiliyor...

Biliyorsunuz, bu tarih tahmini bir tarih. Yaşayıp yaşamadığı da tartışılıyor. Eserlerini Bacon'nın yazdığı söyleniyor. Ama her halükârda II. Elizabeth çağı içinde yaşamış diyoruz. Shakespeare iyi kötü öğretiliyor okullarda. Yani hepsi aynı derecede iyi

mi okuyor? Yanlış okuyanı da vardır elbette. Ama dediğin gibi İngiltere'de lise bitirmiş bir çocuk bunu lugatla okur. Okurken takılır, yanlış yapar. Müracaat edeceği biri vardır. Gider sorar, lugatlar var. Aynı şey Fransız Rabelieais için de geçerlidir. Burada okuyamazsın. Mesela Tevfik Fikret okuyamazsın. Onu bırak, yakında Yahya Kemal okuyamayacaklar. Böyle bir miras kopukluğu vardır. Birtakım bilgisiz öğretmenler de eski şiir ve edebiyat kitaplarının lüzumsuz olduğunu telkin ederler. Biri var, Divan Edebiyatı okunmuyor diye konuşuyor. Okuyamazsan okunmaz tabii. Liseden edebiyat hocalarımı hatırlıyorum. İkisi solcu, biri sağcıydı. Bunlar bize aynı şeyi öğretirdi. Hatta solcu dediğim hoca çok daha gayretli bir şekilde Divan Edebiyatını öğretirdi. Sen öğretirsen o zaman okunur. Benim solcu arkadaşlarım vardı. Bunlar şiire meraklı çocuklardı ve aruzla şiir yazarlardı. Yani umumen aruzla şiir yazmıyorlar, ama aruzla şiir yazabiliyorlardı. Birkaç şiirleri vardı böyle. Ama bunları çalıştıran bir edebiyat hocası vardı. Allah rahmet eylesin Enise Kantemir yeni dil meraklısı bir hocaydı. Ama bu hoca çocuklara Divan Edebiyatını ve aruz kalıbını öğretirdi. Sanat Severler Kulübünde bir gece yaptı. Çocuklar çıkıp orada Divan Edebiyatı ve Halk Edebiyatından şiirleri

mükemmel okudular. Ve dinleyen insanların içinde (o zaman 60'lı yılların başıydı), Ahmet Muhip Dranas'ı hatırlıyorum. Munis Faik Ozansoy oradaydı. Burnundan Kıl aldırmaz Divan Edebiyatı konusunda. Bu adamlar kalkıp da, "Bunlar ne biçim okuyor, ne de yanlış" demedi. Doldu taştı orası. Edebiyat eğitimi böyle olur. Öğrenirsin ama istersen yazmazsın o şekilde. Nazım Hikmet gibi yazarsın, Orhan Veli gibi yazarsın, ama öbür tarafı da bilirsin. Şimdi bu safha bitmiş vaziyette. Çünkü ortalık cahil dolu. Cahil oldukları için de kendilerine göre bir retorik geliştiriyorlar. Yok, Divan Edebiyatı okunmazmış da, yok bilmem neymiş... Fransa'daki hoca da senin kadar solcu ama onlar edebiyatlarının başını sonunu biliyor. Belirli bir tarz oturmuş.

-

Tarihçi olmasaydınız ne olurdunuz?

Yine tarihçi olurdum.

-

Yazılarınızda resim ile uğraştığınıza da değiniyorsunuz. Ressamlığı meslek olarak hiç düşünmediniz mi?

Ben ressamlığı denedim. Tatbiki Güzel Sanatları kazanamadım. Karakalem modelime aferin dediler. Renkli kompozisyondan

çaktım. Bir de baktım ki, o desenleri geliştirecek sabır ve konsantrasyon yok bende. Yani ben oturup yıllar boyu binlerce desen çalışmam. O başka bir şey zaten. Onu yapamayan adam olmasın ressam. Ama maalesef o tip insanlar ressamım diye geziyorlar.

•

Mesleğinizde sizi en çok rahatsız eden nedir? İnsanların ilgisizliği mi? Yalan yanlış anlatılan tarih mi?

Bizim meslekte ilgi var, fakat bizim mesleğin mensuplarının çoğu geniş değiller. Tarihi geniş okumak lazım.

10 • Bölüm

Topkapı'nın Krokisi Hırsızı Yakar!

• Topkapı Sarayı'na olan ilginiz, sevginiz çok küçük yaşlarda başlıyor. Peki, sizin gözünüzde, Topkapı Sarayı'nın yeri nedir?

Topkapı Sarayı, benim gözümde bir saraydır ve bence saray olarak da kalmalıydı...

19. asrın sonunda, yani 20. asrın 1914'üne kadar, büyük devlet

olan ve dünyadaki büyük devletlerden büyük elçi teati eden

devletlerden birinin, 1840a kadar sarayı ve merkezidir.

Bu bakımdan çok önemlidir. Mimarisi özgündür. Kendine

özgü güzelliği vardır. Çevre şartlarını çok iyi kullanan bir yapılanmadır.

Bugün ise, bu saray maalesef bir müzedir. Yani fonksiyonlarını

aşan bir durum söz konusudur. Bu mekânın, derhal müze

olmaktan çıkarılıp, saray haline getirilmesi gerekli... İçinde teşhir

edilecek malzemenin de, bu saray fonksiyonuyla teşhir edilmesi

lâzım.

Zaten bugün buna çalışıyoruz. Örneğin Emanet-i Mukaddes,

Hazine, III. Ahmed Kütüphanesi Sarayda kalır, ama ferdî elyazmaları,

gider... Ancak bu arada, arşiv de yine burada kalır.

:07

Tarihin İzinde

•

20 yazında, oldukça yoğun bir gündeminiz olmasına

karşın, yakın arkadaşınız Dr. Filiz Çağman'dan

görevi alarak Topkapı Sarayı'na Başkan Vekili olarak

atandınız. Bu süreçten bahsedebilir misiniz?

Evet, bir müddet oturacağım burada... Filiz Çağman ile

Kültür ve Turizm Bakanı Atilla Koç'un tekliflerini kabul ettim.

Çünkü müzede Çağmanın başlattığı işlerin devam ettirilmesi gerektiğini

düşünüyordum.

Her ikisi de arkadaşımdır zaten. Hele bakan, daha yakın arkadaşımdır;

hayat boyu öyle kalması da icap eder. Tabii şimdi

benim amirim. Genel Müdür de aslında talebem, ama şu an amirim.

Burada işler böyle yürüyor...

Bir programı var bakanlığın ve ben de bu programa uymaya

ve elimden geleni yapmaya çalışırım. Yapamadığım zaman devam

etmek olmaz. Bir başkasına devretmek gerekir. Bir müddet

daha bazı şeyleri gerçekleştirmeye çalışacağını. O bittikten sonra

da yerim değil tabii burası...

•

Milliyet Gazetesi'ndeki köşenizde sık sık Topkapi

Sarayı'yla ilgili sorunlara yer veriyorsunuz. 25 Aralık

20'teki yazınızda, kıymetli elyazması eserlerin bulunduğu

Enderun Ağaları Camii'nin kubbesinde, 17

Ağustos depremi nedeniyle çatlak oluştuğunu ve kimsenin

kılını kıpırdatmadığını, ancak buna karşın, oranın tekrar cami olarak kullanılması yolunda çaba gösterildiğine değinmiştiniz. Sonucu merak ediyoruz...

17 Ağustos depreminde binanın kubbesinde çatlak hasıl oldu. Çatlağın tamiri için İstanbul Valiliği ve Özel İdare cömert bir para yardımında bulunmuş ve Röleve Dairesi onarım projesini hazırlamıştı.

116

Yasal süreç gereği de 1 No'lu Tabiat ve Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu projeyi tasdik edecekti, ancak etmedi ve aslî fonksiyonu olan camiye çevrilmesini önerdi.

Kurulun bu kararı bence yanlış bir karardı. O kuruldakiler, benim dostlarım, bazı konularda onlarla hemfikirim; ama burayı cami yapmaları fikrine katılmam. Niye katılmam? Çünkü alışılmış bir cami değildi burası, yani herkese açık bir cami değildi, ikincisi şu anda burası kütüphane. O kütüphaneyi başka bir yere nakletmemiz mümkün değil. Karar şu anda uyuyor ve bu yüzden tamiri de yapılamıyor... Zaten kütüphane için şartları uygun başka

bir yer de yok Sarayda...

•

Siz aslında, Saray yaşamını yansıtan bir müze düşünüyorsunuz

değil mi?

Evet, bu bina, bir zamanların saray yaşamını yansıtan bir

müze bölümü olabilir. Zira temelde beş sınıf meydana getiren

Enderun halkının en seçkini olan "has odalılar" tümüyle çinilerle kaplı bir bölümde, padişahla birlikte namaz kılarlardı.

Öbür bölümler ise, "düz badana" olup Enderun'un diğer

sınıfları o tarafta namaza dururlardı. Sarayı, saray olarak teşhir

imkânımız olsa, bu binayı kıymetli hanlarımız ve Enderunluları

temsil eden mankenlerle teşhire açabiliriz.

•

Özellikle üzerinde durduğunuz bir konu da Toplumsal

Tarih Vakfı'na 49 yıllığına kiralanmış olan Darphane-i

Amire binası... Milliyet'teki bir yazınızda (8 Ocak

2006), "Muhtemelen 2010 ila 2015 arasında da yeniden

davalar ve çekişmelerle, Darphane denen bina 20

yıllık bir ayrılıktan sonra belki Saray'a döner" demişsiniz.

Durum bu kadar umutsuz mu?

Aslında bu binayı derhal vermeleri lazım. Yani orada oturuyor ve gülünç mazeretler ileri sürüyorlar. Efendim, hukuken haklıymışlar, olabilir... Bölge İdare Mahkemesi kazanılan davayı temyizde kaybetmiş; bunlar da (Toplumsal Tarih Vakfını kastediyor),

bu karara dayanarak orda oturuyorlar.

Ama gene de hukuksuzlar; çünkü şartların hiçbirini yerine

getirmiyorlar: Orası, "Şehir Müzesi kurulacak", "Uluslararası kuruluşlardan yardım alınacak" diye kiralanıyor...

Bunları tartışacak değilim... Orası müzenin bir parçası, sen

orada ne arıyorsun? Gidin diyorum, bu kadar açık...

•

Darbhane-i Amire binasının yeniden Saray'a katılması

halinde, binayla ilgili kafanızda oturmuş bir

proje var mı?

Çok projemiz var efendim... Bir kere bizim yeni kitaplarımızı,

mesela literatürü koyacağız. Arkeoloji Müzesine de seminer

kitaplığı yetmiyor artık Atölyelerimiz yapılacak; konferans, seminer

salonlarımız olacak orada... Zaten eskiden de sarayın sonra

müzenin atölyesiymiş.

•

Siz Tarih Vakft'nın üyesisiniz değil mi?

Yalnız üyesi değil, kurucu üyesiyim. Ama üye olmam bu işleri

tasvip ettiğim anlamına gelmez.

•

Basında Topkapı Sarayı'nın güvenlik sorunu olduğuna dair çıkan haberler ne kadar doğru?

Onu sürekli yazan bir arkadaş var. Daha ben kendim bilmiyorum; güvenlik sisteminin ne kadar güvenli, ne kadar güvensiz olduğunu... Bu bir uzmanlık konusu. Ben o arkadaşın hiç bu işlerden anladığını düşünmüyorum. Bir de kroki çizmişler; inşallah kimse bu krokiyi takip etmeye kalkmaz diyorum!

İlber Ortaylı

• Neden?

Çünkü hırsız fena tökezler!

•

Bir de Harem ve arz odalarında yaşandığı iddia edilen yangın olayı var. Yangın konusunda sarayın durumu ne?

Yangın ayrı bir şey: Saray'ın trafo merkezinin yeri değişmeli; bunu ben de söylüyorum, ki değişecek de... Yangın ve güvenlik konusunda, Saray'a para ve çok sayıda eğitimli insan gerekli.

•

Topkapı Sarayı iki ayrı sergiye ev sahipliği yaptı.

Kısaca bu sergilerden bahseder misiniz?

'Saray Laleleri' isimli sergimiz 11 Nisanda; "Hamam/

Osmanlı'da Yıkanma Geleneği ve Berber Zanaatı" ise 19 Nisanda

açıldı. Her iki sergide de, teşhirde olmayan, depoda bulunan nadide

eserler sergileniyor.

Belediye ve hayırseverler ve Akbank yönetimi para verdiler,

biz de sergimizi açabildik...

•

İleriye yönelik başka projeleriniz var mı?

Evet, 2006 yılı içinde, iki sergi projemiz daha var: "Faberge"

adlı sergi kapsamında, Topkapı Sarayı Müzesi ile Dolmabahçe

Sarayından temin edilen ve Osmanlı sultanlarına hediye olarak

gelmiş Faberge marka objeler sergilenecek.

Yıl sonunda, Topkapı Sarayı Müzesi Has Ahırlar seksiyonunda

yapılması düşünülen ikinci sergi ise, "Harem". Bu sergiyle harem kültürünün en doğru şekilde anlatılmasını amaçlıyoruz...

•

Müzelerimizin ücret politikası dünya müzelerinden

farklı mı?

Bizim müzeler ucuz; daha da ucuzlatıldı. Kimsenin şikâyete

hakkı yok. Ama Türk yurttaşlarına da aynı ücret uygulanmıyor,

o başka. Ayrıca, ücretler için konuşmak benim işim değil, ona

Bakanlık karar verir. Biz burada, mümkün mertebe de, ücretsiz

girişlere imkân sağlamaya çalışırız; halk günü uygulaması da bunun bir göstergesi. Çocukları, okulluları, mümkün mertebe, ücretsiz

almaya çalışırız her yere... Öyle bir telkin de var zaten...

• Hemen her fırsatta, Müzeler Haftası'nda müzelerin ücretsiz olmasından rahatsız olduğunuzu da dile getiriyorsunuz

ama...

Evet, Müzeler Haftasından çok şikâyetçiyim. Çünkü müzeler

"dinlenemiyor"... Geçen sene, Müzeler Haftası nedeniyle, İstanbul Arkeoloji Müzesi gibi bir anıta, iki günde 3 bin 500 kişi girmiş.

Topkapı Sarayına ise, bu iki günde, 30 bini aşkın ziyaretçi girmiş...

Bu durumda, ziyarete gelenlerin bir şey görmesi mümkün

değil!

Sayının günlere bölünmesi için tedbirler düşünülmeli. Buna

karşılık, ünlü "Türk ve İslam Eserleri Müzesi"nin bu sayıda ziyaretçinin iltifatına mazhar olmadığı anlaşılıyor. Demek ki, eğitim

ve tanıtma yeterli değil.

•

Son olarak Saray'da acil olarak el atılması gerektiğini

düşündüğünüz yerler var mı?

Evet, mutfaklarımız, çini ve elbise koleksiyonlarımızın teşhirinin

acilen düzenlenmesi gerekiyor.

11. Bölüm

:12

Millet, Tarihten ve

Coğrafyadan Gelen Bir Oluşumdur

• Millet olmak deyince genelde ne anlıyoruz ve ne anlamamız gerekir? Sizce milleti oluşturan temel unsurlar nelerdir?

Millet, tarihten ve coğrafyadan gelen bir objektif oluşumdur. Bunların hususiyetleri vardır. Genellikle dil etrafında oluşur. Dinin birleştirici olduğu gibi ayırıcı olduğu da görülür. Bunun örnekleri vardır: Hırvatlar ve Sırplar. Katolik ve Ortodoks, ikisi de Hıristiyanlığın kolları, ama biraz da ayrı kompartımanlarda, yaşamaktan ileri gelen bir husustur bu ayırım. Ve onun etrafında kendine göre bir kültür oluşmuştur. Yaşanan tarih bu ikisini birbirine düşman etmiştir. Aynı kompartımanın üçüncüsü de Bosnalılardır. Bosna, Bosna olarak yaşamıştır. Dini dolayısıyla da öbür iki kompartımanın karşısındadır. Birleştirici olduğu gibi

din ayırıcı rol de oynayabiliyor bazı ahvalde. Coğrafyayla ve başka sosyal oluşumlarla ilgili bir şey.

Bizim tarihimizde de bunun örnekleri vardır. Türkiye'nin bugünkü ayrımları daha çok dine dayanmıyor. Ayrı yaşanan bir kompartımana dayanıyor. Mesela Türk dilini konuşmadığı halde birtakım topluluklar bize, bazı halde Türk dili konuşan kardeş

toplumlardan daha yakın oluyorlar. Bu, tarihi ayrı kompartımanlarda yaşamaktan ileri gelir.

•

Millet olma şuuru nedir? Bunun öneminden bahseder misiniz?

Millet şuuru dediğimiz başka bir şey. Bu, kendisi için bu objektif durumu, var olan durumu kullanma, şekillendirme, biçimlendirmedir; demek ki burada ayrı bir durum ortaya çıkıyor. Yani ne oluyor? İnsanlar o şuurun etrafında birleşiyorlar. Bu biraz yakın zamanların olayı. Bunun için eğitim çok etkili derler. Yani söylenen o; edebiyatı, tarihi öğrenmek, bunun verdiği şuur etrafında birleşmek. "İşte bu milliyetler çağıdır" deniyor. Bu çok doğru. Fakat çok doğru olan her zaman için yeterli demek değildir. Bence bir kavmin oluşumundaki en önemli unsur, o topluluğun müşterek dile ve dine sahip olmasına rağmen bir şeyleri beraber yapmasıdır. Tarihi birlikte yaşamasıdır. Bu gündelik hayat değildir. Yani yeme içme değildir. Birlikte yaşamaktır. Mesela Türklerle Yunanlıların birtakım şeylerinin birbirine benzemesi yetmez. Yemeleri, içmeleri, gündelik hayatlarının benzemesi yeterli değil. Eğer bunlar tarihi birlikte yaşasalardı, yani bir ara müttefik olsalardı, müşterek bir tehlikeye karşı birleşebilselerdi farklı

olurdu. Millette de böyledir. Eğer millet bazı şeyleri yaşamamışsa, yani harp, darp, fütuhat, savunma vs. millet olamaz. Bugün bütün İslâm dünyasında, bütün Ortadoğu'da millet şuuru Türklerde var. Çünkü bu şuur savaşlarda, muharebelerde kazanıldı. Arkasında fütuhata dayanan uzun bir tarih var. Bunlar çok önemli olmuştur. Şimdi tabii bunu kasaba edebiyatıyla yaparsan gülünç olabilir. Ama büyük edebiyat bunu belirler. Balkan Savaşından sonra, "Ne olur bu Türkler bu faciadan sonra?" demişler -ki hakikaten faciadır -Ernest Renan mesela, "Türkler bunu unutturmayacak bir edebî güce sahip değil. Hakikaten bunlar bunu aşabilecek, bunu bir kine çevirebilecek, bir hafızaya döndürebilecek millî bir edebiyata sahip değiller" demiş. Çok ilginç bir söz bu, çok önemli. Bunun üzerinde durmamız gerekiyor. Gerçekten de edebiyatımız çok zayıf. Balkan halkları kinini kasaba edebiyatıyla yaşatmaya

çalıştı, tabii muvaffak olamadı. Bizim ise tarihçiliğimiz çok zayıf çıktı. "Yaşamaya bak, unut, maziyi unut, öne yürü". Oysa hiçbir yere yürüyemezsin arkayı bilmeden. Kin tutmak için değil, bilmen lazım.

• O halde strateji belirlemek için, geleceğe yönelik sağlıklı kararlar için geçmişin yeniden okunması önemli.

Evet, onun için de hakikaten Balkan Harbi bunun bir örneğidir. O kadar çok facia yaşandı ki, üst üste o kadar çok muharebe ve harp meydana geldi ki, o kadar çok kaç göç, o kadar çok çatışma, bunların bir kısmı bizi de yaktı, öbür grupları da yaktı. Bunlar Türkleri ister istemez milliyetçi, savunmacı bir tutuma itti. Doktrine değil, tutuma itti. Hiçbir zaman bunu iyi ifade eden, formüllendiren bir doktrin olmamasına rağmen böyle bir tutuma itti Türkleri. Onun için Türkiye milliyetçiliği, doğrudan doğruya yaşanan faciaların ve savunmanın ortaya çıkardığı bir tutumdan

ibarettir. Arkasında ciddi ve büyük bir tarih sentezi, bir linguistik araştırma, bir düşünce, bir tahlil ve eğitimsel bir biçimlenme yatmaz. Bu bakımdan bizatihi milliyetçilik, millet şuuru, Türkiye'de olaylarla ortaya çıkmıştır. Bunun yaşanmadığı Ortadoğu ülkelerinde bu tabii çok daha zayıftır. Bana öyle geliyor ki, bu asırda Türk milliyetçiliği çok büyük şeylerle mücadele ede ede bir yere

gelecektir...

•

Hocam bizim Türkiye Cumhuriyetiyle birlikte geldiğimiz noktayla Orta Asya Türk cumhuriyetlerini kıyaslamanızı isteyeceğim.

Cumhuriyet rejimi, münevverlerini yok etmiş, yani savaşlarda bitirmiş bir memleket doğmasına rağmen, yeni bir okumuş sınıfı yaratmaya muvaffak oldu. Yeniden rehabilitasyona gitti. Tabii

eski imparatorluğun kurumları yardım etti buna. Mühendisi, hekim ordusu vs. çıktı ortaya yine. Bunları unutmamamız lazım.

Bunun dışında her şeye rağmen, otoriter rejimlere, tek partiye, şiddetli anti-komünizme rağmen, dışarıda okuyan ve içeride

olup dış dünyayı izleyebilen Türk aydını. Birtakım iç mücadeleler oldu. Çok partili rejime geçti. Belki tam Batıdaki gibi değildi ama şurası bir gerçek ki, Orta Asya'daki topluluklara yine çok daha dünyaya açık, çok daha düşünmeyi, serbest düşünmeyi bilen

ve ekonomik alanda da zaten çok daha girişimci bir ülkeyiz.

Ve ciddi girişimcilerin de bulunduğu bir memleket burası. Bunlar

tabii büyük farklılıklar. Dünya görmüşlük belirli ölçüde bizim insanlarımıza ölçü veriyor, renk veriyor. Orta Asya'ya göre farkımız

bu. Ama genel olarak o toplum eğitimli. Onu unutmamalıyız. O

çok önemli. Birtakım eziklikler e, sorunlara rağmen, işte alkol

gibi Rusların bıraktığı birtakım problemlere rağmen, Orta Asya

cumhuriyetlerinin insanları tam üçüncü dünya değil. Onu söyleyelim.

Bunları Afro-Amerika, Afro-Afrika, Afro-Asya sömürge

halklarına benzetmek biraz ölçüsüzlük olur. Ama çok sorunlar

var. Bunun üzerinde durmamız lâzım.

•

Peki hocam, İslam ülkeleriyle kıyasladığımız zaman

durum nedir?

İslam ülkeleriyle kıyasladığımızda: Biz tarihiz, devletiz.

Burada ordu var, bürokrasi var. Bunlar yok İslam dünyasında.

Kral Faysal'ın -yazılmadı ama- şöyle söylediği ifade edilir:

"Bir buçuk devlet var İslam dünyasında; biri Türkiye, yarımı

İran". Yani öbürlerinde devlet yok, olmadığı görünüyor. Bu çok

önemli bir şey. Bunu küçümsemek için söylemiyorum. O bakımdan

Türkiye'ye çok da önemli roller düşüyor. Bunu unutmamak

gerekiyor.

İtber Ortaylı

SOM günlerde model ülke olmaktan bahsediliyor bu

arada.

Model ülke olup olamayacağı çok tartışılır. Çünkü son politik kombinezonlarımız ne kadar başarıyla yürüyecek onu bilemiyorum. Ama şunu bilelim ki, Türkiye'nin kendine has bir rolü

de var.

•

Hocam problemlerden bahsettik hep. Peki tarih bilincini canlandırmak için neler yapılabilir?

Tarih bilinci şu: Bir kere doğru dürüst tarih okuyacaksın.

Büyük devletler, büyük milletler gibi tarih okuyacaksın. Dünya tarihine eğileceksin. Muhtelif diller öğreneceksin, öğreteceksin. Türkiye'de o yok. Onu açık söyleyeyim. Türkiye'de bu bilinç yok. Böyle bir tarihçilik yok. Bunu kuranlar zamanında yapmamışlar. Fırsatları dahi değerlendirmemişler maalesef. Hemen lafına gidilir işin. "Efendim felsefe bilmiyor, düşünmüyor" derler. Sen bir

kere düşünemezsin. Sana yasak düşünmek. Çünkü sen bir defa lisan bilmiyorsun. Tarihçi dediğin adamın bir defa geçmişle irtibat kurması lazım, konuşması lazım. Türkler arkeolojiyi hakikaten cumhuriyet devrinde benimsediler. Osmanlı'ya kadar gider ama yaygın biçimde kazılar, epigrafi çok daha geç ortaya çıktı. Mesela Türkiye Batılılaştığını iddia ediyor. Ben burada Yunanca, Latince tetkikleri, bilgileri falan görmüyorum. Bir ara denemişler naif bir

şekilde. Yürütememişler. Burada üçüncü şahıs olarak konuşuyorum. Dahası var, Bizantika bilmiyor, Slavika bilinmiyor. Halbuki bu kültürlerle iç içe girmiş. Hatta bu bizim Türkler, bir zamanlar iyi bildikleri Arapça, Farsça gibi kültürleri de kaybetmişler bugün. Onu da artık eskiler gibi yapamıyorlar. İbranice bilmiyorlar ki, okunan Kur'an-ı Kerim'in anlaşılması, tefsiri bakımından lazım. Bizden evvel klasik çağın büyük âlimleri bunu biliyormuş. İslam âlimleri Aramca falan biliyormuş. Bunları yapmadan, yani zamanlar ve mekânlar üzerinde gidip gelmeden bir kültür milleti olunmaz. Büyük millete de o yakışır. Bunları yapamayan adamların tarihte rolü olmaz. Ciddi ciddi çalışmak, yatırım yapmak lazımdır.

12. Bölüm

Sivil Toplum Kuruluşları

• Sevgili Hocam, Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları son zamanlarda daha sık duyulmaya başladı. Osmanlı döneminde bu işler nasıldı?

Sivil Toplum esasları herhalde hukuki katılım çerçevesinde ele alınacak bir konu. Yani idareye ve politikaya katılımla ortaya çıkıyor ve ona "Sivil Toplum Kuruluşu"' (STK) deniyor. Temsil organı olan parlamentonun da kontrol edilmesi lazım. Ondan

dolayı STK'lar menfaat gruplarında, cemiyetlerde örgütleniyorlar ve anayasal katılım hakları çerçevesinde çalışıyorlar. Siyasi, sosyal faaliyette de bulunabilir. Eski toplumlarda böyle değil, politik katılım söz konusu olamaz. Dini gruplar vardır. Dini eğitim, dini yaşam, tarikat gibi toplumlar her yerde vardır, Hıristiyanlarda da vardır. Birtakım hayır vakıfları her toplumda her zaman olan kuruluşlardır.

Eski toplumlardaki siyasi, sosyal amaçlı, politik-ideolojik yönelimi

olan yapılar yoktu. Tarikat olur, ama siyasi, laik görünümlü bir yapı olamaz. O toplumun ona ihtiyacı yoktu.

Birtakım hareketler politik etkinliğe geçtikleri zaman kapatılırlar. Bizde çok örneği görülür. Örneğin "Kadızadeliler Hareketi", sağı solu düzenlemeye kalkıştığı an Köprülü Mehmet Paşa tarafından tedib edilip sürdürülmüştür. Onun için bizim toplumu

:35

muzda yeni bir gelişim bu Vahhabi kültürü. Feministi, İslamcısı, solcusu herkes örgütleniyor.

•

Birçok örgüt var. Bunu sağlıklı buluyor musunuz? Bu kuruluşların demokrasiye katkıları neler olabilir?

Onu bilemem. Çağdaş demokrasiler böyle. Bununla nasıl başedilir, nasıl beraber yürünür, iyi mi olur, kötü mü olur, hep beraber göreceğiz. Batı Avrupada göreceğiz. Anglo-Saksonlar bunu daha ölçülü yapıyorlar. Ananeleri var. Bu yüzden iyi organize edebiliyorlar. Batı Avrupada ise işler her zaman iyi gitmiyor.

•

Batı Avrupa STK'ları yönünden ne gibi sıkıntılar var?

Sıkıntılar her yerde var. Belediyeler zengin orada. Bunlar bu zengin fonları kullanırlar. Kültür hareketi yapıyorum diyor, bir faaliyet yapıyorum diyor. Yaptığı için belediyeden aldığı bütçenin yarısını birileri götürüyor.

•

O zaman STK'ların denetimi de önemli olmaya başladt, değil mi?

"Sana bu parayı veriyorum. Yaptığın işin raporunu göreyim," deniyor; ondan öte bir şey yok.

•

STK'lar için bir "Hesapverilebilirlik" kavramından söz ediliyor.

Onun nasıl yapılacağını göreceğiz. Bunlar siyasi aktivitede bulunur. Sistemin müsaade ettiği ölçüde bir etkinliktir bu. Sistemin müsaade ettiğinin ötesine geçtiğini nasıl takip edeceksiniz? Şimdi Paris banliyölerinde ayaklananların yeterince STK'sı

var mıydı, yok muydu? Olaylar, STK'ların yokluğundan mı, yok

sa aşırılığından mı oldu? Onu bilmem lazım, merak ediyorum. Hakikaten oradaki insanlar çok mu örgütsüz, hiç mi kuruluşları yok bunların, ya da var da derde deva hiçbir şey mi yapmıyorlar? Yoksa aksine çok yapanı mı var? Bazen o da vardır işin içinde. Ondan dolayı, bilmek, incelemek lazım.

•

STK'lar dışarıdan destek almalı mı, almamalı mı?

Ona hiçbir şey söyleyemezsiniz. Kanunlar müsait olduğu takdirde alır. Bugünkü kanunlar müsait zannediyorum.

•

Osmanlı'da bireyle devlet arasında köprü olan sivil toplum kuruluşu veya değil, bir yapı yok muydu sosyal tabakalar içinde?

Osmanlı toplumunda insanlar dergâh üyesidir, dergâha gider. Çarşıda çalışır, loncanın üyesidir.

Bir kere ailenin, sülalenin üyesidir. Sonra "mahalle" gelir. Mahalle bir ünitedir ve çok mühimdir. Vatandaşı kontrol ettiği gibi gözetir, devletin karşısında kefilidir. Çarşıda çalışır, loncanın içinde kurallara uyar. Esnaf birbirine hesap verir orda.

Ondan sonra bir dergâha üyedir. Şeyh Efendiye gider, orada adap erkan öğrenir.

Gördüğünüz gibi bu toplumda devletin karşısında, yani aile ile devletin arasında hiyerarşiler vardır. Bu hiyerarşiler zamanla dağılmaya başladı. Dağılmaya başladığında yerine ne konuyor? Şimdi mesele o. Türkiye'de bu kavranmamış. Yani modern toplum olarak biz dağılan bu hiyerarşilerin, yapıların yerine bir şey koymamışız. Bugün öyle bir şey yok.

•

AB'ye girme sürecinde Türkiye'de STK'lara çok önem veriliyor. STK'lar ailenin, değerlerin kayıp yaşadığı bir dönemde çağdaş ve yapıcı bir rol oynayabilir mi?

İyi rol de oynar, kötü de oynar. Bu kuruluşuna göre değişir.

• Türkiye'deki vakıflar Selçuklu ve Osmanlı geleneğine dayanan kuruluşlar. Bunların içinde ciddi çalışmalar yapanlar var, öyle değil mi?

Ciddi çalışma yapanı olur, yapmayanı olur, onu anlayamazsınız. Mali denetim şart olduğu gibi, halk denetimi de şart. Bu işler böyle olmalı.

•

STK'ların halk tarafından denetimi nasıl olabilir?

Halk denetimi olmalı. Denetim olursa iyi olur. Devleti vergi mükellefi denetler. Bizde millet kendini vergi mükellefi olarak görmüyor.

•

Halk kendinde denetleme hakkı görüyor değil mi?

Vergi kaçırmayı tercih ediyor.

•

İş sonunda "Sorumlu Vatandaş"a dayanıyor. Sorumlu vatandaşı nasıl yetiştireceğiz?

Sorumlu vatandaş, vergiyi veren, verginin harcanışını kontrol eden, gözeten kişidir. Sorumlu vatandaş kanuna uyar, kanuna uyulduğunu kontrol eder. Devlete itaat eder, devletin kendisine

karşı adil davranıp davranmadığına bakar. "Sivil Vatandaş", "Sivil Toplum Üyesi", "Sorumlu Vatandaş" budur. Şunu belirteyim: STK

arkasında kalabalık sayıda üye vakfetmek bağış ve aidatla olur.

Batıda böyle ve onun için de çekinirler. Meşrebine uygun iktidar

zamanında devletten kopartıldıklarında STK falan olunamaz.

13. Bölüm

:45

Gençler Osmanlı ve

Türk Tarihinin Dışına Çıksınlar

•

"Son imparatorluk Osmanlı" kitabınızda şöyle bir ifadeniz

geçiyor: "Hiçbir zaman Batı'daki aydını yetiştiren

tipte Batılı eğitim görmedik. Doğulu eğitimimiz de

Doğulu gibi değil." Bunu neye bağlıyorsunuz?

Batı'da çok geniş bir burs sistemi var. Destekli insan yetiştiriliyor.

Alt tabakadan da bir insan tırmanabiliyor. Ama Doğu

tipi eğitimin de kendine göre eski bir tarzı var. O bizde değişmiş,

çökmüş. Batı tipi eğitime de tam geçememişiz. Yani bir tanesi

kaynakların hıfzı yoluyla giden bir öğrenimdir ve iyidir. Onun

kendine göre bir mantığı vardır. Biri de referanslara başvurarak

giden bir eğitimdir. O da kendine göre iyidir. Biz ikisinin arasındayız.

Modernleşme döneminde bu böyle devam edecektir.

•

Yine aynı kitapta, "Türkiye ortaçağını tanımıyor"

demişsiniz. Siz yurtdışında da akademik görevlerde

bulunmuş bir insansınız. Avrupa'nın, Asya'nın ya da

Amerika'nın böyle kapalı kalmış dönemleri var mı?

Bunu aşabilir miyiz?

Avrupa ortaçağını tanır. Bu çok önemlidir. Bütün kaynaklarını

bilir. Çok az referans noktasına müracaat edilir. Belki yazılı

kaynakta o kadar geniş değil. Ama tabii onların kullandığı me

todoloji çok az bilinir. Bizde ortaçağ tamamen bir efsanedir. Bir

spekülasyon konusudur. Çok azdır bunun deşilmesi, yani yazılı

kaynakların kullanımı. O kullanımda da yan kaynaklar, paralel

kaynaklar kullanılmaz, bilinmez. Onun için biz ortaçağımızı

bilmeyiz. Yani, ilmi tam tespit etmiş değiliz ki, çoluk çocuk alta

yaysın.

•

Türkiye'de tarihini anlayan ve onu gelecek nesillere

doğru bir biçimde anlatacak bilgiye ve donanıma sahip tarihçiler var mı? Bu konuda toplum olarak neler yapmalıyız?

Yavaş yavaş olur. Dünya tarihini okuyanları yetiştirmeli. Atatürk'ün yolunda, dil tarihinin kuruluş yolunda ilerlemeli; onlar nasıl bakmış onu düzeltip, reforme etmeliyiz. Dünyaya açık olmalıyız.

• Yıllar öncesinde Chicago Üniversitesinde tarih bölümünde yüksek lisans yapmıştınız. Hangi konuda araştırma yaptınız ve niçin Amerika'da tarih okudunuz?

Çok kısa bir dönemdi benim için. Halil Hoca oradaydı, Prof. Dr. Halil İnalcık. Onun için gitmiştim. Aynı zamanda bazı kurslar aldık. Halil Bey'le de Osmanlı kaadısı üzerine bir çalışma yaptık. Çok faydası oldu. Sonra onu biraz genişlettim ve bir kitap haline getirip, yayınlattım.

•

Yurtdışında eğitim ve kariyer tecrübesi yaşamak isteyen gençlerimize tavsiyeleriniz var mı? Özellikle yurt dışında tarih araştırmaları yapmak isteyen gençlerimiz

neler yapmalılar?

Osmanlı tarihi yapmasınlar, lüzumsuz. Gidiyorlar hep Türkiye ve Osmanlı üzerine çalışıyorlar, korkaklıktan bir ikinci Osmanlı yapıyorlar. Yeni yöntemler öğrenmek istemiyorlar, zor geliyor onlara. Eski îran, Mezopotamya, Çin, Slav, Hint, Yeni Yunan, Bizans, italya çok önemli. Bunları araştırsınlar, gelsinler.

Benim tavsiyem budur.

MAKALELER

1 • Bölüm

:51

Vahdeddin ve Ata'nın

Dost Oldukları Zamanlar Vardır

S

S

ayın Bülent Ecevit: Osmanlı Döneminde Anadolu Halkı başlıklı bir kitap hazırlıyordu. Bunun son padişahla ilgili bölümünü açıkladı. Esasen II. Abdülhamid ve V. Mehmed Reşat ve VI. Mehmed Vahdeddin zamanları tartışmalıdır. Yakın tarih konusunda hiçbir yerde yurttaşların arasında mutlak uyum sağlanması mümkün değildir; hele olaylı ve trajik dönemler için

bu bilhassa böyledir. Düşmanla işbirliği yaptığı açık olan başta Mareşal Petaine olmak üzere Vichy Fransa'sı yetkilileri bile tartı şılıyor, herkesin mesuliyeti farklıdır deniyor. Nihayet son zaman larda haklı olarak, Fransız halkının çoğunluğu da yöneticilerden farklı değildi denmeye başlandı.

Bizde bırakınız ortaöğretimi, yüksek tahsilde dahi son dö nem tartışılmazdı. Umumi yorumun aksini ileri sürenler de, abartıda bazen saptırmada ölçüsüz örnekler verirdi. Vahdeddin'e hain dendiği zaman, onu büyük vatan dostu diye yorumlayanla rın üslubunu, kullandıkları sözde vesikaları ve ileri sürdüklerini, hanedan üyelerinin bile kabul etmediği görülmüştür.

Bu konudaki yazılar

Açık söyleyelim, bu konularda dengeli bir başlangıcı Yılmaz Öztuna'nın Hayat Tarih Dergisi yaptı. Daha önemlisi Yılmaz Çetiner'in kitabında bir geçiş yorumunu okuduk. Fakat son padişahın hayatını ve Osmanlı Hanedanının sürgününü, ilmi ve doğru bir şekilde yazan Murat Bardakçıdır.

Bu kitap boşuna çok satılmıyor ve bu kadar uzun bir monografiyi sıkılmadan okumak sebepsiz değildir. Son padişah İstanbul'a dahi hükmedemez ve Osmanlı mülkünün yediği darbede de kimse onun fikrini sormamıştır. Anadolu savaşının önderlerinin idam fetvasına göz yummak dışında da önemli bir hatası olduğunu söyleyemiyoruz. Gene Kuvay-ı Milliye'ye karşı örgütlenen birlikler ondan çok Damat Ferit Hükümetinin İngilizlerle işbirliğinin eseridir. Hanedan damadı olan bu ahmak politikacıya kısa sürelerle de olsa görev vermek, Padişahın diğer önemli hatasıdır.

Anadolu savaşına katılmaya, hatta desteklemeye birçok insan çılgınlık diye bakıyordu. Anadolu önderlerinin ne derecede ittihatçı oldukları tartışılır; en azından Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Paşa, Albay İsmet ve Kazım Karabekir Paşa bu kategoriye sokulamaz.

Ama herkes Anadolu harekâtını ittihatçı biliyordu.

Bir kavmin siyasi trajedisi bu kadar kolay bir şekilde çözümlenemez. Padişah artık mukadder yıkımı kabul etmiş ve bir içsavaştan kaçınmak için Türkiye'yi terk etmiştir. TBMM hükümeti ve muzaffer komutanlarının zaferini kutlamadığı görülüyor. Aksine bir gözlem ortaya çıkmadıkça, bu da bir hatadır.

Ecevit doğru yaptı

Bu nedenle Bülent Ecevit'in Sultan II. Abdülhamit ve VI. Mehmed Vahdeddin üzerindeki yaftaları yeniden yargılayıp kal

:57

durması yerinde bir davranıştır. Tarihçilerin yazıp söyledikleri hele bizim gibi memleketlerde çok fazla etkili olmuyor. Ambargoları kaldıranlar, asıl sözü dinlenir siyasi liderler oluyorlar; bu gerekli. Çünkü bir yerde doğruyu araştıran tarihçinin de güvencesi onların çizgisi oluyor.

Hiç şüphesiz Sayın Ecevit, ismail Hakkı Bey'in ve dolayısı ile Tevfik Paşanın akrabasıdır. İsmail Hakkı Bey'in ikinci eşi Ecevit'in büyük teyzesidir. İlk eşi ise Vahdeddin'in kızı Ulviye Sultandı ve kızı da, onun torunu Hümeyra Hanım Sultandı. O muhitte duyduğu, bildiği çok şeyler vardır ve değerlendirmelerini

dikkate almak gerekir.

Vahdeddin ve Atatürk karşı karşıya gelmişlerdir. Ama dost oldukları zaman da vardır. Kim ne derse desin son padişah hazineyi soyup gitmedi. Gittiği yerlerde de Türkiye Devleti aleyhinde faaliyette bulunmadı, söz söylemedi. Bu sürgündeki hanedanın bir ananesi ve takdire değer tavrıdır. Bunları da bilmek gerekir.

Özlenecek Bir Bilgin

Stefanos Yerasimos

S

S

tefanos Yerasimos, Bizans-Osmanlı mirasıyla mutlu ve iki dünyayı birleştiren efendiydi. Gerçekçi olduğu için tarihi ve toplumsal çevreye bakışı dürüstçeydi. Cumhuriyetçi bir aydındı.

1960'h yıllarda yaygın bir tarihçilik anlayışı vardı. En göze batanı Doğan Avcıoğlu'nun Türkiye'nin Düzeni adlı ça lışmasıydı. Çok okunan bu eserler çok da tartışma yaratırdı, îlk bakışta Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye 1-Bizans'tan Tanzimat'a, Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye 2-Tanzimat'tan 1. Dünya Savaşına ve Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye 3-Dünya Savaşından 1971'e gibi uzun başlıklarla ortaya çıkan Stefanos Yerasimos'un doktora çalışması da doğrusu ilgimi çekmemişti. Bir müddet sonra sayfalarını karıştırdığımda bambaşka bir ay dınla karşılaştığımı anladım.

Osmanlıca öğrenmişti

İstanbullu, hali vakti yerinde sanayici bir Rum ailenin Fransız eğitimi almış, gene bu şehirde mimarlık ve şehirci

:

lik eğitiminden geçerek Paris'e doğru yelken açmış oğluydu. Türkiye'nin serencamını ele alan bu eseri okuduğumda Stefanos Yerasimos'un farklılığı anlaşılıyordu; bir kere hakikaten çok tarih okumuştu, coğrafya biliyordu, kaynak meraklısıydı. Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye 1-Bizans'tan Tanzimata'nın yazarı günlük hayatın

"Dimetiki" denen Rumcasıyla yetinmemişti; Bizans döneminin klasik eserlerini okuyacak düzeyde "Koine" denen dili öğrenmişti. Klasik Yunanca da biliyordu. Galiba bu özellik bizim kuşakta bir de Dimitris Gutas'ta vardır. Yerasimos'un bir özelliği daha vardı; kendi çevresindeki ikinci el kaynaklan okuyarak yetinenlerin ve yazanların aksine arşivleri kullanacak derecede Osmanlıca da öğrenmişti.

Umumi tarih yaklaşımlarını renkli olarak yapıyordu, ama ayrıntılara önem veren monografilere ve kaynak yayınlarına da düşkündü. Fransız seyyahların Türkiye üzerindeki seyahatnameleri hakkındaki eseri, Türk Tarih Kurumunun değerli yayınları arasında yer alır.

Üstadın gerçek bir tarihçi olduğunu Bizans-Osmanlı dönemi kültür tarihinin ayrıntılı bir yorumu olan Konstantiniye ve

Ayasofya Efsaneleri adıyla yaptığı çalışmada görürüz. Halk edebiyatı ve okumuşların edebiyatında, 1500 yıl boyu İstanbulluların ne kadar müşterek noktaları vardır. Bu monografi onu verir.

Öğretici oldu

Stefanos Yerasimos, bu memleketin seçkin evladı ve BizansOsmanlı mirasıyla mutlu ve iki dünyayı birleştiren efendiydi.

Gerçekçi olduğu için tarihi ve toplumsal çevreye bakışı da dürüstçeydi.

Gene bu özelliklerinden dolayı cumhuriyetçi bir aydındı.

İstanbul'da, 15 gün önce bir seminerde, yine dürüst ve çarpıcı yorumlarından birini yaptı.

Ne yazık ki ömrünün olgun yaşında ani bir vedayla bunlardan bizi artık mahrum bıraktı. Yabancı ülkede yaşasa da her yazdığını ve yaptığını önce burada yayınlama endişesini taşırdı.

Hazır gelen bir kültür veya nasılsa edinilmiş bir eğitimle bildiğinden fazla yorumlamalara girişmedi. Öğrenerek geçen bir ömürle öğretici oldu. Yarım yamalak işler yapılan bir ortamda özlenecek bir bilgin olduğuna hiç şüphe yoktur. Ve asıl önemlisi, bu memleketi sevmenin çok soğukkanlı, dengeli ve ciddi bir eylem olduğuna örnekti. Yeri doldurulacak adamlardan değildir.

İstanbul'u Kültür Başkenti Yapmamak

2010 yılında Avrupa'nın kültür başkenti olmak bizi çok çarpan bir statü, oysa İstanbul'u kültür başkenti yapmamak kimsenin haddine değildir. İstanbul Roma ile birlikte Avrupa'yı yaratan iki şehirdir, yani Murat Bardakçının da bu hafta belirttiği gibi "Metropolis mundi-Dünya başkenti'dir. İstanbul'un nüfusu ortaçağlarda gayet kozmopolit birkaç yüz bin kişiden oluşurken, Avrupa'da 5-10 bin kişilik şehirler mühim sayılırdı ve ancak 18'inci yüzyıl sonunda İstanbul'un nüfusunu geçen metropoller ortaya çıktı. 2000 yıllık imparatorluk başkenti olarak İstanbul ulaşılmaz abidelerin şehri. Soğuk Savaş sona erdikten sonra İstanbul yine Balkanlar'ın, Kafkaslar'ın, Güney Rusya'nın tabii merkezi oldu. Ortadoğu dünyasının ise Kahire'den sonra ve kuşkusuz çok daha düzgün ve imkânlar bahşeden başkentidir. Okumuşu, sıradan insanı, paralısı, parasızıyla İranlılar İstanbul'da nefes alıyor, eski sosyalist ülkelerin halkı burada alışverişe doyuyor. Birçok kişinin sandığının aksine İstanbul dünyanın kültür başkentlerinden biri. Dünyanın dört bir yanından gelen orkestralar, ünlü solistlerin konser ve resitalleri, tiyatro grupla

rının yanında mesela dini müzik grupları veya "Türk Dünyası Sinema Festivali", hatta "Tarihi Filmler Festivali" gibi ilginç ve özgün düzenlemeler de var. Artan nüfusla yarışırcasına temizlik hizmetleri ve ulaşım yatırımları artıyor. 12 milyonluk bir şehirde görülmeyecek bir şekilde bahçe ve parkların düzenlenmesi her belediyenin ortak çabası. Bütün bu saydığım yönler İstanbul'un artık bir üçüncü dünya şehri olmaktan çıktığını gösterir. Pekçok sinema festivalinin yanında müzik festivali genç nüfusu yetiştiriyor. İstanbul halkı sadece turist ağırlayan değil, dünyayı gezen bir nüfus. Bir çelişki olarak bulunduğu varoştan dışarı çıkmayan yığınların yanında, her bayram şehri boşaltan, sadece Akdeniz sahillerini değil, dış ülkelere giden uçakları dolduran nüfus da İstanbullu.

Çarşıda pazarda sadece turist rehberlerinin değil, esnafın dahi muhtelif diller konuştuğuna şahit olursunuz. İstanbul zaten bir kültür başkenti, şehrimizi küçümsemeyelim; ancak bu durum 2010'a kadarki üç yıl içinde halletmemiz gereken birçok noksanın varlığını görmemize engel olmamalı. Affedilemeyecek manzaralar; kültür başkenti olduk diye bütün bir şehri üç-beş gün içinde düzene sokmamız ve restore etmemiz düşünülemez. Lakin bir kültür başkenti için tarih bilinçsizliğini ve zevksizliği

bağıra bağıra gösteren manzaralar da affedilemez; nitekim dünya

zenginlikleri içinde yer alan Süleymaniye Camii'nin etrafı, onun

Haliç'ten görünümüne el atmak zor iş değildir. Eminönü mıntıkasındaki

kaçak yapıları da temizlemek, "kültür başkenti" havası

içinde çözülebilecek bir sorundur. Mimar Sinan'ın büyük eseri

Kasımpaşa'daki Piyale Paşa Camii gibisine dünyada kaç milletin

zenginliği içinde rastlanır? O takdirde onun etrafındaki inşaat

depolarını, kaçak yapıları yıkmak ve alanı düzenlemek gerekir.

Ayvansaray bölgesinde surların üstündeki Hacı İvaz Paşa Camii

civarındaki çirkin binalar da öyledir. Sorunların mali yönden

çok, birtakım nüfuz ilişkilerinden dolayı çözüm sağlanamadığı

:10

bir gerçek; oysa şimdi hava uygun, belediyemiz vaat ettiği yıkımları

gerçekleştirsin yeter. Seçimler bir fırsat.

Şimdiden İstanbul sergi akınına uğruyor, bizim müze başta

olmak üzere Avrupa'nın ünlü sanatçıları sergi açmak istiyor.

Bunların bir düzene bağlanması gerekir ve hiç de pahalıya mal

olmayacak çok sayıda sergi salonu düzenlenmelidir. Şehrin tiyatro

sayısı azdır, Muammer Karaca gibi birçokları ise atıl yatıyor.

İrili ufaklı tiyatro ve gösteri salonlarının düzenlenmesi ve 2010 yılı için beklenen büyük opera ve konser salonlarının temelinin atılması lazım. Bazı işler için bu gibi seçimler yararlı oluyor ve fırsat teşkil ediyor. Avrupa tarihi ve sanatıyla ilgili sergiler, konferanslar, yayınlar dört tarafı sarmalı, bu vesileyle Avrupa filmleri, tiyatro toplulukları, orkestra ve solistleri İstanbulluların günlerini ve gecelerini doldurmalıdır. Bunlar çok pahalı ve imkânsız etkinlikler değildir, aslında bunları gerçekleştirme imkânlarımız ve alışkanlıklarımız vardır. Hareketi sağlayacak örgütlenme önemlidir. Galiba özel sektör ve medya cephesinde bazı becerikli adamların bu işe el atmaları ümitlendirici görünüyor. Ama gerçekten becerikli (!) ve tehlikeli adamlar da var. Üniversiteler ve devletin de bu planlamaya katılması lazım.

Rusya ve Türkiye

Rusya ve Türkiye, tarihte iki eski devlet. Bizim ortak miraslarımız var. Bunun bir tanesi Asyalılıktır. Cengizhan Devletinden her iki milletin de aldığı şeyler vardır.

İkincisi, Rusyada daha çok durulan bir konu Bizans mirasıdır. Biz tabii ki Müslümanız, fakat Bizans'ın üzerinden zaferle de olsa

aldığımız miras vardır. Yani Bizans topraklarını fethettik, imparatorluk kurduk, öbür taraf ise dinini aldı. Kilise medeniyetinin düzenini, kanununu aldı. Fakat bunun ötesinde Rusya'yla Türkiye aşağı yukarı 1699 Karlofça Antlaşmasından Birinci Cihan Harbine kadar çok uzun süren savaşlar yapmışlardır. Bu savaşların sonunda, Türkiye İmparatorluğu erimiştir. Rusya'nın bunda payı vardır. Fakat çok garip bir şey ki, Rusya Osmanlı'dan aldığı bu topraklara bugün pek sahip olamamıştır.

Rusya ve Türkiye'nin tarihte bu savaşlarının bazı müspet etkileri de vardır. 18. asırda iki tane düşmanla, yani Rusya ve Avusturyay'la çarpışmak bizim için önemliydi. Bilhassa Rus orduları son derece dayanıklı ve komuta heyetleri de tarihlerinin en iyileriydi. Bunların sayesinde Türk (Osmanlı) orduları kendilerini modernize etti. Bu modernizasyon nedir? Askeri mühendislik öğrendik. Tababet öğrendik, veterinerlik öğrendik. Ve bizim de Batılılaşma sürecimiz hızlandı. Türkler askerdir ve askerlikle Batılılaştılar; yoksa oturup da mesela Voltaire okuyup, bunlar da ne ilginç adamlarmış, biz de Batılı olalım diye ya da Rembrandt seyredip bunlar da böyle iyi ressamlarmış, biz de böyle olalım diye kalkıp da Batıyı seçmediler. Biz Batılılaşmak mecburiyetindeydik. Üçüncüsü, ortada hakikaten harbede harbede birbirini

çok iyi tanıyan iki ordu vardır. Birinci Cihan Savaşında ne düşünüyordu halk? Hepsi İngilizlerden nefret ediyorlardı. Ama

Ruslardan bahseden yoktu. Ve hatta iki tarafı tanıyan Sarıkamış

cephesinde bizim karşımızda dürüst bir düşman vardı diyorlardı.

Bu demek ki bir yerde şunu gösteriyor: Rusya Türkiye'nin düşmanıydı.

Birtakım şeyleri maalesef bunun etkisiyle yapmak zorunda

kaldık. Uzun Soğuk Savaş yıllarında Rus etkisi ve tehlikesi

Türkiye politikasına yön verdi. O derece de verdi ki, kültürel hayatı

bile etkiledi. Bizim uzman gençlerimiz dahi Rusya'ya gidip

okuyamadı. Aynı şekilde Rusya'dan da Türkiye'ye öğrenciler gelemedi.

Yani bir Rus nesli Türkiye arşivlerine İstanbul'a uğrayamadan

Türkoloji yapmak zorunda kaldı.

Şimdi çok enteresan bir döneme girdik. Bizim nesil hayatımızda

bunu düşünemezdik. Son derece yükselen bir ticaret hacmimiz

var. Türkiye'nin sanayisi ve bilhassa da mühendisliği harikalar

yaratıyor. Yakın gelecekte Rusya bizim burada yaptığımız

gibi Türkiye'de okullar açacak. Ve eminim ki Rusya'nın da mühendisleri

bizim burada yaptığımız gibi İstanbul'da ve Anadolu

şehirlerinde oturacaklar. Bu kaçınılmaz, çünkü buradaki sanayi potansiyeli kullanılamamıştır. Çok yakın zamanda Rusya çok önemli bir ortak olacak.

Görülen o ki Türkiye'nin AB'ye entegrasyonu mümkün değil yakın zamanda. Hiçbir akıllı Türk'ün bunu düşüneceğini zannetmiyorum.

Bu bazı insanların bir hayalidir. Ve ben bu hayali gerçekçi, tahakkuk edebilir bulanlardan değilim.

Bugünkü Avrupa medeniyetinin temel kurucularından biri Rusyadır. Rus edebiyatı, Rus müziği, Rus kimyası ve fiziki, matematiği olmadan bir Avrupa medeniyeti düşünmek mümkün değildir. Ama her şeye rağmen Avrupa, Rusya'yı kendinden saymıyor. İşin garibi de Rusların da Avrupalılara karşı pek istekli bakışı yok. Türkiye'yi de Avrupa'nın kendinden sayması mümkün görülmüyor.

Mühendislerimize iş bulan yerler maalesef Avrupa olmayacaktır. Bizim aslında temasta bulunacağımız yerler tabii ki en başta Rusya, Ukrayna, Orta Asya'daki cumhuriyetlerdir. AB'yle entegrasyonumuzun olması halinde buralarda ticari faaliyetlerimiz büyük ölçüde zorlaşacaktır. Mesela vize uygulamaya başlayacağız.

Bazı büyük şirketlerimiz acaba ne bekliyor AB'den. Buradaki

yatırımların, işgücü kolaylıklarının sınırlanmasından başlarına ne gelecek, bunun hesabını tam yapıyorlar mı?
Türk kültür merkezi modeli vardır. Cervantes, Goethe Enstitüleri bunlar. Biz İstanbul ve Ankara'da Puşkin Merkezleri istiyoruz. Bunların hiçbiri kurulmadı. Niye kurulmadı? Bunlar lazım. Yani İran İslam Cumhuriyetinin bile Farsça merkezleri var. Bir sürü insan gidip Farsça öğreniyor. Bunun kurulması lazım. Resmen ve özel fonlarla. İnşallah Moskova'da biz Yunus Emre Kültür Merkezini göreceğiz. Türkçe öğrenen, Türk kültürünü tanıtan, konferansların yapılacağı ama ön planda Türkçe öğreten merkezler kurulmalı. Aynı şekilde İstanbul'da Puşkin Merkezleri. Bu hiç tartışılacak bir şey değildir. Hükümet buna niçin fon ayırmıyor ve niçin özel sektörden buna fon yardımları yapılmıyor anlayamıyorum. Puşkin'i de Yunus Emre'yi de devletler kuracak. Bunları devletler kurar. Devlet bu işlerle uğraşır, başka işlerle değil. Bu çok önemli bir şey. Bu ikisine ben çok önem veriyorum. Buralarda gençlik yetişir. Gençliği kazanırsanız istikbali de kazanırsınız. Gerisi boştur.

Türkiye'de AB'yi destekleyenlerin oranı yüzde 37'ye düşmüş.

Gene bu oran yükselebilir; bazı adamlar diyor ki, halkın ne düşündüğü

önemli değil, onlar ne olacağını bilmez, biz buna girmeliyiz.

Bu deyişe ancak gülünür. Demokrasilerde plebisit yapılır.

Biz AB'ye gireriz miyiz, girmez miyiz bunun oylaması yapılır.

Yüzde 51 kazanırsa AB'ye diyeceğimiz yok. Ama bu kadar insan

neden karşı düşünmek lazım. Zamanla daha da artacak bu tepki.

Şimdiki biraz romantik bir tepki. Ama zamanla düşünmeye başladıkça,

AB düşüncesinin gerileyeceğini zannediyorum. Türkiye'de

iş çevreleri iyi araştırma yapmıyorlar.

1974'te bizim AB'ye girmemiz söz konusuydu. O zaman

Türkleri çok seven bir İtalyan asıllı AB temsilcisi vardı. Çok uğraştı.

Biz o zaman reddettik. Vehbi Koç dedi ki, bizim yeni kurulan

şirketler batar. Gitti askerleri ikna etti. Sivilleri ikna etti. Onlar

da peki dedi. Büyükelçi İlter Türkmen de karşıydı, ama bugün

kendisi diyor ki AB'ye illa gireceğiz, yoksa ölürüz. Girmeyelim

derken gerekçeniz nedir, bugün niye böyle söylüyorsunuz. Bunlar

ikna edici çıkışlar değil. Ben hiçbir zaman açık olarak yazmadım.

İlk defa burada açık konuşuyorum. Sadece şüphe koydum, bu

olursa böyle olur, bu olursa böyle olur diye. Önce istemeyiz diyorlar,

sonra fikir değiştiriyorlar. Hiçbir büyük şirket bunun araştırmasını yapmıyor. Böyle bir şeye girildiği zaman bu mevzuat dahilinde ben batar mıyım çıkar mıyım? Bunun hesabının yapılması lazım. Mevzuatı bile bilmiyorlar. Gerekli kanunların büyük çoğunluğu hâlâ çevrilmedi Türkçeye. Çevrilenler de yanlış. Bu çok tehlikeli. Girdiğiniz yeri bilmiyorsunuz. Onun için, "Canım Avrupalı olmak istiyoruz, bu İslamcılar çok fena azıttılar," deniyor. Ne biçim fundamentalizm var orada biliyor musunuz?

Bizde Batı karşısında konumunu ayarlayan, laik olan ama aynı zamanda toplumun değerlerine sakin bir şekilde saygı duyan ordudur. İkincisi Dışişleri Bakanlığı ile Ordu Türkiye'de en etkili bürokrasi. Öbür örgütlerimizin durumu oldukça problem li. Öte yandan bir sürü yazan çizen adamın Kayseri'den doğuya geçmediğini görüyorsunuz Türkiye'de. Tarih bilgileri kırık dökük... Bizim Rusya'ya nazaran en kötü tarafımız bu. Az okumak ve az bilmek. Bu çok önemli bir eksiklik. Benim zamanımda

daha cahildik, şimdi öyle değiliz. Çok çabuk değişiyoruz. Şimdi bu ikili ekstrem değişiyor, orta kanal gelişiyor. Gelişmesi de lazım. Biz ne Batı'dan ne de Doğudan nefret edebiliriz.

Ama Türk halkı Müslüman'dır. Bunu da herkesin bilmesi ve o değerlere saygı göstermesi lazım. Bir toplumun bazı şeyleri kabul etmesi ve uyuma gitmesi lazım; bizim yolumuz çizilmiş, Türkiye laik bir Müslüman devlettir. Bunun aksi düşünülemez ve bu tarafıyla da üstün ve kuvvetlidir. Kimse bundan dolayı bize düşman değildir. Bütün İslam ülkelerinde bize karşı saygı ve gıpta vardır. Çünkü biz üreten tek İslam ülkesiyiz. Birilerinin çıkarttığı petrolü satarak geçinmiyoruz veya fakir sefil değiliz.

Dünyanın Başkenti İstanbul

T

Türkiye maalesef 20. yüzyılın ihtiyaçlarına, klasik mimarisini, yani ahşap evi tedrici bir şekilde ıslah etme imkânını bulmadı. Ani zenginleşme ve ani ihtiyaçlar dolayısıyla bu evler belki -ahşabı savunacak değilim, çünkü içinde yaşaması hiç kolay değildir- kısmen bırakılabilirdi. Kısmen kargir yapılara intibak edilebilirdi. Bunların bir ölçüsünün olması lazımdı. 19. asırda bunları yapamadığımız için yirminci yüzyılda kalfa mimarisiyle en aşağılık biçimde paraya dönük bir yağmayla inşaat sektörü yürüdü.

Efendim bütün mesele şu: Türk halkı maziden ve mazide yaşadığı mekândan nefret etmektedir. Bunu açıkça itiraf etmemiz gerekmektedir. 1950'lerin insanı maalesef sağlıklı bir zihniyet ve zevk yapısına sahip değildir. Onun için ahşap ev demek fakirlik, sıkıntı, yokluk demektir. Ve insanların şehirli medeni bir yapıya kavuşması lazımdır. Bu medeni yapı nedir dediğin zaman dört köşe beton, geniş bulvarlı evlere özlem duyduğunu açık seçik ortaya koymaktadır.

Bunu yapan insanlar, bazılarımızın tekrarladığı gibi, ne

Aydınlı Başbakan Menderes'tir, ne sadece şoförlerdir, ne sadece basit halktır, ne okuma yazma bilmeyenlerdir, ne sadece solculardır. Türk halkı buydu, Türk okumuşu da buydu. Mimari hocası dahi böyleydi.

Ayrıca herkes Karadenizli kalfadan bahsediyor, hiç kimse Bayındırlık Bakanlığındaki mimarlardan, üniversitedeki hocalardan

bahsetmiyor. Şehri berbat eden birçok yapıda onların imzası vardır. Kalfalar onları acemice taklit ediyor. Nasıl olur da bir şehir bu kadar laubali bir şekilde kendi evlatları tarafından tahrip edilir, sorumsuzca harcanabilir?

Şehirde üç gece kalan âşık olur

Bu şehrin renklerini yazamamıştır Türk münevveri, o zaman bu şehrin neresine sahip çıkacak. Çok ilginç bir şeydir bu. Şimdi bu şehri yazan insanların, tasvir etmeye kalkan insanların beş sene okudukları Mancadan, o beş yıl içinde kaç kere buraya geldikleri şüphelidir. Ve İstanbulluyum diye gezinen, 2010 yılındaki başkent projesine sarılan, birtakım faaliyetleri yürüten insanların hayatı Maslak yolu, en çok Maçka, Nişantaşı, oradan karşıya, bilmem nereye kadar gidiyor. Surun içine kimse girmiyor. Suriçi

İstanbul... Size açık konuşuyorum, sevk-i tabii kader ile gelmeseydim, belki, ben de onlar gibi olacaktım.
1950'lilerin Suriçi İstanbul ilk başta insana çok da sempatik gelmeyebilirdi; çünkü dörtgene alışmışsınızdır, betona alışmışsınizdir. Vakta ki üç gece oturursunuz. O zaman, o şehre âşık olur
ve onun her köşesiyle konuşmaya başlarsınız. Süleyman peygamberin kuşlarla konuşması gibi. Ve ondan sonra akılbaliğ olunca da araştırmaya başlardınız. İstanbul'u anlamayan insanların bu şehri anlatacak tasvir ve tavsif edip insanlara nakledecek bir retorik,
yani bir söylem ve zihniyet kurmaları mümkün değildir. Buradan yirmi beş sene nefret eden bir insanın otuz yaşından sonra burayı öğrenip öğretmesi mümkün değildir.
:20
Maalesef İstanbul'u sevemeyen ona karşı biraz buruk olan
bir kitle vardır. İstanbul'u sevmek oyuncak değildir. 1950 ve 60'larda senelerce Baylan Pastanesinde, Degüstasyon'da oturup, belki kazara bir kere, o da askerlik muamelesi için Fatih Askerlik Şubesine giden insanların İstanbul edebiyatı yapmasına tahammül edilemez. Çünkü bu ciddi bir sorundur. Bu bir sevgi, aynı zamanda da bir disiplin ve ısdırap konusudur.

Belediye binasını onaylayana inanmam

Eğer bir insan İstanbul'daki Büyükşehir Belediye binasına gönülden tasdik veriyorsa onun Bizans ve Roma medeniyetine

hayran olduğuna ben inanmam. Teferruata bakan bu yurdu sever. Çünkü bu yurt, tarihin ördüğü muhteşem bir eserdir. Bunu anlamayan insanların, teferruatla ilgisi olmayan insanların acayip kararlar verdiğini görürsünüz.

O belediye binasını Demokrat Parti devrinde çizimlediler ve karar verdiler. O binayı canım, gözüm diye tescil eden insanlar o zümreyle hayatta siyasi çizgide buluşması, hatta kahvehanede buluşması mümkün değildir. Bu çok bariz bir şeydir. Ama müştereken yapıp sevdikleri o belediye binası orada duruyor. Bizim ecdadımızın Şehzadebaşı Camiini lekeleyerek duruyor. Bizim ecdadımızın Şehzadebaşı Karakolunu yıkarak orada duruyor. İstanbulluların oturduğu konakları yıkarak ve hayatlarını berbat ederek, İstanbul'un Aksaray lehçesini ortadan kaldırarak, sürerek yerini edinmiş, etrafı kendine benzetmiş duruyor. İstanbul'un en çok konuşulan Türkçesi de Laleli ve Aksaray'daydı. Bu imar hareketi yüzünden bunlar kalmadı. Bunu yıktılar ve şimdi bunun

kimse farkında değil. Buna göz yuman insanlar aynı şekilde o binanın altındaki Roma mirasını da görmezlikten geliyorlar. Halbuki bunu görmezlikten gelemezsin. Ona da saygı duymak zorundasın. Çünkü bu şehir onu da ihtiva ediyor. O da büyük bir medeniyetin eseri. Ve bu iki medeniyet birbirinin takipçisi. Ama siz onu anlayamazsınız, çünkü sizde o ikisini de değerlendirecek zihniyet yok. Bu son derece bariz bir şeydir. Siz o ikisini anlamadığınız gibi bizim kültürümüzün yüzde kırkını oluşturan İran'ı da anlayamazsınız; çünkü biz o yayladan geçerken o muhteşem medeniyeti de alıp getirmişiz, bir yerden bir yere. O zaman bu sentezi kavrayamıyoruz. Çok önemli bir durum. Dolayısıyla şunun üzerinde ısrarla durmamız gerekiyor: Biz bu söylemi, bu zihniyeti, bu üslubu kavrayıp yeniden kuramadıkça hiçbir şey yapamayız.

Dolayısıyla bu İstanbul bir anlayış meselesidir. İstanbul Türkiye'nin değil, bütün Doğunun merkezidir. Herkesin gözbebeğidir.

İstanbul bilinmek zorunda

Bu olmayınca hiçbir şey ifade etmez. Sağcıyız, muhafazakârız diyor, hiç zannetmiyorum ben, Yahya Kemal'in muhteşem tasvirini kavramadığımız, bu şehri sevip Necip Fazıl gibi ciddiyetle

baktığını, kaldırımlarını bile hissettiğini. Solcuyuz diyor; hiç zannetmiyorum ben, Nazım Hikmet veya Orhan Veli gibi severek,

özlemle ve ciddiyetle baktığını.

İstanbul, insanların tartışmak zorunda oldukları bir yerdir.

Çok ümitsiz manzaralar var, ama değişme başladı; unutmayın,

benim zamanımda hiçbir Türk İstanbul'u turla gezmezdi, bugün

geziyor. Benim çocukluğumda ve gençliğimde hiçbirimizin rüyasına

girmeyecek işti bu.

Türk-Rus kültür hareketi güme gitti

Bugünkü İstanbul'da Eminönü'nde insanlar oturmuyor, gelip

gidiyor. İstanbul'un iktisadiyatına, İstanbul'un kültürel hayatın

karara veren kitle burada gündüz de yok. Buraya gelenler baş

i Iber Ortaylı

ka havada. Bütün mesele oradan ileri geliyor. 2010 Başkent projesi

diyor. O arada neyin güme gittiğini biliyor musunuz? 2007

ve 2008'deki Türkiye Rusya Kültür Hareketleri güme gitti. Güya

2007de Rusyada Türkiye yılı, Türkiye'de Rusya yılı olacaktı. Daha

önemli bir şey... 2010 başkenti hiçbir şey ifade etmez.

Yunanistan'daki, Almanya'daki kepaze kasabalar bile başkent

olmuşlar, hiçbir şey ifade etmez. 2010 yılı ciddi bir proje

değildir. Avrupa Birliğinin benzeri birçok projeleri gibi, bürokratların ortaya attığı, Brüksel de ciddi takip edilmeyen verimli

sonuçlar alınmayan projelerden biridir. Bu açık bir şeydir. Bir

2010 yılı şamatası gidiyor. Ve 2010 yılı projelerine bakıyorum,

hiçbir ciddi iş yok, surlarda ve Süleymaniye'de hayalet binaları

yıkma, etrafı düzenleme falan. Kültürel faaliyet zaten oluyor.

İstanbul çoktan Avrupa'nın ve dünyanın kültürel merkezlerinden

biri haline dönüşmüştür.

Yahudilikte ve

Müslümanlıkta Laiklik Reçetesi Olmaz

D

Din ile devletin ayrılması Yahudilik ve Müslümanlıkta imkânsızdır. Çünkü her iki din, insanların yirmi dört saatini ayarlar. Sadece devletle olan ilişkilerini değil özel hayatlarını, nasıl yiyip içeceklerini, nasıl temizleneceklerini, karı-koca arasındaki ilişkiyi ve tabii ki devletle olan ilişkiyi belirler. Devletin görevi aslında insanların dini ibadetini hazırlayabilmektir.

Bu son nokta çok önemlidir. Çünkü çağdaş fundamentalist dediğimiz gelişmelerde devlet düşmanlığı bir motif olarak yer almaktadır. Bu desteklenecek bir görüş değildir. Ve

tarihi gelenekle de bağdaşır bir yönü yoktur. Devlet ve devletin aygıtı olan bürokrasi ve ordu insan hayatının, toplum hayatının vazgeçilmez iki unsursudur. Ve zaten dini görevinizi de yerine getirmek için de bu ikisinin de ayakta olması, kuvvetli olması şarttır.

Bundan başka her iki dinde kilise ve ruhban gibi bir kurum yoktur. Hıristiyan ancak kiliseye bağlandığında ve itaat ettiğinde

günahsız bir Hıristiyan olarak hayatına başlar. Oysa öbür iki din mensubu eğitim ve ibadetle imana gelir. Devletten ayrılabilecek bir kiliseleri ve ruhban teşkilâtları yoktur.

Hıristiyanlık İsa'nın mesajını ustalıkla eski dünyanın dinlerine, onların teşkilatlarına ilerleyerek çevirmiştir. Bu ustalıkla çev

:25

rilmede Yunanistan, dini etkilemiş ve şekillendirmiştir. Hıristiyan dünyasının insanı devletin değil, laik bir devletin değil kilisenin eğitiminden geçmiştir. Kilise insanların sadece ruhunu değil beynini de ele almıştır. En laik olması gereken insanların ve hatta sosyalist parti mensuplarının bile temel paradigma olarak, "Ama İslam dünyasında bu iş nasıl olur?" diye sorduğuna şahit olabilirsiniz. Kendi dünyasını tahlil ettiği zaman toplumsal gelişme dinamikleri olarak teknolojik gelişme, sınıf çatışmasını düşünen insanlar İslam dünyası diye ayrı bir kategoriden bahsetmektedir.

Bu doğrudan doğruya insanların dindar olmasalar, papazlardan nefret etseler, hatta çocuklarını vaftiz ettirmeseler bile insanları çok uzun asırlar boyu eğitimle etkilediklerini göstermektedir.

Son zamanlarda dinin devletten ayrılması gerekir, bazı çevrelerde sıkça tekrarlanan slogandır bu. Dinin icrası ve cemaatinin

masraflarının herkesçe hesaplanması ve ödenmesi gerekir.

Ve dolayısıyla din tamamen devletin dışına çıkmaktır gibi çok

demokrat ve çok progresif görünen görüşlerin aslında böyle bir

toplum için en büyük tehlike ve tahribatın, hatta kaos getireceğinin

başlangıcı olacağına hiç şüphe yoktur. Burada yeni bir âdet

çıkarmanın gereği yoktur. Çünkü bünyemiz böyledir. Bizim toplumumuzda

laiklik bilime, anlayışa, yeni gelişmelere, gelişmiş bir

cemiyetin, çalışan bir cemiyetin içtimai geleneklerine göre ayarlanır.

Bunun örneği Batıda yoktur.

Hiç kimse önüne laiklik için bir reçete alarak tatbike kalkamaz.

Bunun örneği Doğuda da yoktur. Bu tarih boyunca Türk

İmparatorluğunun ve Türkiye Cumhuriyetinin kendi götürdüğü,

kendisinin öncü olduğu bir hareket söz konusudur. Başkaları ancak

bize bakarak bu yolda gideceklerdir. Yani bizim yaptığımız

hukuk devrimi bir ihtiyaçtır. Ardından adet ve yaşamımızda bir

uyum (consensus) ve buna mümessil bir tatbikatla laikleşme olur.

Nitekim iki asırlık değişimle bunu göstermektedir.

7 • Bölüm

Yahudilerin ve Müslümanların Şeriatları

ve Hıristiyanlık

S

S

emavi dinler; şüphesiz ibadet, ritüel ve akide yönünden birbirine benzeyen, ama birbirine zıt yemleri olan inanç sistemleridir. İnanç sistemleri mi? Bu kadarla kalsa problem belki bizim alanımızın dışında kalır. Bunlar yaşam sistemidir (yaşam kelimesi öztürkçe olsun diye kullanılmıyor, hayatla farklı şeylerdir. Hayat bir zaman kesitinde bize ait olan bir külliyeyi; yaşam onu yaşama tarzımızı ifade eder. Bu alanda fertlerin hayatını aşan topluma has bir devamlılık söz konusudur). Bu sonuncu iddia; Müslüman aydınlar tarafından çok laik olduğu ve yaşamın dışına çekildiği, iddia edilen Hıristiyanlık için de geçerlidir. Hıristiyanlık ruhlara hükmeder, bunun için eğitimi kullanır; bu nedenle tarihin ve coğrafyanın Hırıstiyanca yorumu, Batıda ateist fertleri dahi etkiler. Üç ay önce Portekiz'in Fatima'sındaki kutsal merkezin rektörü olan Rahip "Senyör (yani Hz. Isa) tarihi idare eder" diyordu. Bunu Askeri Tarih Kongresi üyelerine söylüyordu. Gerçi Senyör un adına örgütlenenlerin (Kilisenin) büyük ölçüde tarihi yönettiği veya yönetmeye gayret ettiği iddiasına ise hiçbirimiz itiraz etmeyiz. Hıristiyan insan için zaman, İncil'de tarif edildiği

gibidir: "Deus inquit-sif (Tanrı ol dedi). Zamanları ve mekânları aşan bir vahiy hissi ve iman ise İslam kelamcısıyla ortaya çıkmış

:32

tır. insanın yaratılışıyla (kâlû belâ), yaradanımızı şuurla tanıyan mahluk ortaya çıktı ve On u zikretmeye başladık. Tarihi yaratan ve yapan Allah'tır. Ama bu oluşumda irademizin rolü nedir? Bu keyfiyeti Müslümanlar hep tartışageldi. Bu hürriyet ve tartışma, bir zamanlar sadece Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) ümmetine mahsus imtiyazdı. Bugün bütün insanlık bu imtiyazı benimsemiş vaziyettedir. Kilisenin akidesi ve kontrolü geriledikçe, saf bir inanç ve öylesine bir dünyaya bakış (Weltanschauung) gelişiyor.

Üç Dinin Birbirine Bakışı

Hıristiyanlık Yahudiliğe karşı tahammülsüzdür; yeni ictihadlar ve bir tür zorlamayla Hıristiyanlık Yahudiliği tanır ve tahammül eder duruma giriyor (1960'larda Papa XXIII Joannis'in hayırhah tavrını hatırlayalım). Bu tutum halihazır Papa II. Joannis Paulus'un tavır ve girişimleriyle müşahhas hale geliyor. Ama Yahudiliği lanetleyen 325 İznik Konsülü'nün tavrı, Hıristiyanların içine işlemiştir. Bu tahammülsüzlük Avrupa'nın laikleşme döneminde

de devam etmiş ve ırkçılığa inkılap etmiştir.

Temelde Yahudi düşmanı tutum, doğrudan Hıristiyanlıkta ortaya çıkmış değildir. Öyle olsa, Hz. İsa (a.s.) ve St. Paul (ki kendisi Tarsuslu bir hahamdır) bu dini antisemit ölçüler içinde nasıl kurarlardı? İlk Hıristiyanların Yahudiliği eksik inançlı fakat vahye ve vahdete yakın gördükleri açıktır. Hıristiyanlığın yayılması ile mevcut antisemitizm bu dinin içine girmiştir. İlk Hıristiyanlar daha çok Yahudiler iken, Roma döneminin ünlü Appion'u gibi, Yahudileri kan cürmüyle suçlayan yazarlar ve onların zihniyeti hakim olmuştur (ünlü Yahudi yazar Flavius Josephus'un Antiappion adlı müdafaanamesini hatırlayalım). Öte yandan Kilisenin gerçek kurucusu St. Paul, Yahudilerin pagan kitleler tarafından küçük görülen ve alay edilen kurum ve adetlerinin hiçbirini almadı. Sünnet, koşer (perhiz ve domuz yasağı gibi) kadın ve

erkeğin cinsel hayatı üzerindeki kurallar (sınırlama demiyorum) Hıristiyanlıkta söz konusu değildir (Bu sonuncusu ile kastettiğim bütün dinlerle müşterek olan, zina vs. gibi umumi ahlak kuralları değildir; fakat tenasül hayatı ve eşlerin ilişkilerine dair bazı sıhhi ve ritüel kurallardır). St. Paul kitlelere Hıristiyanlığı kolay ve sempatik bir dini uygulamalar bütünü olarak gösterme gayretindeydi

ve bunda muvaffak da oldu; asıl önemlisi, Hıristiyanlığa eski pagan Hellen ve Roma dünyasının mabed kültürü ve (ruhban) rahipler hiyerarşisini soktu. Kendinden sonra ise Hıristiyan Şarka manastır kültü ve hiyerarşisini hediye eden Mısır (2. asırda) bu kurumu eski Şarktan almıştır. Manastır kurumu eski Musevilikte

yoktu (Daha doğrusu, münzevi manastır tipi yaşam ve ibadetini Yahudilikte Essenîler gibi gruplar çok sonra ortaya koymuşlardır). Fakat buna rağmen, ruhani bir elit ve ruhban, Yahudilik için söz konusu değildi.

St. Paul Yahudi diniyle olan en büyük bağı böylece koparmıştı. Sami dünya Hıristiyanlık için yok olmuştu. Ernest Renan'ın çok sonra verdiği hüküm, "Titus'un Kudüs mabedini yakmasıyla, Hıristiyan dini için mutlak ve temiz bir geleceğin başladığıdır (Origines du Christianisme, Tome IV, Chapitre, 20). Kuşkusuz bir mutlu gelişme diye nitelendirilen bu durumun, gelecekteki Hıristiyan fertler için, hayatlarının çıkmazını hazırladığı gerçeğini de görmeliydi Renan... Onun bu yorumu, aslında Hıristiyanlığın Hellenist dünyanın ruhban hiyerarşisi ve ruhani öncülüğünü kabul etmesi sonucunu pekiştirmiştir. Bu Yahudi gelenekten ayrılık

belki Hıristiyanlığa güç kazandıran unsurdu: Kiliseye göklerin yeryüzündeki niyabetini kazandıran unsur... Ama bütün bu kurumsallaşma ve ruhaniyet, aynı zamanda Kilisenin zayıflığıdır; çünkü kurumsallaşma ile her fikir ve inanç aşınır. Hıristiyanlık pagan dünyadan aldığı aşıyla ilk anda kuvvetlendi, ama aynı anda zayıflamaya da başladı; Yahudilik onun karşısında direnen bir iman ve vahye sadakat olarak kaldı. Hıristiyanlık daha ilk asırda anası sayılan bu dine düşman oldu ve pagan Roma dünyasının antisemit tavır, rivayet ve söylemlerini benimsedi. Appion'un antisemit söylemleri ortaçağda, Rönesans'ta (Tarquemeda, Luther), aydınlanma döneminde (Voltaire), 19. asırda (Gobineau, Pobedonovtsev, Houstan Stewart Chamberlain) ve 20. asırda (Rosenberg) gibileri ve Hitler tarafından tekrarlandı, programa

kondu.

Yahudi Geleneği: Şer'-i men kabelenâ

Kilise, Yahudileri nakıs ve yanlış; Müslümanları ise kafir olarak görmüştür. Bugün üç dinin sulh için karşılaşmaları, bir diplomasi faaliyetidir. Dindışı amaçlara dayanır veya propagandanın kolaylaşmasını sağlamak içindir. Katolik Kilisesi özellikle son papa II. Joannis Paulus'un zamanında dinlerle diyalog ve inananların insanlık için müşterek hareketi gibi bir düsturla birtakım toplantı, ilmi çalışma vs. yapıyor. Yine Yahudilere karşı da sıcak bir yaklaşım gayreti sergiliyor. Kuşkusuz bu yaklaşımı yakından incelemek gerekir. İkinci Vatikan Konsülü (1962-1965) Papa XXIII. Joannis zamanında İslam ve Hıristiyanlık arasındaki düşmanlığın unutulması, müşterek yanlarının vurgulanması ve beşeriyetin saadet ve refahı için birlikte çalışılmasını vurgulamıştır.

1980de II. Joannis Paulus Almanya ziyaretinde Köln meydanında, "Burada Müslümanlar da var" diyor. "Hz. İbrahim'in" müşterek öğretisinden ve mirasından sözediyor: "Dünya karşısında ortak sorumluluk vardır" deniyor. Bu politikalara rağmen Vatikan ve

İslam arasındaki ilişkilere iyimser olarak bakmak mümkün müdür?

Kaldı ki, Vatikan'ın "Propaganda fide Dei" adlı misyon teşkilatı için Müslümanlar en uzak gruptur. Dolayısıyla Vatikan'ın

Müslümanlara nasıl baktığı da anlaşılıyor. Protestan ve Ortodoks

gibi heretikler için ayrı masa ve Yahudiler için de "ayrı bir masa"

vardır. Afrika kıtası iki misyoner dinin karşılaştığı alanlardan bi

:36

ridir; Islam ülkelerinde ve Türkiye'de de Katolik ve bilhassa protestati misyon faaliyeti göze çarpmaktadır. Hele Kilisede "onlar

bize iman etsinler, bağışlayalım" görüş ve tutumu örtülü olarak

vardır. Moskova'nın sulh içinde birlikte yaşama prensibi, prensip

değil politika idi sadece... Museviliğin iki dinin saliklerine kefarîm

diye bakması, kendi açısından doğaldır. Üç dinin mesupları

içinde de müminlerin bulunacağına ve onlar için de selamet olacağına

inanan sadece İslam'dır (Bazı Müslümanların garip tutumunu

burada söz konusu etmiyoruz). Hıristiyanlık için, kendisi

dışındakilere, ne Yahudilere ne de Müslümanlara salah (pax) öngörüldüğünü söylemek mümkün değildir. Bugün için Hıristiyan

dünyasında Kilise denen kurum yıpranıyor. Kilise kararlar alıyor;

imanın esasına değin yorum bile yapıyor. "Senyör tarihi yapıyor

ve yönetiyor (bizim sayemizde)" yorumunu Papa yapıyor (yukarıda

zikredilen Fatima olayı üzerine). Aslında bu kolaylık iki dinin (Yahudilik ve Müslümanlık) saliklerine ne kadar uzaktır. Ama Kilisenin bir güç diye mütalaa edilen bu şibih gücü (güç benzeri quasiforte) işte onu saliklerinden de uzaklaştıran çift yanlı bir kurumdur. 20. yüzyıl Hıristiyanı Kilisesini hem arıyor, ona bağlanmak istiyor; hem de onunla tatmin olamıyor.

Kilise, Yahudileri nakıs ve yanlış olarak görmüştür. Onları yanlış diye tavsif etmek, Hz. İsa'dan (as.) sonra barizdir. Eski Ahid'in salikleri o andan itabaren yanlıştır ve muzırdır (hele 325 Nicea Konsülünün lanetinden sonra Hıristiyanların indinde dayanılmaz bir taifedir). Müslüman için ise Yahudi sadece nakıstır.

Son kırk yılın Yahudi aleydarlığı Müslümanların arasına Batıdan ithal olarak girmiştir. Yahudi için Müslüman'ın nasıl mütalaa edileceği malumdur; zaten kavmi bir dinin mensupları için herkes birdir. Bu nedenle Yahudi gözünde Müslümanlar, Hıristiyanın

Müslümana baktığı biçimde kafir, sapkın ve ezilmesi yahut mutlak yola getirilmesi gerekli bir taife gibi değildir. Yahudiye göre herkes ne kadar mazur ve Yahudilikten ve tevh idden uzak mü talea ediliyorsa, Müslüman da öyledir. Müslüman ise Yahudiyi

nakıs görse de Hıristiyan gibi muzır ve lanetli görmez. Aksine insan hayatının yirmi dört saatini tayin eden Şeriat'ın kaynaklarından birincisi bu kavimdir. Açıktır, Resûl-i Ekrem Efendimiz ve ashab Medine devrinde bu kavimle yaşamıştır. Başlangıçta Resûl-i Ekrem Efendimiz, Medine Yahudileriyle uzlaşmacı bir yaklaşım içindeydi. Başangıçta mihrab Kudüs'e doğrudur, Sebt günü istirahatine uyulmaktadır. Burada mihrabın Mekke'ye dönmesi (Kabe Hz. İbrahim'in inşa ettiği Allah'ın evidir) gibi değişikliklerin Yahudi münaferetine bağlı olduğu ise oryantalist abartmasıdır (en son popüler örneklerden biri L. Hagemann'ın, Juden-Kinder İsraels'idir; Islam-Lexikon, Khoury-Hagemann, Heine, Herder Freiburg 1991, s. 421-423). Mesela Maide Suresi 13. ayetteki "Tevrat'taki Resûl-i Ekrem'le ilgili vasıfları değiştirmeleri yüzünden onları (misaklarını çözmeleri yüzünden) rahmetimizden tardettik" hükmü, kuşkusuz Yahudilik ve İslam arasındaki ilişkiyi ve hele Hıristiyanlık karşısındaki yorumculukları açısından onların konumlarını belirleyemez. İki dinin salikleri ayrıdır; ama bu ilişkilerin tarih boyu olumsuz olduğunu söylemek mümkün değildir. Müslüman ulemasının klasik devirde Yahudiliği bugünkünden daha çok tetkik ettiği (İsrâiliyyât) malumdur. Yahudi Şeriatı da yaşamımızı düzenlemek babında bazen gereğinden katı

kuralların benimsenmesine neden olmuştur (haram olduğu sarahaten bildirilen yiyecekler dışında bazı me'kûlâtın ve kabuklu deniz ürünlerinin de bazı kimselerce yenmemesi gibi). Oysa Hıristiyanlık bu dinin getirdiği yaşam tarzını reddeder. Ernest Renan onun için Kudüs mabedinin yakılmasını yeni doğan Hıristiyanlık için "un immense bonheur" diye kutluyordu. Renan 19. yüzyılın hassaten Yahudi aleyhtarı düşünürü sayılmaz; üstelik eski Şark'ı da bilir. Fenike dünyasının dilini ve kültürünü çağdaş dünyaya o tanıttı; ama "Yahudilerin din tekeli, Fenike'nin ticari tekelinden daha tehlikelidir" diyor (discours et Conferences, 3e

edit. p. 350 veya aynı referans için Houston Stewart Chamberlain, die Grundlagen des XIX Jahrhunderts, München 1902, s. 167). 19. yüzyılın şu büyük adamlarındaki şaşkınlığa bakın, bir de ortaçağ Müslüman aliminin mantıklı ve aydınlık yaklaşımına; yaşam biçiminin yasaklanamayacağını, ananeden neşet edeceğini ve o yüzden Yahudi Şeriatını elinin tersiyle itemeyeceğini biliyordu orta zaman müslümanı... Bugünün İslam'ı bu mantıktan çok

uzak. Müslümanı da, laiki de... Kültürün, hele vahye dayalı yaşam kalıplarının önemi anlaşılmıyor.

Yahudilik bir kavmin dinidir, misyoner dini değildir. Yahudi doğmayan, Yahudi akidesini kabul etse de asıl Yahudi olamaz. Anadan geçen bir dine mensubiyet kaidesi öngörülür, islam ise beynelmileldir ve insanların kâlû beladan müslüman olduğuna inanırız. Bununla beraber, vahye dayanan ve vahyin yorumuyla müminlerin yaşamını düzenleyen; ruhban ve Kilisenin olmadığı, din adamlarının değil, öğretmen ve din alimlerinin olduğu iki dindir Müslümanlık ve Yahudilik... Sami anane dolayısıyla temel terminoloji dahi benzer; fert iman sahibi olmalı (mu'minin-İbranca'da emanîm), fizik anlamında da temiz yaşamalı (toharet ve taharet), küfrden kaçınmalıdır (kafarîm-kuffâr).

Yahudi dini, Yahudi kültürüdür. Bu dinin mensupları, nerede olurlarsa olsunlar, dinleri ve mistisizmleriyle özgün (nev-i şahsına münhasır) olarak yaşayıp, özgün bir kültür yarattılar. Kilise ise bir Hıristiyan kültürü yarattı mı? Bir bakıma evet, bir bakıma hayır? Ulusal kültürler Kilisenin çocuğu değil; belki halklar üstünde bir Hıristiyanlık şemsiyesi var. Doğuda Hıristiyanlar ayrı Kiliseleriyle (Ermeni, Süryani, Kıbti), daha renkli ulusal renklere

ve kültürlere sahiptir. Bu, işin sosyolojik yönü... Semavi dinler, içinde farklılıkları barındırmakla birlikte, İslamiyet kadar farklı iklimde yaşayan ve farklı dil konuşan inananları bir çizgiye çekeni yok. İslam dünyası uluslaşıyor; ama bu uluslar hâlâ dinin dışında kendilerine özgü çizgileri çıkarabilmiş değiller... Belki bu süreci hiçbir zaman da tamamlayamayacaklar; özgün renkli, müşterek renklerin üyesi topluluklar olacaklardır.

Hıristiyanlık bir yanda, Müslümanlık ve Yahudilik öbür yanda mütalaa edilerek, bazı noktalan karşılaştırmak ve bazı veçheler üzerinde durmak mümkündür. Yirminci yüzyıl başındaki bir Amerikan misyoner raporu, Müslümanlığı şöyle tanımlıyor: "Muhammedanizm (!) eğitime ve ilerlemeye manidir ve müslüman idaresi her yerde, her zaman zorbalık, cehalet ve bağnazlığa dayandığından, idareleri altındaki milletlerin birçok nesillerden sonra düştükleri durumu değerlendirmek zor olmasa gerek..."

(J.L. Barton, Daybreak in Turkey, New York 1908, s. 101). Bugün çok farklı bir görüş yok; bugünkü universalizm, tolerans nutukları, cemiyetlerin dar bir kesimine hitap ediyor; hele sadece daha az konuşan çoğunluğun Kilisenin diyalog çağrılarına rağmen,

eskisinden fazla farklı düşünmesi için bir sebep yok. Hıristiyan-Yahudi çatışması bu asırda doruğa vardı; hem de muasır uygarlık ve yurttaşlığın bu farkı tamamen kaldırdığına inanılan bir devirde... Hıristiyan dünyasının "Mea culpa" tavırlarına rağmen durumun çok değiştiğine nasıl inanalım. Asıl önemlisi, Hıristiyan dünyası Müslümanlık ile yaşayış farkını benimseyemiyor ve üstünü örtüp sesini alçaltmakla birlikte, Yahudiliğe de halen şüpheyle bakıyor. O nedenledir ki, Müslümanlık ve Yahudilik üzerinde dururken ikisini birden ele alıp; Hıristiyanlıkla bir karşılaştırma yapmak daha mantıki olur diyoruz:

Kilisenin eğitimi vahye değil, ilahi niyabetin yorumlarına dayanır. Bu yorumlar da Kiliseye adım atmayan fertleri dahi etkiler (Tarih ve beşerî coğrafyanın başka dinler ve kültürlere dayanan yorumu gibi). Mamafih vahyin Müslümanlık ve Musevilikte, cılız bir yoruma dayandığını ve yorumsuzluk dolayısıyla ferde ulaşamadığını

düşünmeyelim. Vahiy, Yahudilikte, Yahudi mistisizmi

ve İslamda ise tarikatlar sayesinde Şeriaûn müsaadesi nisbetinde yorumlamalara tabi tutulmuştur. Yahudi''halakha'sı ve İslam "fıkh"ı geniş bir ictihadlar yelpazesiyle bu dinleri her çağa taşır. Çağa uyum sağlayabilmek (!) Hıristiyanlar ve bazı gayri Hıristiyan

aydınlanmacı aydınların zannettiği gibi, sadece Hıristiyanlığa ait bir imtiyaz değildir.

Yahudilik ve Müslümanlıkta ferdin yaşam biçimi düzenlenir.

Tabib ve fen adamı da din görevlisi ve bilgini kadar Şeriat'ın hizmetindedir.

Fakih (hukukçu), ulema sınıfı olarak yorum yetkisine sahiptir ve yaşam için gerekli unsurdur. Hıristiyanlıkta bu söz konusu değildir. Fert ruhunu Kiliseye emanet eder; ruhbanın ise ilahi niyabeti vardır (reformasyondan sonra Protestanlık'ta niyabet fonksiyonu kalktı, bu Hıristiyan toplumu için daha mı iyi oldu? Tartışılır). Katolisizm'de de, diğer mezheblerde de, iddianın aksine, insanın yirmi dört saati Kilise tarafından yönlendirilmez belki, ama insanın ruhunu Allah adına yöneten insanlar Kiliseyi oluşturur. Bu gizli ve yüksek sesle okunmayan bir kontrattır. Bu kontratla Hıristiyan alemi çok güç kazansa da, uzun vadede ve dünya ahvaline paralel olarak o gücü kaybetti. Daha doğrusu, Kilisenin cemaatini etkileme kabiliyeti, kurumların hepsinin zaman içindeki kaderine bağlı olarak azaldı.

Yahudilik ve Müslümanlıkta Sami hayat tarzının; Hıristiyanlıkta

Yunan-Roma kültürünün hakim olduğu takrarlanır.

Bu kaba tasvirdir ve bu tip tasvirler yanlış içerir. Musevilik ve İslam vahye dayanır. Müslümanlık vahyin en son vasıl oluşuna ve en son risalete dayanır. Hıristiyanlıkta vahyin oluşması aynı şey değildir ve Hz. İsa'yı çok tanrılı dinlerin anlayışı içine oturttuklarından, risalet mahiyet değiştirmiştir. İlk ikisinin mensupları ihtiyaç duyduğunda öğretmenlerin vahye tabi yorum ve açıklamalarını takip ederken; Kilise ise ilahi (!) vasfıyla tercihli yorum değil, uyulması gereken naslar getirmiştir. Yeryüzüne inmiş tanrısal kurum, tarihin bir bölümünde insanları büyüler, düzene koyar; ama çok geçmeden insanların ruhlarında anarşi ve bezginlik yaratır.

Müslümanlık ve Yahudilikte vahiy kamusal ve özel hayatı düzenler; bu nedenle devletle dinin ayrılışının teorik reçeteleri yoktur. Bu sorun hayatın işleyişi içinde toplum bireylerinin kontratı (yani tarz-ı hayatlarına olan tahammül) ile gelişir. Ortada devlet vardır; ama devletten ayıracağımız bir Kilise ve ruhban yoktur. O nedenle, her köşede bir Schulhof ve hahamın (rabby) fetva verdiği Yahudi toplumunda (evet bu kurum var) devleti tanımayan ve Mesih'i bekleyen Yahudilerle, kibbutznik (kibbutz üyesi Siyonist milliyetçi) geleneğine bağlı Siyonist nasıl birarada yaşıyorsa; müslüman toplumların çatışan grupları da

en azından bu Yahudi pratiğindeki gibi bir uyuma ve kontrata sahip olmalıdır. Aksi takdirde devletin dışında güçlenip her şeye müdahale eden, zamanla da sözde kabuğuna çekilen, ama gökyüzüne bağlı (!) ayrı bir dünya olan Kilisenin devletten ayrılığı gibi bir keyfiyet; birinci gruptaki dinler ve toplumlar için söz konusu olamaz. Bu ayırım su ile zeytinyağında olduğu gibi açık değildir, hatta hiç değildir.

Bu nedenle, asrın laikliği Yahudi ve Müslüman toplumlarında problemlidir. İki toplumun birbirini gözleyerek problemi çözmesi (sosyal ortamda problem çözülüp bitmez, problemi çözmek mühendis kafasına sahip olanların bayağı bir özlemidir), daha doğrusu, birlikte yaşamanın pratiğini geliştirmesi gerekir.

İslam dini antisemit değildir. Antisemitizm son asırda ve özellikle 20. asırda Avrupa Hıristiyan dünyasından Müslümanlara şırınga ediliyor. İsrail'in Ortadoğu'daki konumu ve politikaları da bunu besliyor. Oysa bu konuda Türkiye Müslümanlığının tarihî miras şuuruna sahip olması ve bu tür içtimai mudhikeden kaçınması gerekir. Buna karşılık, İslam daha başında cihad dolayısıyla, yani universal bir din olarak inancı yayma zorunluluğundan dolayı Hıristiyanlıkla çatışma ve gerilim içindedir. Son bin sene boyu

bu işlevi Türkler yüklenmiştir. O nedenle Türkler ve Hıristiyan

dünya arasında diğer müslüman milletlere benzemeyen bir geri

lim vardır. Batının gözündeki Arap ve İranlı Müslüman'la, Türk Müslüman'ın farklı yeri vardır. Türklerin son asırdaki cihad ve gaza faaliyeti bu intiba ve vaziyet alışta rol oynar.

Yahudi dünyası Müslüman için önemlidir. Kuranın dili İbranca ve Aramca araştırmalarını gerekli kılıyor; en azından dil kalıntıları bilinmelidir. Yahudi Şeriatı, İslam Şeriatının öncesidir (şer'e men kabelena); bu keyfiyet bilinmelidir. Klasik çağın müslüman uleması bu tetkikata önem vermiştir. Hıristiyanlığı objektif olarak anlamak için Yahudi kaynaklara en azından Hıristiyanlar kadar müslüman bilginlerin de yönelmesi gerekir. İslam'ı anlamaya çalışan gayri müslim müsteşrikler içinde en başarılı ve derin hükümler getirenlerin (tek başına Goldziher'i anmak yeter)

Yahudi bilginler olması tesadüf değildir; anlayış, teknik ve mantık olarak daha yakında durmaktadır. Ama biz üç dini iyi bilmek zorunda olan adamlar olarak, dünyayı tanımaya Judaism tetkikleriyle

başlamalıyız ve Hıristiyanlıkla devam etmeliyiz.

Sanayi Çağında İstanbul

İ

İ

stanbul miladın 4. yüzyılından beri hakkıyla "metropolis mundi" konumundadır. Kentin yaşam biçiminde/fizik doku ve mekân organizasyonunda Bizans ve Osmanlı dönemlerinde büyük değişiklik olduğunu söylemek güçtür. İstanbul iki cihan uygarlığının birbirine benzeşmesi ve özgün renklerini sergilemekle 16. yüzyılı bir caput mundi olarak yaşadı. Ancak 18. ve özellikle 19. yüzyılda yaşam biçimi ve fizik yapısında temel değişmeler görüldü. İstanbul, endüstri çağının etkileriyle mücadeleye girişmekteydi.

Kentin geleneksel yerleşme düzenindeki değişmenin ilk belirtileri 18. yüzyılda meydana gelmeye başladı. Gerçekte ülkenin

ekonomik yapısında köklü değişiklikler meydana gelmemekle birlikte, yönetici sınıfın elinde toplanan servetler gösterişçi tüketimi artırmaktaydı. Diğer yandan Karadeniz'in ulaşımını ellerine geçiren armatör Fenerli Rumlar ile İstanbuldaki elçilik heyetleri 18. yüzyılda Beyoğlu ve Boğaziçi'nin bazı köylerinde göze çarpan

yeni bir yaşam biçimi yaratmışlardı.

Bu durumda gerçek anlamda olmasa bile bir sayfiye yaşamı ortaya çıkmıştır. Kâğıthane'deki eski bostanlar, kasır ve bahçe

:52

lerle süslenmeye başlandı. Boğaz'ın eski münzevi köylerinde birbiri ardından yalı, köşk ve bahçeler kuruluyordu. Yoksul balıkçı köyleri olan Yeniköy ve Tarabya zengin Rum armatörlerin yalılarıyla süslenmeye başlandı (Burası 19. yüzyılda tam bir banliyö haline gelecektir). Bu armatörler birkaç gemi sahibi olup, Tuna, Karadeniz ve Kırımdaki limanlar arasında narenciye, odun, tahıl taşımacılığı yapıyorlardı. Ünlü armatör ailelerinden biri îpsilanti'ydi. İpsilanti Yalısı 19. yüzyılda Fransa'nın yazlık büyükelçiliği oldu. Boğaz'da Kuzguncuk, Beylerbeyi, Ortaköy, Kandilli gibi semtler benzer yalıların yapıldığı merkezlerdi. Buralardaki etnik kompozisyon da daha karışık bir görünüm aldı. Yani İstanbul 18. yüzyılda gerçek anlamda banliyölere sahip değilse de bu gösterişçi tüketimin mevsimlik eğlence ve sayfiye ünitelerinin doğuşuna neden olduğu görülüyor.

Diğer yandan Kâğıthane'de bir kâğıt fabrikası, aynı bölgede mühendishaneler (okul), kentin dışında da modern kışlalar (Selimiye) yapılmaya başlandı. Haliç'te baruthane ve gemi tezgâhları

yapıldı. Bu barok çağ endüstrisi İstanbul'un doğal çevre ve eski mimari dokusunu tahrip eden ilk kirlenme olayıdır.

18. yüzyılın asıl olgusu, Anadolu'dan kopup gelen bekâr erkeklerin ve hatta ailelerin büyük kenti yığın yığın doldurmasıdır.

Bu olgu nedeniyle iş bölgelerinde bekârların yaşadığı geniş sefalet yuvalan, Eyüp, Kasımpaşa ve Üsküdar'da ise gecekondulaşmanın ilk işaretleri doğmaya başladı. Mekânsal yapıdaki temel değişmeler, yani banliyölerin, küçük gecekondu ve slum (sefalet mahallesi) bölgelerinin doğuşu, 19. yüzyıldaki modernleşmeyle başlayan bir süreçtir.

19. Yüzyılda İstanbul'un Modernleşmesi

19. yüzyılda dünya önceki çağlara göre hızlı bir değişim yaşıyordu.

Bu değişim Balkanlar ve Ortadoğu'nun metropolü olan İstanbul'da da kendini gösterdi. Bin yıldır dünya ekonomisinin ve kültürünün merkezlerinden biri olmasına karşın İstanbul önemli bir yapısal değişme geçirmemişti. Şimdi ise metropol İstanbul, yaşadığı çağa ayak uydurmaktadır. Bu gelişimi kentin kurumlarında, artan nüfus ve büyüyen yüzölçümünde, hepsinden önce yeniden biçimlenen fiziksel yapısında izlemek mümkündür.

İçtimai gerileme kadar bir Rönesans da görülmektedir.

Bu değişmeyi kentin mekân düzenini etkileyen şu öğelerin ortaya çıkışıyla açıklayabiliriz; a) gecekondulaşma b) banliyölerin doğuşu c) daha önce kentle bütünleşmemiş semtlerin kent merkeziyle organik bir bütünleşmeye gitmesi ki, bunda kent içi ulaşımın modernleşmesi de büyük rol oynamaktadır.

Bütün bu özelliklere karşın 19. yüzyıl İstanbul'u halen çağdaş metropollerin düzeyinde değildi. Ama İstanbul bu dönemde, önceki çağlarda görülmeyen bir nüfus artışını yaşadı. 1829'daki ilk sayımda 359 bin olarak saptanan nüfus, 1918'de 700 bine ulaşmıştı. Bu artışın 16-18. yüzyıllardaki gibi bekâr, işsiz ve tek tük ailelerden çok, ailece yapılan göçlerden, özellikle imparatorluğun Avrupa eyaletlerini kaybetmesi üzerine Rumeli eyaletlerinden yapılan göçlerden ileri geldiğini göz önüne almak gerekir.

Diğer yandan İstanbul, Beyrut, Selanik, yani bütün Doğu Akdeniz limanları gibi 19. yüzyılda Atlantik endüstri bölgesinin ilgi ve kayıt alanına girmişti. Bu kentler Avrupa için artık yalnızca ticaret limanları olmaktan öte; yerleştirilen, antrepo ve tesis kurulan, hinterlandlarının ürünlerinin işlenip nakledileceği merkezler, durumuna gelmişti. Söz konusu kentler arasında özellikle İstanbul; artık Batılı tüccar, komisyoncu, inşaatçı ve bankerlerden

meydana gelen bir kalabalığın yaşayacağı bir kent olmuştur.
Yalnız bu kadar mı? Eğlence ve fuhuş yanında kentte dolaşan uluslararası serseriler, gemiciler gibi gruplar özellikle Pera-Galata bölgesinin güvenlik sorununu artırdı. Devletin resmi tarihçisi Ahmed Lütfi Efendi; Beyoğlu'nda genelev, bar vb. gibi yerlere izin

verildiği için hükümeti ve semt halkını ahlaken gevşek olmakla

suçluyordu. Türk karakollarının yanında yabancı devletler de kendi uyruklarından olan gemici ve benzerinin suç işleyenlerini hapsetmek için karakol kurdular.
Diğer bir gelişme; ülkedeki demiryolu, denizyolu gibi ulaşım ağlarına bağlı olarak ortaya çıktı. İstasyon ve liman tesisleri; uzun mesafe ulaşımı kadar, kentsel ulaşım da değiştirdi. Bu tesisler kentin dokusundaki ve mekân organizasyonundaki değişmeleri hızlandırdı. Gerçi 19. yüzyılda hızlı bir endüstrileşme görülmüyor, İstanbul'u dış dünyayla yaptığı ticaret değiştiriyordu, ilk kurulan Hôtel Angleterre'i diğerleri izledi. Artık kente gezginler geliyordu. Şık bir otel olan Pera Palas, zengin bankerlerin saraylarının yer aldığı semtte Tepebaşı'nda yapıldı. Burada kentin ilk

parklarından biri ve tiyatrolar da yer aldı. Pera (Beyoğlu), Doğu İmparatorluğunun başkentinin Avrupa'ya açılan penceresiydi.

a) Merkezi yönetim bölgesi: 19. yüzyılda bürokrasinin modernleştiği, birçok yönetim organının kurumsallaştığı görülüyor. Sadaret'ten (Başbakanlık) başka kurulan nezaretler (bakanlık) artık yönetim ve iş bölgesini meydana getiriyor. Saray, modern kentlerdeki gibi merkez bölgenin dışına taşınmıştır (önce Dolmâbahçe, sonra Yıldız). Yönetim bölgesinde ve diğer kısımlarda sokak ve yol yapımı artıyor. 19. yüzyılda kagir bina yapımının teşvik edildiği görülüyor.

Bütün bu değişim, en başta modern belediye yönetimlerinin kuruluş ve faaliyetini gerekli kılmıştır.

b) İş bölgesinde değişmeler, çift merkezli metropolün ortaya çıkışı: Değişen ticari yapı, modern anlamdaki uzmanlaşma, daha çok dış dünyayla ilişkilerin yoğunlaştığı Galata ve Beyoğlu'nda görülmektedir.

Ticarethane, büyük mağaza ve bankalar burada gelişmişti. Özellikle Karaköy'ün canlı bir merkezi iş bölgesi olması ve Beyoğlu'ndaki konut bölgesiyle

ilişkisinin yoğunlaşması, Avrupa'nın ilk metrolarından birinin burada faaliyete geçmesini gerektirmiş ve 10 Haziran 1869'da "Tünel" işletmeye açılmıştı. İş ve konut bölgeleri arasındaki bu yoğun trafik; tramvay işletmesinin kurulması, yolların açılması ve genişletilmesi gibi çalışmaları gerektirdi. Özellikle iş bölgesinde, Beyoğlu tarafında bir uzmanlaşmanın mekâna yansıdığını görüyoruz. İstanbul'da eski çarşılar büyük ölçüde devam ederken, burada mağazalar, ticarethane ve depolama faaliyetleri belli alanlarda

toplanmaya başladı. Böylece İstanbul 19. yüzyılda iki merkezli bir metropol olmuş; bu, konut alanında ve kentin çevresinde de etkisini gösteren ikili bir yapıyı doğurmuştur. Gene Beyoğlu bölgesindeki geçiş bölgesi İstanbul'a göre daha belirgin özellikler taşıyordu. Beyoğlu'nun Yüksekkaldırım, Asmalımescit gibi semtleri, ucuz otel, pansiyon ve lokantaların toplandığı, suç potansiyeli yüksek bir bölge olarak ortaya çıktı.

c) Konut bölgesi: Konut bölgesinde İstanbul yakasında büyük değişmeler görülmezken Beyoğlu tarafında hızlı bir değişme göze çarpmaktaydı. Her şeyden önce Beyoğlu konut bölgesinde mimari bakımdan bitişik düzen binalar, kagir yapılar artıyor; etnik yönden karışma ve sosyal sınıflaşmaya göre bir mekânsal biçimlenme göze çarpıyordu. Konut alanı Beyoğlu'nda genişlemiş; o döneme kadar kent sınır

:01

lan dışı ve mezarlık olan yerlerini bile kapsamaya başlamıştı. Örneğin bugünkü 'Taksim Gezisi önceleri Latin mezarlığıyken bu mezarlık Feriköy'e nakledilmişti ve Taksim yeni bir konut alanına dönüştü. Gene park vb. gibi kamusal eğlence alanları kuruluyordu, (örneğin Tepebaşı bahçesi) 20. yüzyıl başında apartman yaşamı bu bölgede tipik hale gelecektir. Usta ve mimarlar büyük ölçüde İtalya'dan göçenlerden oluşuyordu ve İstanbul, ünlü yazar Edmondo de Amicis'in de dediği gibi, kendine özgü karışık bir İtalyancanın doğup yaşadığı bir kent olmuştu. Bu modern yaşam

ve yerleşme kalıpları; ulaşım, sağlık, itfaiye gibi belediye hizmetlerinin de Beyoğlu yakasında mükemmelleştirilmesini gerektirdi. Buna karşılık İstanbul yakasında bu konuda değişmeler yavaş oluyor ve kagir binalarla doluşan Beyoğlu, eski İstanbul'un ahşap yapılarına ve harap semtlerine tepeden bakıyordu. Eski İstanbul'da Müslüman ve gayrimüslim mahalleleri halen farklı mekândaydı. Ancak varlıklı sınıflar Balat, Fener ve Samatya'yı terk edip Beyoğlu tarafına geçiyordu. Beyoğlu'nda ise etnik-dini ayırıma göre değil, sosyal ekonomik gruplaşmaya göre

yerleştiriliyordu. Diğer taraftan özellikle sur dibindeki mahallelerde, ayak esnaflığı, hamallık gibi işlerle geçinen alt gelir grubundan ailelerin yerleştikleri sefalet mahalleleri doğarken (Karagümrük, Haseki), Beyoğlu'nun kenar mahallelerinde de bir slumlaşma söz konusu oluyordu. Balat, Fener, karşı tarafta Hasköy yavaş yavaş slum bölgesine dönüştüler ve bu durumlarını halen sürdürüyorlar. Bölge o

zamandan beri atölye, tersane gibi yarı endüstriyel tesislerin çevresinde biçimlenmiş sefalet mahallele riyle tanınıyor. Kent sınırları dışında da mezbaha ve küçük atölyeler doğdu. Haliç kıyısında mezbaha ve atölyelerin arttığı görülüyordu. Bu ilk çevre kirlenmesi sorunlarını da yaratmaktaydı.

d) Banliyö semtlerinin doğuşu: 19. yüzyılda banliyö, İstanbul'un önemli bir olgusu olarak gelişti. Ulaşım araçlarının; öncelikle vapurun ve tramvayın kullanılmasıyla Boğaz'ın her iki yakasındaki semtler (özellikle Avrupa yakası), Kadıköy ve sonraları Makriköy (Bakırköy) ve Ayastefanos (Yeşilköy) önemli banliyö merkezleri olurken, Tarabya ve Yeniköy yazlık sefarethanelerin ve Levantenler'in bölgesi haline geldi.

Adalar da kentle organik bir bağ kurdular; buralardaki modern belediye yönetimleri de Beyoğlu Belediyesinin hemen ardından kuruldu. Ulaşım olanaklarının artmasına karşın İstanbul, kayıkla buharlı geminin, atlı arabayla tramvayın yan yana ulaşım ağını tamamladığı bir kentti.

e) Gecekondulaşan bölge: Bu dönemde İstanbul'a gerek Anadolu'dan, gerek Rumeli'den gelip yerleşen bir kitle, surların batı yakasında, Eyüp, Hasköy, Kasımpaşa ve Üsküdar taraflarında gecekondu semtleri yaratmaya başlamışlardı. Örneğin Kasımpaşa'nın çevresi ve Hasköy, Okmeydanı, Pera'daki yaşantıya tamamen ters düşen bir yaşam biçiminin görüldüğü, alt gelir gruplarının yaşadığı semtlerdi. Gene Anadolu yakasında Kadıköy'e göre Üsküdar'ın bazı semtleri de bu görünümdeydi. Bu ikileşme belediye hizmetlerinin de her yerde aynı şekilde yürütülmesini engelledi. Örneğin ilk Meclis-i Mebusan'da mebuslar, Kasımpaşa'nın Beyoğlu Altıncı Dairesinin sınırları

içine sokulmamasını eleştirdiklerinde; Reis A. Vefik Faşa, "Beyoğlu muhitinin isteklerinin Kasımpaşa gibi tıkara semti için lüks olacağını" belirtmişti. Bu nedenle de kentte 20 belediye dairesi kuruldu. Dar gelirlilerin ve işsizler kalabalığının doldurduğu bu semtler, belediye hizmetleri kadar sosyal ve ekonomik

yönden de bir kentsel bütünleşememeyi getiriyordu.

Böylece İstanbul'da 1930'lardan ve II. Dünya Savaşından sonra hızlanacak gecekondulaşma olgusu başlamış ve bu olgunun oturduğu az gelişmiş metropoliten yapı, 19. yüzyılda ortaya çıkarak gittikçe büyüyen bir sorun haline gelmiştir. Esasen 19. yüzyıl bitişik yerleşme düzeniyle birlikte dağınık yerleşmenin de görüldüğü bir dönemdi. Bu yüzden İstanbul, nüfusuyla orantılı olmayan geniş bir alana yayılmıştı ve bu, bütün belediye hizmetlerini aksatan başlıca sorundu.